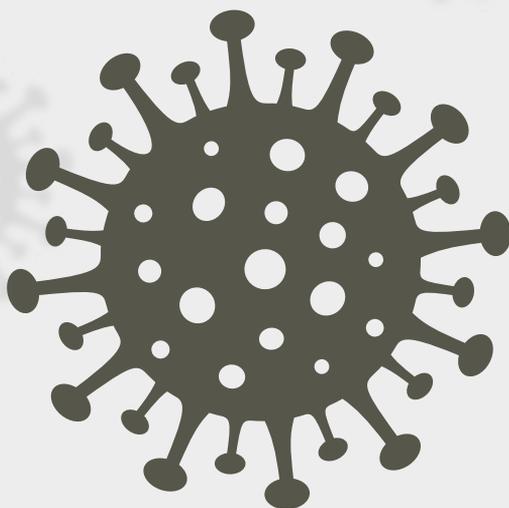


Izvešće o malim i srednjim
poduzećima u Hrvatskoj – 2021.:

**MALA I SREDNJA PODUZEĆA
U HRVATSKOJ U UVJETIMA
PANDEMIJE BOLESTI COVID-19**



**Izvešće o malim i srednjim
poduzećima
u Hrvatskoj – 2021.:**

**„MALA I SREDNJA PODUZEĆA
U HRVATSKOJ U UVJETIMA
PANDEMIJE BOLESTI COVID-19“**

Autori (abecednim redom):

Mirela Alpeza

Martina Basarac Sertić

Anamarija Delić

Maja Has

Tihana Koprivnjak Popović

Petra Mezulić Juric

Maja Novosel

Mirna Oberman

Sunčica Oberman Peterka

Julia Perić

Teo Petričević

Ružica Šimić Banović

Valetina Vučković

Katica Križanović

Sara Kuček

Urednice:

Slavica Singer

Mirela Alpeza

Recenzentice:

izv.prof.dr.sc. Vlatka Škokić, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu

prof.dr.sc. Ivona Vrdoljak Raguž, Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju Sveučilišta u Dubrovniku

Suradnici:

Danica Eterović

Oto Wilhelm

Copyright

CEPOR – Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva

Trg J.F. Kennedy-a 7

10000 Zagreb, Hrvatska

www.cepor.hr

Pripremu **Izvešća o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2021.: „MALA I SREDNJA PODUZEĆA U HRVATSKOJ U UVJETIMA PANDEMIJE BOLESTI COVID-19“** podržali su:

Akademija za poduzetništvo Europskog fonda za jugoistočnu Europu – EFSE DF i

Hrvatska banka za obnovu i razvitak – HBOR.



Dijelovi ove publikacije smiju se reproducirati bez odobrenja autora, ali bez izmjena i uz podatak o izvoru. U ovoj publikaciji iznesena su mišljenja autora i nužno ne predstavljaju službeno stajalište Europskog fonda za jugoistočnu Europu i Hrvatske banke za obnovu i razvitak.

Tisak:

ACT PRINTLAB Čakovec

Zagreb, ožujak 2022.

ISSN 1848-3526

Sadržaj

Executive Summary – Based on Conclusions and Recommendations	6
Uvod	12
1. STANJE SEKTORA MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA U HRVATSKOJ 2020. GODINE (Maja Has).....	13
1.1. Značaj sektora malih i srednjih poduzeća u hrvatskom gospodarstvu.....	13
1.2. Financijska performansa sektora malih i srednjih poduzeća	19
1.3. Pokretanje poslovnih pothvata – kroz programe samozapošljavanja.....	23
1.4. Dinamika osnivanja i zatvaranja poslovnih subjekata	24
1.5. Obrtništvo u Hrvatskoj	26
1.6. Stanje sektora malih i srednjih poduzeća u Europskoj uniji u 2020. godini.....	28
2. INOVATIVNOST SEKTORA MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA U HRVATSKOJ (Petra Mezulić Juric i Tihana Koprivnjak Popović)	30
3. ŽENE U PODUZETNIŠTVU (Sunčica Oberman Peterka, Katica Križanović)	37
3.1. Žene u poduzetništvu u Hrvatskoj u međunarodnoj perspektivi.....	38
3.2. Programi i projekti poticanja razvoja žena u poduzetništvu.....	42
4. DRUŠTVENO PODUZETNIŠTVO (Julia Perić i Teo Petričević).....	49
4.1. Strateški okvir društvenog poduzetništva u Hrvatskoj i međunarodna perspektiva	49
4.2. Otvoreni problemi društvenog poduzetništva nakon Strategije za razvoj društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj 2015.-2020.	52
4.3. Utjecaj pandemije na društvene poduzetnike.....	55
4.4. Primjeri dobre prakse.....	56
5. IMIGRANTSKO PODUZETNIŠTVO (Ružica Šimić Banović, Martina Basarac Sertić, Valentina Vučković)	59
5.1. Utjecaj pandemije COVID-19 na migrantska kretanja.....	59
5.2. Stanje i perspektive (praćenja) imigrantskog poduzetništva u Hrvatskoj u međunarodnoj usporedbi	62
5.3. Inicijative u cilju edukacije i integracije imigrantskih poduzetnika.....	65
6. OKRUŽENJE SEKTORA MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA U HRVATSKOJ (Maja Novosel)	68
6.1. Politike i programi relevantni za razvoj malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj.....	68
6.2. Politike i programi potpore malim i srednjim poduzećima u uvjetima poslovanja određenim pandemijom COVID 19.....	71
6.3. Regulatorno okruženje	77
6.4. Razvoj sektora malih i srednjih poduzeća iz perspektive međunarodnih istraživanja	80
6.5. Distribucija kompetencija za donošenje i implementaciju policy odluka.....	84
7. PRISTUP FINANCIJSKIM SREDSTVIMA (Anamarija Delić, Mirna Oberman i Mirela Alpeza)	86
7.1. Pristup financijskim sredstvima u Hrvatskoj - međunarodna perspektiva	88
7.2. Banke.....	89
7.3. Leasing	92
7.4. Kreditne unije	93
7.5. Fondovi rizičnog i vlasničkog kapitala (PE, VC).....	96
7.6. Crowdfunding	97
7.7. Poslovni anđeli	100
7.8. Hrvatska banka za obnovu i razvitak (HBOR).....	103
7.9. Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, inovacije i investicije – HAMAG-BICRO	107
7.9.1. Jamstva	107
7.9.2. Zajmovi.....	109
7.9.2.1. ESIF zajmovi.....	110
7.9.2.2. Zajmovi za ruralni razvoj	111
7.9.2.3. COVID-19 zajmovi za obrtna sredstva	113
7.10. Vladini programi bespovratnih poticaja, subvencioniranih kreditnih linija	114
7.10.1. Bespovratne potpore Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja.....	114
7.10.2. Kreditni programi sa subvencioniranim kamatama.....	116
8. EDUKACIJA ZA PODUZETNIŠTVO (Maja Has i Sunčica Oberman Peterka)	117
8.1. Obrazovanje za poduzetništvo u strateškim dokumentima Hrvatske	118
8.2. Kurikularno pozicioniranje obrazovanja za poduzetništvo u hrvatskom obrazovnom sustavu	120
8.3. Obrazovanje u vrijeme pandemije bolesti COVID – 19	129
9. PRISTUP INFORMACIJAMA I SAVJETODAVNIM USLUGAMA (Anamarija Delić i Sara Kuček).....	132
9.1. Struktura mreže poduzetničkih potpornih institucija.....	132
9.2. Savjetodavne usluge i informacije tijekom epidemije virusa COVID-19	139
Zaključak	141

Popis tablica

Tablica 1:	Struktura poduzeća s obzirom na veličinu od 2016. do 2020. godine	14
Tablica 2:	Veličina poduzeća i zaposlenost, ukupan prihod i izvoz u 2019. i 2020. godini	17
Tablica 3:	Financijska efikasnost poduzeća u 2019. i 2020. godini	20
Tablica 4:	Korisnici potpora za samozapošljavanje Hrvatskog zavoda za zapošljavanje od 2016. do 2020. godine	24
Tablica 5:	Osnivanje i brisanje registriranih pravnih osoba u 2019. i 2020. godini	24
Tablica 6:	Broj aktivnih obrta i zaposlenih u obrtima u Hrvatskoj, stanje u prosincu 2016. – 2020. godine	26
Tablica 7:	Nacionalna razina tržišta, proizvoda i tehnologije - % TEA poduzetnika	35
Tablica 8:	Međunarodna razina tržišta, proizvoda i tehnologije - % TEA poduzetnika	36
Tablica 9:	Poduzetnička aktivnost po kriteriju rodnosti, mjerena TEA indeksom	39
Tablica 10:	Broj trgovačkih društava prema vlasničkoj strukturi i rodnom kriteriju	40
Tablica 11:	Razlozi pokretanja poslovnog pothvata – za TEA poduzetnike*	41
Tablica 12:	Odobreni krediti po programu Poduzetništvo mladih, žena i početnika Hrvatske banke za obnovu i razvitak, 2019.-2020.	43
Tablica 13:	Izdana jamstva HAMAG-BICRO-a za mala i srednja poduzeća u vlasništvu ili suvlasništvu žena za 2020. godinu	44
Tablica 14:	Broj i iznos odobrenih zajmova za mala i srednja poduzeća u vlasništvu ili suvlasništvu žena za 2020. godinu	44
Tablica 15:	Tipovi definicija društvenog poduzetništva	50
Tablica 16:	Glavni akteri u poticanju razvoja društvenog poduzetništva	54
Tablica 17:	Porezi u Hrvatskoj	79
Tablica 18:	Ocjena Vladinih politika u 2019. i 2020. godini	81
Tablica 19:	Prikaz bodovnih rezultata za Hrvatsku prema izvješćima Transparency International Hrvatska, 2015.-2020.	83
Tablica 20:	Ocjena 'Pristup novcima', kao jedne od komponenti poduzetničke okoline u 2019. i 2020. godini - GEM istraživanje	88
Tablica 21:	Podaci Hrvatske udruge kreditnih unija o plasiranim sredstvima u 2019. i 2020. godini (HRK)	95
Tablica 22:	Aktivni fondovi rizičnog kapitala u Republici Hrvatskoj u 2020. godini	97
Tablica 23:	Najuspješnije <i>crowdfunding</i> kampanje hrvatskih poslovnih subjekata u 2020. godini	99
Tablica 24:	Plasman kredita HBOR-a prema sektoru malih i srednjih poduzeća od 2017. do 2020. godine	103
Tablica 25:	Izdana jamstva HAMAG-BICRO-a po programima od 2018. do 2020. godine	108
Tablica 26:	Izdana jamstva HAMAG-BICRO-a po programima podrške za poduzetnike u vrijeme pandemije bolesti COVID-19 u 2020. godini	109
Tablica 27:	Osnovne značajke ESIF zajmova	110
Tablica 28:	Broj i iznos odobrenih ESIF zajmova od 2018. do 2020. godine	111
Tablica 29:	Osnovne značajke zajmova za ruralni razvoj	112
Tablica 30:	Broj i iznos odobrenih zajmova za ruralni razvoj u 2018., 2019. i 2020. godini (u 000 HRK)	113

Tablica 31: Dodijeljene bespovratne potpore Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja u 2020. godini.....	115
Tablica 32: Popis sveučilišta u Hrvatskoj s programima poduzetništva na preddiplomskoj, diplomskoj i/ili poslijediplomskoj razini studija u ak.god. 2021./2022.	122
Tablica 33: Popis veleučilišta u Hrvatskoj s programima poduzetništva na preddiplomskoj i/ili diplomskoj razini studija u ak. god. 2021./2022.	123
Tablica 34: Popis visokih škola u Hrvatskoj s programima poduzetništva na preddiplomskoj i/ili diplomskoj razini studija u ak. god. 2021./2022.	123
Tablica 35: Percepcija kvalitete obrazovanja za poduzetničko djelovanje u 2019. i 2020. godini (ocjene u rasponu od 1 do 9)	125
Tablica 36: Percepcija o društvenim stavovima prema poduzetništvu u 2019. i 2020. godini (% odrasle populacije)	126
Tablica 37: Poduzetničke potporne institucije upisane u Jedinstveni registar poduzetničke infrastrukture.....	132
Tablica 38: Percepcija o kvaliteti komercijalne i profesionalne infrastrukture za podršku razvoja sektora malih i srednjih poduzeća u 2019. i 2020. godini.....	139

Popis slika

Slika 1: Veličina poduzeća i ukupan prihod (milijuni HRK) u 2019. i 2020. godini.....	15
Slika 2: Veličina poduzeća i izvoz (milijuni HRK) u 2019. i 2020. godini	16
Slika 3: Veličina poduzeća i broj zaposlenih u 2019. i 2020. godini	16
Slika 4: Broj zaposlenih, ukupan prihod i izvoz u sektoru malih i srednjih poduzeća u 2019. i 2020. godini	18
Slika 5: Ukupna zaposlenost, prihod i izvoz prema veličini poduzeća u 2020. godini.....	19
Slika 6: Broj 'dobitaša' i 'gubitaša' u sektoru malih i srednjih poduzeća u 2020. godini, po područjima djelatnosti	21
Slika 7: Broj registracija i stečajeva poslovnih subjekata u razdoblju od 2019. do 2021. godine, izražen po tromjesečjima.....	25
Slika 8: Uspješnost sustava inovacija država članica EU-a u globalnim razmjerima.....	31
Slika 9: Promjena u udjelu samozaposlenih imigranata i lokalnog stanovništva u ukupnom broju zaposlenih (15-64): 2020. u odnosu na 2019. godinu	61
Slika 10: Reforme na tržištu rada u području „Imigracija“ i „Mobilnost“	64
Slika 11: Stopa rasta kredita poduzećima u Europskoj uniji i Hrvatskoj od lipnja 2019. do lipnja 2020.	87
Slika 12: Mjere koje su koristila poduzeća za smanjivanje efekata pandemije bolesti COVID-19 u 2020. godini.....	90
Slika 13: Svrha odobrenih kredita poduzećima u 2020. godini	91
Slika 14: Standardi odobravanja i potražnja za kreditima u 2020. godini.....	92
Slika 15: Struktura ulaganja poslovnih anđela u Europi u 2020. godini (istraživanje je provedeno u 37 europskih zemalja)	101
Slika 16: Ulaganja poslovnih anđela po zemljama u odnosu na BDP.....	102
Slika 17: Prostorna raspodjela poduzetničkih potpornih institucija	133

Executive Summary – Based on Conclusions and Recommendations

Small and Medium Enterprises Report – Croatia 2021 is the eleventh and special edition of CEPOR's report on the state and performance of the small and medium enterprise sector in Croatia. In addition to marking the ten-year period of continuous monitoring of changes in the small and medium enterprise sector, the 2021 Report is specific in that, based on the data collected, it analyses the impact of the COVID-19 disease pandemic on the small and medium enterprise sector in Croatia and the environment in which it operates.

As in previous editions, numerous public domestic and foreign sources were used in the preparation of the 2021 Report. Important domestic sources are FINA and Croatian Bureau of Statistics, as well as annual reports of institutions whose activities affect the small and medium enterprise sector in Croatia: Croatian Bank for Reconstruction and Development, HAMAG-BICRO, Croatian Chamber of Economy, Croatian Chamber of Crafts and Trades and others. The most important sources are the results of international research on quality and business environment in Croatia and the performance of the small and medium enterprise sector (Global Entrepreneurship Monitor – GEM, Global Competitiveness Report, Corruption Perceptions Index, SBA Fact Sheet and others).

Conclusions for 2021 derive from the conducted analysis, which enrich the portfolio of facts needed to shape effective policies.

Conclusions

State of the small and medium enterprise sector and crafts in Croatia in the conditions of the COVID-19 disease pandemic

As in most countries around the world, small and medium enterprises in Croatia have the largest share in the total number of enterprises, which is 99.7% in Croatia in 2020.

The role of small and medium enterprises in the Croatian economy is also reflected in the share of employment, which in 2020 amounted to 72.1% (a decrease of 1.9 percentage points compared to 2019), share in total income, which amounted to 58% (a decrease of 2 percentage points compared to 2019) and 53% share in export activities (at the level of the share achieved in 2019).

In the period from 2016 to 2020, the number of small and medium enterprises in Croatia increased by 21%, and in 2020 there were almost 140,000 enterprises operating in Croatia. Despite significant changes in business conditions caused by the COVID-19 disease pandemic, the growth trend in the total number of small and medium enterprises continued in 2020, when 2,749 new enterprises were registered.

In 2020, the largest decrease in total income was recorded by micro enterprises (23%), in which nearly 28,000 jobs were "lost". The smallest decrease in income was recorded by large

enterprises (1.2%), which also recorded an increase in the number of employees by almost 22,000 jobs, which partially amortised the decline in employment. However, large enterprises in 2020 recorded a decline in profits of 14.5% compared to 2019, and four times higher losses in 2020 compared to the previous year.

Considering the geographical criterion, the biggest losses as a result of the pandemic were suffered by small and medium enterprises in Adriatic counties, whose economic activities predominantly rely on tourism and complementary activities (Dubrovnik-Neretva County, Zadar County and Šibenik-Knin County).

In 2020, as a result of the pandemic, the number of self-employed persons – beneficiaries of the Self-employment grant of the Croatian Employment Service was halved, and the number of newly established legal entities was reduced by 22%.

The consequences of the COVID-19 disease pandemic also affected the business of crafts, resulting in a reduction in the number of active crafts in certain industries. The most significantly affected industries were *catering and tourism* (a decrease of 4.2% in 2020 compared to 2019) and *transport*, where the number of active crafts decreased by 2.8%.

Women entrepreneurship in Croatia

Although women have a 51.5% share in the population of Croatia, this ratio (with a small predominance of women) is not present in the sphere of business activity. The share of companies founded exclusively by women ranged from 18% in 2011 to 22% in 2020. There are most women entrepreneurs in the field of professional, scientific and technical activities (30.9%) and trade (21%).

Differences in entrepreneurial activity between women and men stem from the cultural context and the role of women in family life. The COVID-19 pandemic has had a major impact on women entrepreneurship because of sectors in which women dominate, and the additional burden of caring for the family in addition to demands at work.

The long and significant gap in entrepreneurial activity of men and women (according to the GEM survey in 2020, the activity of men in starting a business venture was 1.7 times higher than that of women) indicates the existence of obstacles that hinder the development of women entrepreneurship, and the need to further develop programmes and policy instruments for empowerment of women in entrepreneurship.

Social entrepreneurship

Strategy for the Development of Social Entrepreneurship 2015-2020 promotes developing SOCIETAL (not only social) responsibility of individuals, groups and organisations through application of entrepreneurial principles in order to improve the quality of life. Notwithstanding the existence of the Strategy, social entrepreneurship remains on the margins of institutional and public interest, and activities in this field rely mainly on activist enthusiasm.

The COVID-19 disease pandemic has also affected operations of social enterprises. According to the European Social Enterprise Monitor, more than half of Croatian social enterprises managed to show resilience and respond to challenges with new solutions (new products for existing users and customers, new products for new markets, digitalisation of the offer of existing and new products and services). In the context of emerging social problems, the need for social innovation has increased, and the pandemic has opened some new opportunities for the development of social entrepreneurship in the future.

Immigrant entrepreneurship

Croatia is in the group of countries with the lowest immigration in the European Union, with a continuous negative migration balance at the same time, especially after Croatia's accession to the EU.

The position of immigrant entrepreneurs in Croatia deteriorated in 2020 and the first half of 2021 due to a number of persistent obstacles exacerbated by multiple external shocks: 1) hindered business operations due to restrictions imposed by the pandemic, 2) earthquakes with epicentres in Zagreb and Petrinja that significantly affected the operations of some immigrant entrepreneurs in the area, and 3) new Aliens Act (from January 1, 2021), which puts third-country nationals at a disadvantage in starting and developing a business compared to the previous Act.

In Croatia, in 2020, compared to 2019, the share of self-employed immigrants decreased (by 3%) compared to the share of self-employment of the local population, which increased by 6.5% in the same period. With a very pronounced process of depopulation in Croatia, it is important to place greater emphasis on immigrant policy in the future, and to recognise the importance of immigrant entrepreneurship for the Croatian economy.

Micro, small and medium enterprise sector environment

Business activities largely depend on the quality of entrepreneurial environment, and in particular on the effectiveness of the legislative and institutional framework. The development of entrepreneurship in Croatia is determined by a number of strategies, and monitoring their implementation is rather difficult, due to the lack of annual action plans and regular reports on the implementation of planned activities.

The most important current strategic document is the *National Recovery and Resilience Plan 2021-2026* whose measures are aimed at recovering national economy after the crisis caused by the COVID-19 pandemic and creating a more resilient and sustainable society in the event of new economic shocks.

In response to disruptions in economic activity due to the consequences of the COVID-19 disease pandemic, the Government of the Republic of Croatia implemented *State aid measures for entrepreneurs affected by the COVID-19 pandemic* aimed at preserving business activity and jobs. Research by *the Institute of Public Finance* has shown that government measures during the pandemic had an extremely positive effect as they prevented numerous bankruptcies, a large number of layoffs and eliminated the scenario of economic collapse and social instability.

Access to financing

Bank loans and state programmes implemented by the Croatian Bank for Reconstruction and Development (HBOR) and HAMAG-BICRO, through which, in cooperation with commercial banks, funding from EU funds is distributed, play a dominant role in (co)financing business ventures in Croatia. Although activities of *private equity* funds are intensifying, alternative forms of financing business ventures in the riskiest phases, such as start-up and growth, are still insufficiently developed in Croatia.

In the conditions of the pandemic, HBOR and HAMAG-BICRO played a special role in the implementation of *State aid measures for entrepreneurs affected by the COVID-19 pandemic*, which, due to changed conditions and business priorities, redirected their activities to company liquidity preservation programmes (through increasing the allocation of funds, lowering interest rates on existing loan programmes, increasing guarantee rates on working capital loans, introducing moratoriums for existing loan users, introducing new instruments).

According to the Croatian National Bank, in order to maintain liquidity and preserve jobs during the pandemic, Croatian enterprises mostly used financial measures to defer payment of loans and leasing (moratorium), job preservation grants, and tax exemptions.

Education for entrepreneurship

Education for entrepreneurial competences is an important component of entrepreneurial environment, which affects the availability of human resources for entrepreneurial activity. In Croatia, according to the GEM survey, contribution of the educational system at all three levels (primary, secondary and tertiary) in education for entrepreneurial competences was rated lower than the EU average. This indicates continuous lagging behind of Croatia in the implementation of the recommendations of the European Commission and the objectives defined by national strategic document in the Croatian educational system.

The crisis caused by the pandemic has accelerated a number of changes in the education and training system and has accelerated a number of changes. In extraordinary conditions, awareness has grown about the need and importance of using technology in education and training, development of digital skills, as well as adapting pedagogical methods to the online environment. The importance of modernising upbringing, education and science systems and adapting to new and digital technologies is also emphasised in the *National Recovery and Resilience Plan 2021-2026*.

There is a significant number of institutions and organisations in Croatia outside the system of formal education that offer education for beginner entrepreneurs and/or already operational enterprises, such as centres for entrepreneurship, business incubators, Croatian Chamber of Economy, Croatian Chamber of Trades and Crafts, Croatian Employers' Association and private companies active in the sector of adult education.

Access to information and advisory services

Croatia has a highly developed entrepreneurial infrastructure of nearly 500 business support institutions (development agencies, entrepreneurial centres, business incubators, science and technology parks, competence centres and free zones) that provide support to entrepreneurs through information, advice, training and networking with investors. Despite the existence of numerous institutions, their quality in 2020 in the GEM survey was given the lowest grade in comparison with other EU member states.

During the pandemic, business support institutions provided information and advice to entrepreneurs on the possibilities of using the so-called COVID measures (mainly operational assistance in applications for their use). However, business support institutions generally did not offer advice on making decisions important for reducing negative effects of the crisis and planning future operations, which, at the same time, consulting firms provided to medium and large enterprises. Thus, micro and small enterprises did not have adequate support during the pandemic, which is confirmed by low grades of the quality of professional support in the GEM survey.

*Based on the conducted analysis and identified conclusions of individual thematic chapters within the Small and Medium Enterprises Report – Croatia 2021, and the study on the impact of the COVID-19 disease pandemic on the small and medium enterprise sector in China, Croatia, North Macedonia and Slovenia; and the response to the pandemic in the form of measures to maintain economic activity introduced by governments in the four countries, with a special focus on the small and medium enterprise sector, in which CEPOR also participated, **recommendations for policy makers on how to act during this and possible future crisis situations caused by significant changes in the environment have been identified.***

Recommendations

- The main support measures for small and medium enterprises in times of crisis should include reducing the tax burden, subsidies and other types of incentives that help reduce the financial burden on entrepreneurs;
- Implementation of measures to support entrepreneurs in times of crises must take into account the administrative capacity of small and medium enterprises and minimise bureaucracy in application processes for subsidies and incentives. A mechanism for monitoring, distributing and controlling information must be provided to ensure that measures are implemented in a timely, fair and efficient manner;
- In addition to support measure for entrepreneurs – in times of crisis it is important to stimulate domestic consumption so as to create market opportunities for entrepreneurs and employment opportunities, which is a more dynamic and sustainable measure than tax relief and subsidies;

- It is important to provide support to small and medium enterprises even after the end of the pandemic through post-pandemic loans for business reconstruction. It is important that fiscal relief measures are not abruptly interrupted as this would prolong the recession and increase poverty and inequality;
- Measures must include fiscal relief and incentives for retraining and re-employment of people who have lost their jobs due to the pandemic;
- Policy towards the small and medium enterprise sector should include programmes to strengthen flexibility and adaptability to changes in the environment through continuous incentives to invest in research and development, digitalisation and employee training.

Micro, small and medium enterprises and crafts predominantly participate in employment in Croatia (with about 75%), which speaks of their importance for the Croatian economy and the quality of life of people. Without a well-designed environment in which the components are harmonised and mutually supportive, but also people with entrepreneurial competences, the importance of micro, small and medium enterprises and crafts is degraded.

Croatia is “flooded” with fragmented strategic documents, as a rule, without monitoring indicators, and if there are any, there is no evaluation of what has been achieved. CEPOR will continue to monitor the world’s best practice and use the think tank approach to promote the need to work together to improve the environment in which micro, small and medium enterprises and crafts operate.

Uvod

CEPOR – Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva u 2021. godini obilježava 20 godina svog djelovanja. Osnovan je 2001. godine na temelju sporazuma između Vlade Republike Hrvatske i Instituta Otvoreno društvo Hrvatska. Deset institucionalnih osnivača CEPOR-a lideri su u svojim područjima djelovanja – od akademske zajednice do udruženja gospodarstvenika, razvojnih agencija i poduzetničkih centara. Misija CEPOR-a je utjecati na javno-političko okruženje naglašavajući ulogu poduzetništva, te malih i srednjih poduzeća u hrvatskom gospodarstvu.

Od 2011. godine CEPOR publicira godišnje izvješće o stanju sektora malih i srednjih poduzeća čiji je cilj doprinjeti kreiranju konzistentne baze informacija koja omogućava donositeljima politika, istraživačima, medijima i široj javnosti uvid u trendove i obrasce promjena u sektoru malih i srednjih poduzeća i izabranim komponentama poduzetničkog ekosustava u Hrvatskoj.

Jedanaesto po redu **Izvješće o malim i srednjim poduzećima – 2021.** posebno je važno jer pruža prikaz stanja sektora malih i srednjih poduzeća u 2020. godini koju je obilježila globalna zdravstvena kriza uzrokovana pandemijom bolesti COVID-19 čije su posljedice implicirale brojne društvene i ekonomske promjene. Epidemiološke mjere za suzbijanje zaraze poput obustave rada određenih poduzeća i djelatnosti, zabrana održavanja javnih događanja i okupljanja te ograničavanja kretanja ljudi utjecala su na smanjenje ekonomskih aktivnosti i pad prodaje u poduzećima koja su izravno ili neizravno bila podložna navedenim mjerama. Izazove u poslovanju poduzeća uzrokovali su i poremećaji u lancu opskrbe, porast cijena sirovina, proizvoda i usluga, problemi s uvozom te kašnjenja u plaćanju dospjelih obveza. S ciljem prevladavanja izazova, brojne su države uključujući i Hrvatsku, provodile niz mjera za ublažavanje ekonomskih posljedica pandemije poput onih vezanih uz očuvanje radnih mjesta i prevladavanje problema s novčanim tokovima.

Izvješće o malim i srednjim poduzećima – 2021. pod nazivom „**MALA I SREDNJA PODUZEĆA U HRVATSKOJ U UVJETIMA PANDEMIJE BOLESTI COVID-19**“ daje prikaz promjena koje se događaju u sektoru malih i srednjih poduzeća u 2020. godini i u nekim aspektima i u 2021. godini, kao posljedica pandemije te različitim aspektima okruženja - od regulatornog okvira, izvora financiranja do raspoloživosti savjetodavnih usluga.

Podaci prezentirani u Izvješću rezultat su analize sekundarnih izvora podataka objavljenih pretežito u izvješćima institucija koje su svojom misijom odgovorne i/ili prate stanje i razvoj sektora malih i srednjih poduzeća i međunarodnih istraživanja koja evaluiraju kvalitetu poduzetničkog okruženja. U Izvješću su, pored financijskih pokazatelja o performanci sektora, opisane aktivnosti koje su u 2020. i 2021. godini provodile institucije odgovorne za kvalitetu okruženja u kojem djeluju mala i srednja poduzeća u Hrvatskoj.

Elektronska verzija Izvješća dostupna je na *web* stranici CEPOR-a (www.cepor.hr).

Zahvaljujemo se Akademiji za poduzetništvo Europskog fonda za jugoistočnu Europu (EFSE DF) i Hrvatskoj banci za obnovu i razvitak za financijsku podršku u pripremi Izvješća.

1. Stanje sektora malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj 2020. godine (Maja Has)

Kriteriji razvrstavanja subjekata u sektoru malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj definirani su *Zakonom o računovodstvu* i *Zakonom o poticanju razvoja malog gospodarstva*. U izradi Izvješća o malim i srednjim poduzećima – 2021. korištena je kategorizacija poduzeća temeljena na *Zakonu o računovodstvu*¹ koji poduzetnike razvrstava na mikro, male, srednje i velike na temelju iznosa ukupne aktive, iznosa prihoda i prosječnog broja radnika tijekom poslovne godine.

Ovo poglavlje donosi pregled i analizu odabranih pokazatelja poslovanja malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj u 2020. godini: broj zaposlenih, ukupni prihod te financijska i izvozna performansa. S ciljem kvantifikacije utjecaja pandemije na poslovanje sektora malih i srednjih poduzeća i razumijevanja promjena u poslovnom okruženju s kojima su se susrela hrvatska poduzeća u 2020. godini, većina pokazatelja uspoređena je sa stanjem prethodne 2019. godine.

1.1. Značaj sektora malih i srednjih poduzeća u hrvatskom gospodarstvu

U Hrvatskoj je u 2020. godini poslovalo gotovo 140.000 poduzeća, a ukupan broj poduzeća u petogodišnjem razdoblju od 2016. do 2020. godine povećao se za 21%. Kao i u velikom broju zemalja svijeta, sektor malih i srednjih poduzeća² u Hrvatskoj ima značajno najveći udio u ukupnom broju poduzeća (99,7%).

Usprkos značajnim promjenama uvjeta poslovanja kao posljedici pandemije, trend rasta ukupnog broja poduzeća nije zaustavljen niti u 2020. godini kada je registrirano novih 2.749 poduzeća što predstavlja rast za nešto više od 2% u odnosu na 2019. godinu (Tablica 1). Međutim, daljnja analiza pokazat će da je pandemija bolesti COVID-19 ipak značajno poremetila performansu poslovnog sektora.

1 Mikro poduzetnici su oni koji prelaze granične pokazatelje u dva od sljedeća tri uvjeta: 1) Ukupna aktiva 2.600.000,00 HRK; 2) Prihod 5.200.000,00 HRK; 3) Prosječan broj radnika tijekom poslovne godine – 10 radnika.

Mali poduzetnici su oni koji nisu mikro poduzetnici i ne prelaze granične pokazatelje u dva od sljedeća tri uvjeta: 1) Ukupna aktiva 30.000.000,00 HRK; 2) Prihod 60.000.000,00 HRK; 3) Prosječan broj radnika tijekom poslovne godine – 50 radnika.

Srednji poduzetnici su oni koji nisu ni mikro ni mali poduzetnici i ne prelaze granične pokazatelje u dva od tri sljedeća uvjeta: 1) Ukupna aktiva 150.000.000,00 HRK; 2) Prihod 300.000.000,00 HRK; 3) Prosječan broj radnika tijekom poslovne godine – 250 radnika.

Veliki poduzetnici su poduzetnici koji prelaze granične pokazatelje u najmanje dva od tri uvjeta iz definicije srednjih poduzetnika; banke, štedne banke, stambene štedionice, društva za osiguranje, leasing-društva, mirovinska društva i sl.

Izvor: Zakon o računovodstvu, NN 78/15, 134/15, 120/16, 116/18

2 U cijelom tekstu Izvješća, „sektor malih i srednjih poduzeća“ odnosi se na mikro, mala i srednje velika poduzeća. Stanje sektora malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj u 2020. godini prikazano je u usporedbi s 2019. godinom, dok se u određenim slučajevima, s ciljem uočavanja trendova, koristi prikaz za razdoblje 2016. – 2020. godine

Tablica 1: Struktura poduzeća s obzirom na veličinu od 2016. do 2020. godine

	2016.		2017.		2018.		2019.		2020.	
	Broj subjekata	%								
Sektor malih i srednjih poduzeća	114.156		119.752		130.757		135.890		138.618	
Mikro poduzeća	102.764	99,7	107.635	99,7	117.942	99,7	122.403	99,7	124.348	99,7
Mala poduzeća	10.045		10.717		11.317		11.962		12.638	
Srednja poduzeća	1.347		1.400		1.498		1.525		1.632	
Velika poduzeća	327	0,3	329	0,3	360	0,3	370	0,3	391	0,3
Ukupno	114.483	100	120.081	100	131.117	100	136.260	100	139.009	100

Izvor: FINA (2021). Analiza financijskih rezultata poduzetnika RH 2016. – 2020. godine

Od ukupnog broja poduzeća u 2020. godini, 20% poduzeća poslovalo je u djelatnosti *trgovine na veliko i na malo, popravak motornih vozila i motocikala*, 16% u *stručnim, administrativnim i tehničkim djelatnostima*, a 12% u *građevinarstvu*. Najbrojnija poduzeća u svim djelatnostima su mikro poduzeća s udjelom većim od 70% u gotovo svim djelatnostima.

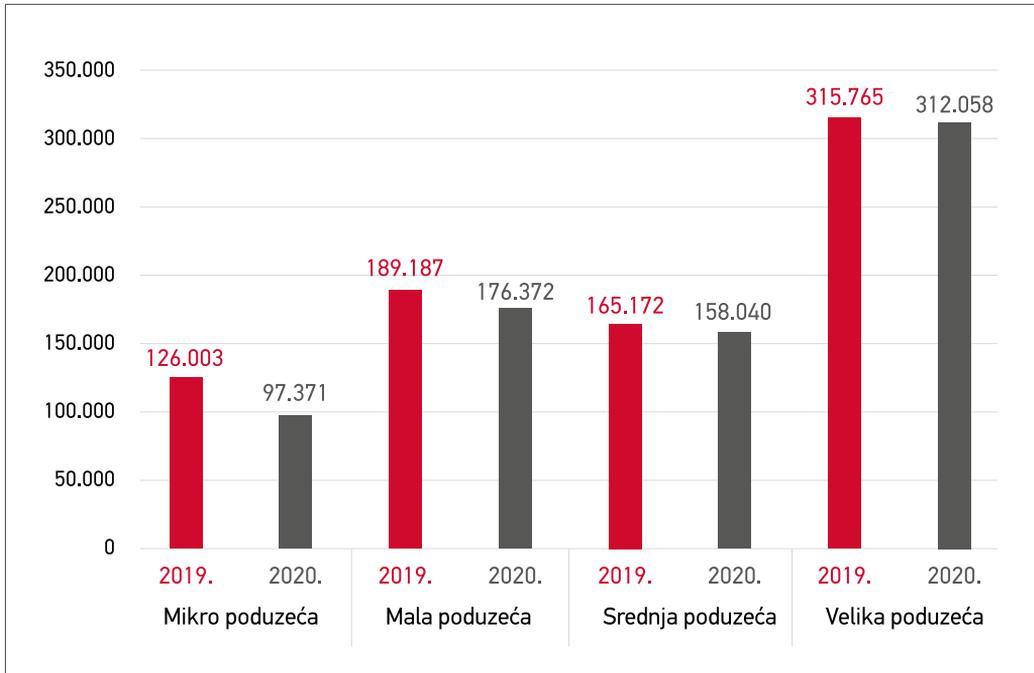
Najveći broj mikro i malih poduzeća poduzeća posluje u djelatnosti *trgovine na veliko i na malo, popravak motornih vozila i motocikala* (20% mikro i 28% malih poduzeća od ukupnog broja mikro i malih poduzeća), dok najveći broj srednjih i velikih poduzeća posluje u djelatnosti *prerađivačke industrije* (29,8% srednjih te 34,3% velikih poduzeća od ukupnog broja srednjih i velikih poduzeća).

U 2020. godini najveće udjele u ukupnom broju poduzeća na razini Hrvatske imao je Grad Zagreb (33%), te županije Splitsko – dalmatinska (11%), Primorsko – goranska i Istarska (8%) na koje otpada više od polovice ukupnog broja poduzeća u Hrvatskoj. Najmanji udio poduzeća je u Ličko – senjskoj županiji te Požeško – slavonskoj županiji i iznosi 0,7%.

Najveći udio mikro poduzeća u ukupnom broju poduzeća imaju Istarska županija (92,5%), Zadarska županija (91,4%) i Primorsko – goranska županija (91,2%), dok su najveći udio malih poduzeća u ukupnom broju poduzeća na razini županije imale Virovitičko – podravska županija (14%) i Brodsko – posavska županija (13,4%).

U 2020. godini pod utjecajem pandemije bolesti COVID-19 dolazi do smanjenja ukupnih prihoda kod svih kategorija poslovnih subjekata. Najveće smanjenje ukupno ostvarenih prihoda bilježe mikro poduzeća (23%), a najmanje velika poduzeća kod kojih su prihodi smanjeni za 1,2%. Ukupni prihodi u malim poduzećima smanjili su se za 7%, a u srednjim poduzećima za 4% u odnosu na 2019. godinu (Slika 1).

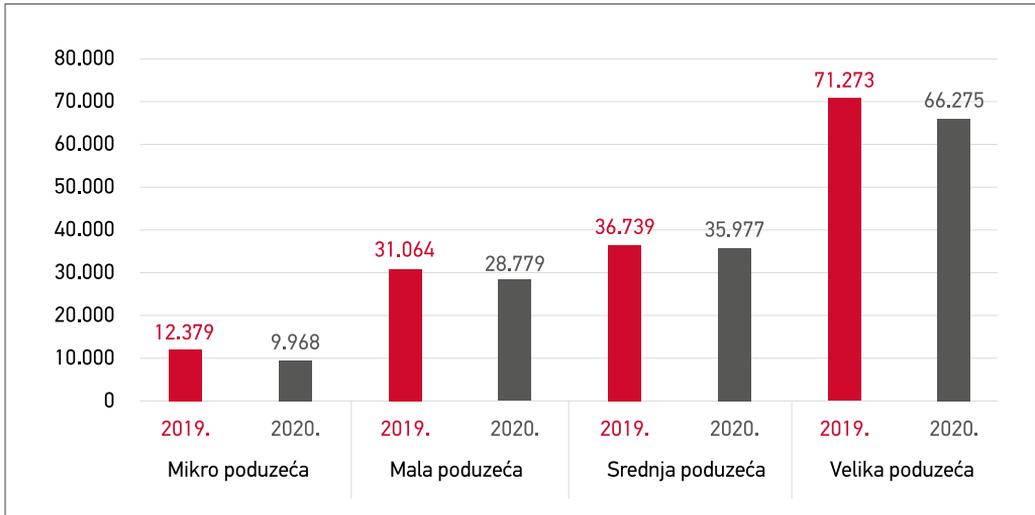
Slika 1: Veličina poduzeća i ukupan prihod (milijuni HRK) u 2019. i 2020. godini



Izvori: FINA (2020). Rezultati poduzetnika Hrvatske u 2019. godini razvrstanih po veličini
FINA (2021). Financijski rezultati poduzetnika u 2020. godini - razvrstani po veličini

Zbog značajnih ograničenja poslovnih aktivnosti u uvjetima pandemije, u 2020. godini dolazi i do smanjenja izvoznih aktivnosti. Najveći pad prihoda od izvoza bilježe mikro poduzeća (19,5%). U malim i velikim poduzećima prihod od izvoza pada za oko 7%, dok je pad izvoza najmanje izražen u srednje velikim poduzećima i iznosi 2% (Slika 2).

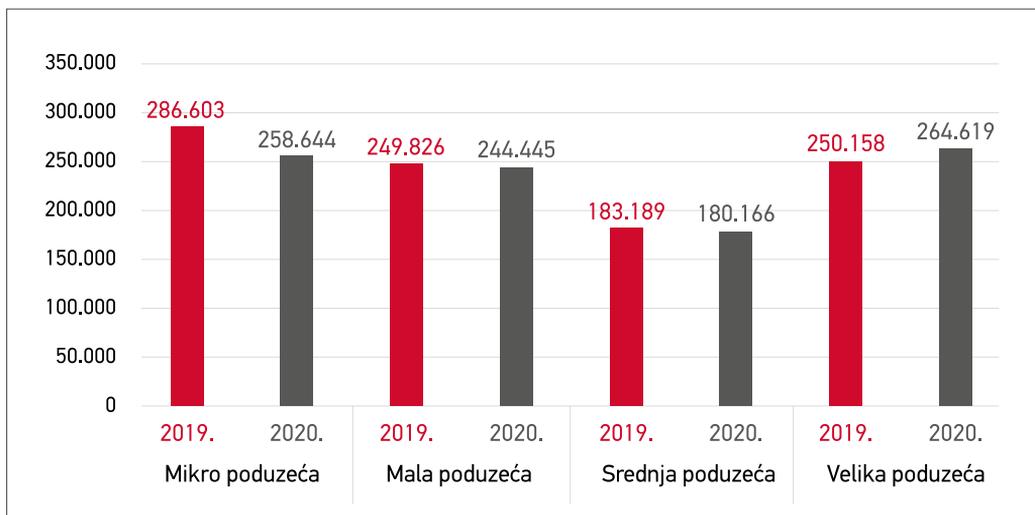
Slika 2: Veličina poduzeća i izvoz (milijuni HRK) u 2019. i 2020. godini



Izvori: FINA (2020). Rezultati poduzetnika Hrvatske u 2019. godini razvrstanih po veličini
FINA (2021). Financijski rezultati poduzetnika u 2020. godini - razvrstani po veličini

Zbog smanjenja prihoda (prouzročenog pandemijom bolesti COVID-19), u 2020. godini dolazi do pada broja zaposlenih u sektoru mikro, malih i srednjih poduzeća za 5% u odnosu na 2019. godinu čime je smanjen i njihov udio u ukupnom broju zaposlenih u poslovnim subjektima u Hrvatskoj za 2 postotna boda.

Slika 3: Veličina poduzeća i broj zaposlenih u 2019. i 2020. godini



Izvori: FINA (2020). Rezultati poduzetnika Hrvatske u 2019. godini razvrstanih po veličini
FINA (2021). Financijski rezultati poduzetnika u 2020. godini - razvrstani po veličini

Najveći pad prihoda imala su mikro poduzeća (Tablica 2) što je bilo praćeno i najvećim brojem izgubljenih radnih mjesta (blizu 28.000). U malim poduzećima izgubljeno je oko 5.400 radnih mjesta, u srednjim poduzećima oko 3.000 radnih mjesta dok je u velikim poduzećima otvoreno gotovo 14.500 novih radnih mjesta, iako je prihod pao za 1.1%. Novim radnim mjestima u velikim poduzećima djelomično je amortiziran pad ukupne zaposlenosti u 2020. godini u odnosu na 2019. godinu koji iznosi 2,2% ili gotovo 22.000 radnih mjesta (Tablica 2).

Tablica 2: Veličina poduzeća i zaposlenost, ukupan prihod i izvoz u 2019. i 2020. godini

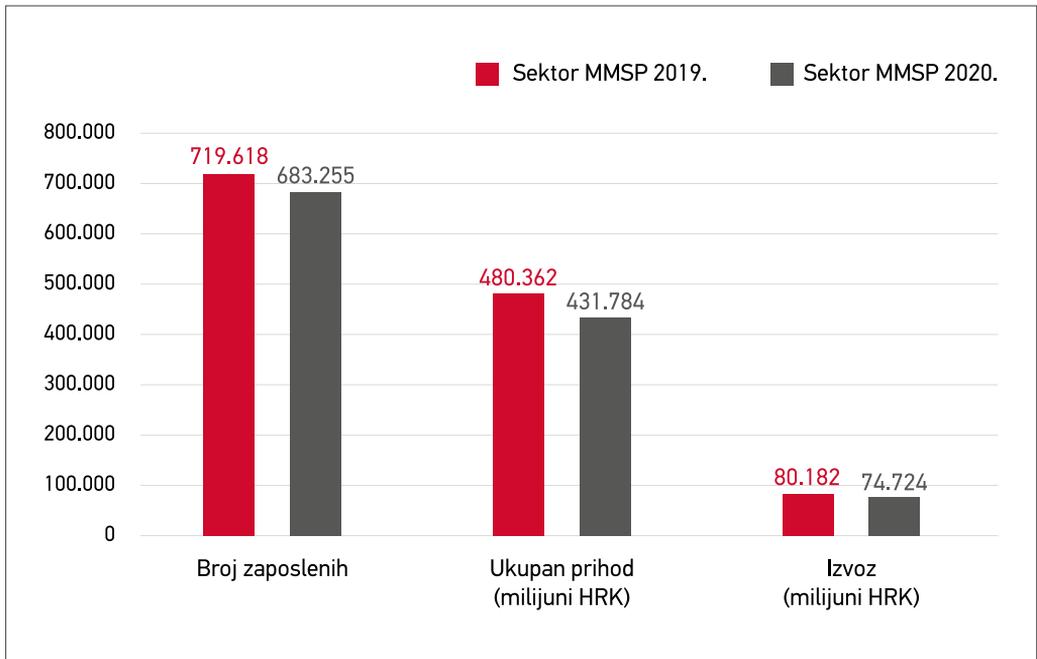
Ekonomski kriterij valorizacije sektora	Veličina poduzeća							
	Mikro		Mala		Srednja		Velika	
	2019.	2020.	2019.	2020.	2019.	2020.	2019.	2020.
Broj zaposlenih	286.603	258.644	249.826	244.445	183.189	180.166	250.158	264.619
Zaposlenost (udio) ³	29,6%	27,3%	25,8%	25,8%	18,9%	19 %	25,8%	27,9%
Ukupan prihod (mil. HRK)	126.003	97.371	189.187	176.372	165.172	158.040	315.765	312.058
Ukupan prihod (udio)	15,8%	13,1%	23,8%	23,7%	20,7%	21,2%	39,7%	42%
Izvoz (mil. HRK)	12.379	9.968	31.064	28.779	36.739	35.977	71.273	66.275
Izvoz (udio)	8,2%	7,1%	20,5%	20,4%	24,3%	25,5%	47,1%	47%

Izvori: FINA (2020). *Rezultati poduzetnika Hrvatske u 2019. godini razvrstanih po veličini*
FINA (2021). *Financijski rezultati poduzetnika u 2020. godini - razvrstani po veličini*

Temeljem zbirnih podataka o poslovanju sektora malih i srednjih poduzeća može se uočiti kako je pandemija bolesti COVID-19 utjecala na smanjenje broja zaposlenih za 5,1%, odnosno kako je u sektoru malih i srednjih poduzeća u 2020. godini bilo 36.363 manje radnih mjesta u odnosu na 2019. godinu. Ukupan prihod ostvaren na razini sektora u 2020. godini bio je manji za 10% u odnosu na 2019. godinu, što je čak 48,6 milijardi HRK manje, dok se vrijednost izvoza smanjila za 5,5 milijardi HRK, odnosno 7% (Slika 4).

3 Moguća su neznatna odstupanja u zbroju ukupnog udjela (100%) zbog zaokruživanja iznosa.

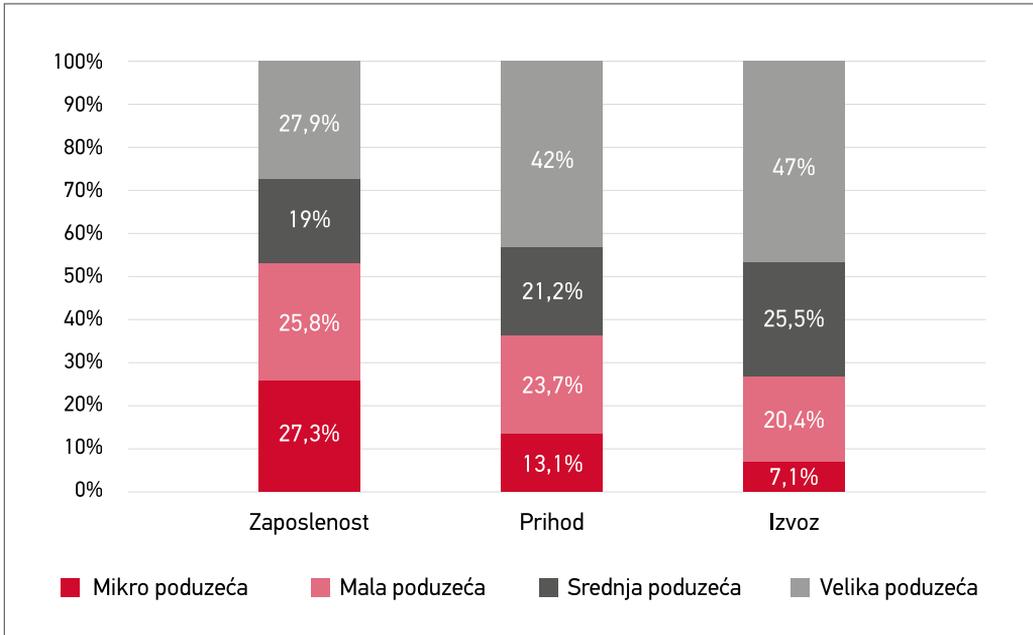
Slika 4: Broj zaposlenih, ukupan prihod i izvoz u sektoru malih i srednjih poduzeća u 2019. i 2020. godini



Izvori: FINA (2020). Rezultati poduzetnika Hrvatske u 2019. godini razvrstanih po veličini
FINA (2021). Financijski rezultati poduzetnika u 2020. godini - razvrstani po veličini

Na slici 5 prikazane su razlike među mikro, malih, srednjih i velikih poduzeća s obzirom na njihov doprinos zaposlenosti, ukupnom prihodu i izvozu u 2020. godini.

Slika 5: Ukupna zaposlenost, prihod i izvoz prema veličini poduzeća u 2020. godini



Izvor: FINA (2021). *Financijski rezultati poduzetnika u 2020. godini - razvrstani po veličini*

Sektor malih i srednjih poduzeća u 2020. godini zapošljavao je 72,1% od ukupnog broja zaposlenih te ostvario 58% ukupnog prihoda i 53% ukupnog izvoza realiziranog na razini Hrvatske. Za razliku od 2020. godine, u 2019. godini sektor malih i srednjih poduzeća zapošljavao je 74,3% zaposlenika, imao je 60,3% udjela u ukupnim prihodima i 53% udjela u izvozu. Zanimljivo je istaknuti da je pandemija bolesti COVID-19 utjecala na smanjenje uloge sektora malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj u stvaranju ukupnog prihoda i zaposlenosti, ali je udio u izvozu Hrvatske povećan.

1.2. Financijska performansa sektora malih i srednjih poduzeća

U 2020. godini hrvatski poslovni sektor ostvario je pozitivan konsolidirani rezultat, no manji za gotovo 33% u odnosu na 2019. godinu. To je bio rezultat smanjenja ukupne dobiti u 2020. godini za 6% uz istovremeno povećanje ukupnih gubitaka za 42% u odnosu na prethodnu godinu (Tablica 3). Kao i kod pokazatelja o ukupnom prihodu, izvozu i zaposlenosti, nakon dvije uzastopne godine rasta ukupne neto dobiti na razini svih hrvatskih poduzeća, u 2020. godini, pod utjecajem pandemije bolesti COVID-19 dolazi do promjene u financijskoj performansi poduzeća. Unatoč smanjenju neto dobiti, u 2020. godini sve su kategorije poduzeća ostvarile pozitivan financijski rezultat što nije bio slučaj u 2019. godini kada su mikro poduzeća iskazala gubitak koji je bio veći od ostvarene dobiti.

Tablica 3: Financijska efikasnost poduzeća u 2019. i 2020. godini

Poduzeća	2019.		2020.	
	Milijun HRK	%-ni udio	Milijun HRK	%-ni udio
Mikro				
Dobit	10.357	21,2	9.784	21,3
Gubitak	10.509	59,7	9.736	39
Konsolidirani rezultat – neto dobit/gubitak	-152	0,5	49	0,2
Mala				
Dobit	11.487	23,5	11.659	25,4
Gubitak	2.891	16,4	4.055	16,3
Konsolidirani rezultat – neto dobit/gubitak	8.596	27,5	7.604	36,3
Srednja				
Dobit	9.396	19,2	9.406	20,5
Gubitak	2.269	12,9	3.998	16
Konsolidirani rezultat – neto dobit/gubitak	7.127	22,8	5.409	25,8
Velika				
Dobit	17.632	36,1	15.073	32,8
Gubitak	1.921	10,9	7.164	28,7
Konsolidirani rezultat – neto dobit/gubitak	15.711	50,2	7.909	37,7
Ukupno⁴				
Dobit	48.872		45.922	
Gubitak	17.590		24.952	
Konsolidirani rezultat – neto dobit/gubitak	31.282		20.970	

Izvori: FINA (2020). Rezultati poduzetnika Hrvatske u 2019. godini razvrstanih po veličini

FINA (2021). Financijski rezultati poduzetnika u 2020. godini – razvrstani po veličini

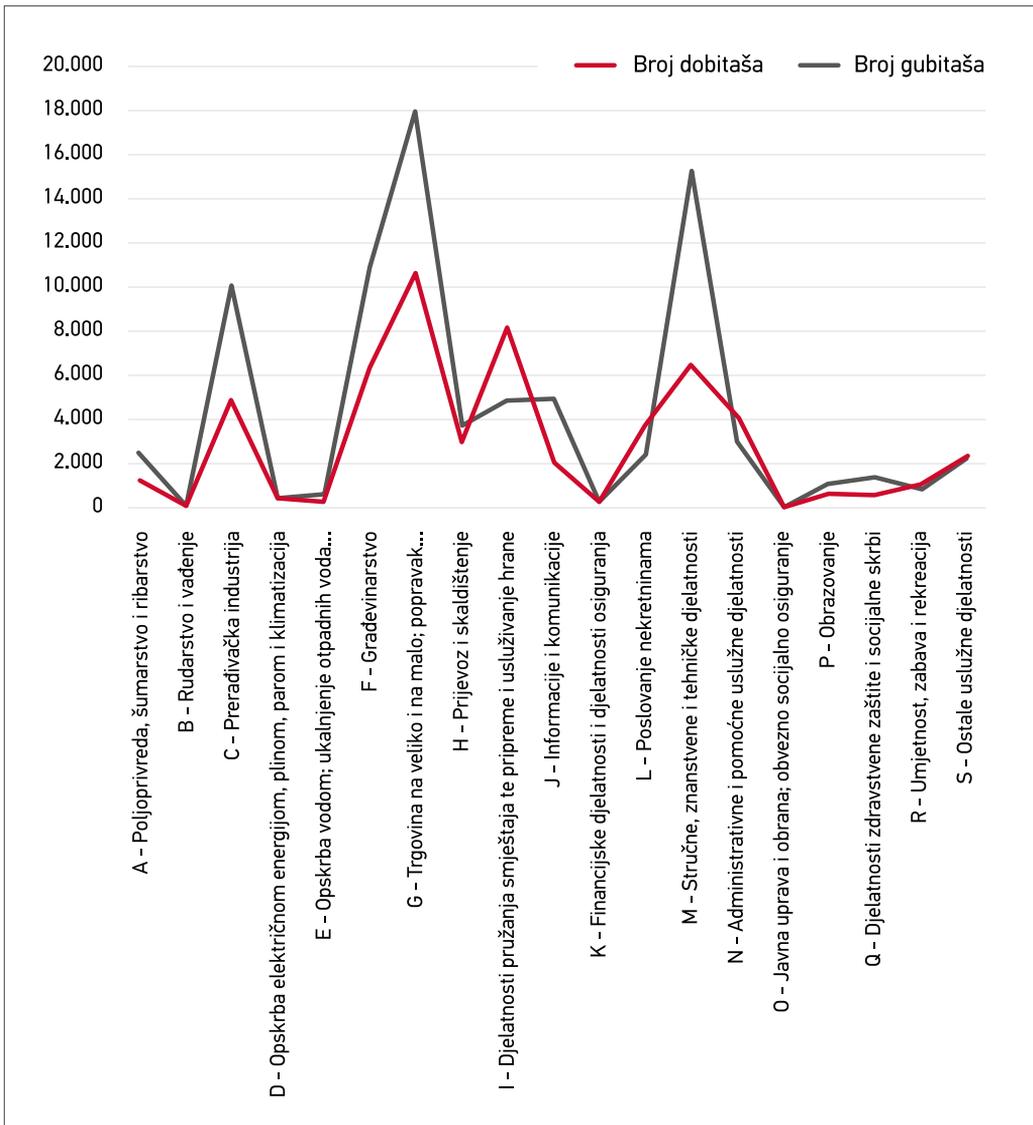
Negativni učinci pandemije bolesti COVID-19 najviše su se odrazili na poslovanje velikih poduzeća kod kojih su promjene u financijskoj performansi u 2020. godini najizrazitije: pad dobiti od 14.5% u odnosu na 2019. godinu i povećanje gubitaka za 3,7 puta više nego u 2019. godini. Njihov je konsolidirani rezultat ostvaren u 2020. godini manji za 50% u odnosu na 2019. godinu. S druge strane, prema prikazanim podacima, negativni učinci pandemije najmanje su se odrazili na poslovne rezultate mikro i malih poduzeća, što govori o njihovoj agilnosti i fleksibilnosti o kojima ovisi kapacitet brzog prilagođavanja poslovanja novonastalim promjenama. Važno je

⁴ Moguća su neznatna odstupanja u zbroju ukupnog udjela (100%) zbog zaokruživanja iznosa.

istaknuti i ulogu Vladinih mjera potpore gospodarstvu koje su ublažile negativne ekonomske posljedice pandemije, barem u prikazanom kratkom roku.

Kao rezultat poslovanja tijekom 2020. godine, u sektoru malih i srednjih poduzeća, 82.451 poduzeće ostvarilo je dobit, dok je 56.167 iskazalo gubitak. U odnosu na 2019. godinu kada je 90.648 poduzeća ostvarilo dobit te 45.242 iskazalo gubitak, broj 'dobitaša' smanjio se za 9% dok se broj 'gubitaša' povećao za 24%. Ovisno o djelatnostima, očita je razlika u koncentraciji 'dobitaša' i 'gubitaša' (Slika 6).

Slika 6: Broj 'dobitaša' i 'gubitaša' u sektoru malih i srednjih poduzeća u 2020. godini, po područjima djelatnosti



Izvor: FINA (2021). Rezultati poslovanja poduzetnika u 2020. godini, po područjima djelatnosti

U sektoru malih i srednjih poduzeća, od ukupnog broja poduzeća koja su u 2020. godini ostvarila dobit, najveći udio poduzeća obavljao je djelatnost *trgovine na veliko i na malo, popravak motornih vozila i motocikala* (21,7%), *stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti* (18,7%) i *građevinarstva* (13,1%). Najveći broj poduzeća koja su iskazala gubitke u 2020. godini poslovaio je u također u djelatnosti *trgovine na veliko i na malo, popravak motornih vozila i motocikala* (19%) te djelatnostima *pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane* (14,5%) (Slika 6). Razlika između 'dobitaša' i 'gubitaša' bila je najveća u djelatnostima *prerađivačke industrije, građevinarstva te trgovine na veliko i na malo, popravak motornih vozila i motocikala* u kojima je broj 'dobitaša' uvelike nadjačao broj 'gubitaša'. S druge strane, djelatnosti u kojima je broj 'gubitaša' bio veći od broja 'dobitaša' jesu djelatnosti *pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, poslovanje nekretninama, administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti, umjetnost, zabava i rekreacija te ostale uslužne djelatnosti*. Ovakvi se rezultati mogu objasniti promjenama koje su na više područja obilježile poslovanje poduzeća u 2020. godini. Posljedice potresa u ožujku 2020. godine u Zagrebu i okolici utjecale su na rad poduzeća u sektoru građevinarstva te neizravno na poduzeća koja posluju nekretninama. Epidemiološke mjere u borbi protiv pandemije bolesti COVID-19 te obustava rada ugostiteljskih objekata, kulturnih djelatnosti, uslužnih djelatnosti te sportskih natjecanja, kao i zabrana održavanja javnih događanja i okupljanja, odrazile su se na rad poduzeća koja su obavljala djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, administrativne i ostale uslužne djelatnosti te djelatnosti umjetnosti, zabave i rekreacije.

U 2020. godini, najveći broj 'dobitaša' i 'gubitaša' u sektoru malih i srednjih poduzeća, bio je u Gradu Zagrebu, Splitsko-dalmatinskoj županiji, Primorsko – goranskoj županiji i Zagrebačkoj županiji što je očekivano s obzirom na to da se najveći broj poduzeća nalazi u navedenim županijama. U gotovo svim županijama broj poduzeća koja su ostvarila dobit bio je veći od broja poduzeća koja su iskazala gubitak, osim u Dubrovačko – neretvanskoj županiji i Istarskoj županiji, gdje je broj poduzeća koja su iskazala gubitak bio veći od onih poduzeća koja su ostvarila dobit .

U usporedbi s 2019. godinom kada su prema zbirnim rezultatima poslovanja sektora malih i srednjih poduzeća, u svim županijama ukupni prihodi bili veći od ukupnih rashoda, u 2020. godini su određene županije ostvarile lošije rezultate poslovanja koje se očituju u gubicima razdoblja županija. Posebice se tu ističe Dubrovačko–neretvanska županija s gubitkom razdoblja od 482,6 milijuna HRK, a slijede ju Zadarska županija s gubitkom od 214 milijuna HRK, Šibensko–kninska županija s gubitkom od 106,7 milijuna HRK te Ličko–senjska županija s gubitkom od 7,7 milijuna HRK. S obzirom na to da su jadranske županije pretežito usmjerene na turističku aktivnost i obavljanje komplementarnih djelatnosti poput pružanja smještaja, pripreme i usluživanja hrane te djelatnosti zabave, rekreacije i umjetnosti, indikativno je da su ranije spomenute epidemiološke mjere u borbi protiv pandemije bolesti COVID-19, ali i značajan pad dolazaka i noćenja turista kao posljedica ograničenja putovanja i epidemioloških mjera na svjetskoj razini, snažnije utjecale na rezultate poslovanja poduzeća u navedenim županijama, nego na rezultate poduzeća koja posluju u kontinentalnom dijelu Hrvatske⁵.

5 Na slične zaključke o utjecaju pandemije bolesti COVID-19 na poslovanje sektora malih i srednjih poduzeća upućuje i istraživanje *Utjecaj pandemije bolesti COVID-19 na poslovanje mikropoduzeća te malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj* koje je proveo Ekonomski institut, Zagreb u razdoblju rujan – listopad 2021. godine. Više o samom istraživanju dostupno je na: <https://admin.uplift.hr/wp-content/uploads/2021/11/Studija-Utjecaj-pandemije-na-MMS-poduzeća-EI2.pdf>, *preuzeto 15.12.2021.*

1.3. Pokretanje poslovnih pothvata – kroz programe samozapošljavanja

Pokretanje poslovnog pothvata može biti potaknuto uočavanjem poslovne prilike ili rješavanjem egzistencijalnih problema osobe koja pokreće poslovni pothvat. Poslovni pothvati pokrenuti iz nužde predstavljaju jedan od načina izlaska iz nezaposlenosti. Hrvatski zavod za zapošljavanje kroz dodjelu potpora za samozapošljavanje provodi mjere aktivne politike zapošljavanja i pruža financijsku podršku osobama prijavljenim u evidenciju nezaposlenih koje kroz realizaciju poduzetničkog pothvata rješavaju pitanje svoje nezaposlenosti.⁶

Pojavom pandemije bolesti COVID-19, Hrvatski zavod za zapošljavanje je u ožujku 2020. godine aktivirao novu mjeru aktivne politike zapošljavanja – *Potpore za očuvanje radnih mjesta u djelatnostima pogođenima koronavirusom (COVID-19)*, kao dio paketa mjera Vlade Republike Hrvatske pomoći gospodarstvu uslijed posljedica uzrokovanih pandemijom bolesti COVID-19. S obzirom na tadašnju novonastalu situaciju, u razdoblju od ožujka do srpnja 2020. godine privremeno je bila obustavljena provedba dijela programa mjera aktivne politike zapošljavanja iz nadležnosti Zavoda koji se odnosi na mjere: *Potpore za zapošljavanje*, *Potpore za usavršavanje*, *Potpore za samozapošljavanje*, *Obrazovanje i osposobljavanje* te *Javni radovi*.

Provedbom mjera aktivne politike zapošljavanja u nadležnosti Zavoda tijekom 2020. godine bilo je obuhvaćeno ukupno 49.923 korisnika, što je 25% manje u usporedbi s 2019. godinom. Od tog broja njih 26.678 bili su aktivni korisnici iz prethodne godine, a 23.245 korisnika novouključeno je tijekom 2020. godine. Najviše je novih korisnika uključeno u mjere *Stalni sezonac* (6.264 osobe ili 27%), *Potpore za zapošljavanje* (4.355 osoba ili 19%) te *Potpore za samozapošljavanje* (3.778 osoba ili 16%).

Potpore za samozapošljavanje je mjera aktivne politike zapošljavanja kojoj je cilj pružanje financijske podrške nezaposlenim osobama za pokretanje vlastitog posla. Visina potpore za samozapošljavanje određuje se prema području u kojem osoba ima prebivalište i otvara poslovni subjekt, a u 2020. godini subvencija je iznosila od 75.000 do 100.000 HRK, uz mogućnost dodatnog povećanja za 10.000 HRK u slučajevima kada korisnik potpore istovremeno koristi mjeru osposobljavanja na radnom mjestu.

Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (2021), *Potpore za samozapošljavanje* u 2020. godini koristilo je 3.778 novouključenih osoba, što u odnosu na prethodnu godinu predstavlja smanjenje od 57% (Tablica 4).

⁶ Prema Zakonu o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti, osoba se prestaje voditi kao nezaposlena u evidenciji Hrvatskog zavoda za zapošljavanje ako registrira trgovačko društvo ili drugu pravnu osobu, odnosno stekne više od 25% udjela u trgovačkom društvu ili drugoj pravnoj osobi, registrira obrt, slobodno zanimanje ili djelatnost poljoprivrede i šumarstva.

Tablica 4: Korisnici potpora za samozapošljavanje Hrvatskog zavoda za zapošljavanje od 2016. do 2020. godine

Godina	Broj samozaposlenih osoba - novih korisnika potpore za samozapošljavanje HZZ-a	Broj samozaposlenih - koji su završili ugovore o korištenju potpora za samozapošljavanje HZZ-a	Ukupan broj korisnika potpora za samozapošljavanje HZZ-a u godini
2016.	2.333	2.739	4.980
2017.	3.583	2.273	5.824
2018.	6.485	3.690	10.036
2019.	8.723	6.540	15.069
2020.	3.778	8.555	12.307

Izvor: Hrvatski zavod za zapošljavanje, 2021.

Od ukupnog broja samozaposlenih osoba u 2020. godini 37% su bile žene, a više od polovice osoba (57,5%) imalo je srednjoškolsku razinu obrazovanja. Najzastupljenije djelatnosti u kojima je dodijeljena potpora za samozapošljavanje u 2020. godini su *građevinarstvo* (20,5%), *stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti* (19%), *ostale uslužne djelatnosti* (13%) te *prerađivačka industrija* (12%).

1.4. Dinamika osnivanja i zatvaranja poslovnih subjekata

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2021) u 2020. godini u Hrvatskoj je osnovano 12.948 pravnih osoba, odnosno 22% manje u usporedbi s 2019. godinom. U istom razdoblju brisano je 656 pravnih osoba što je 51% manje u odnosu na 2019. godinu (Tablica 5).

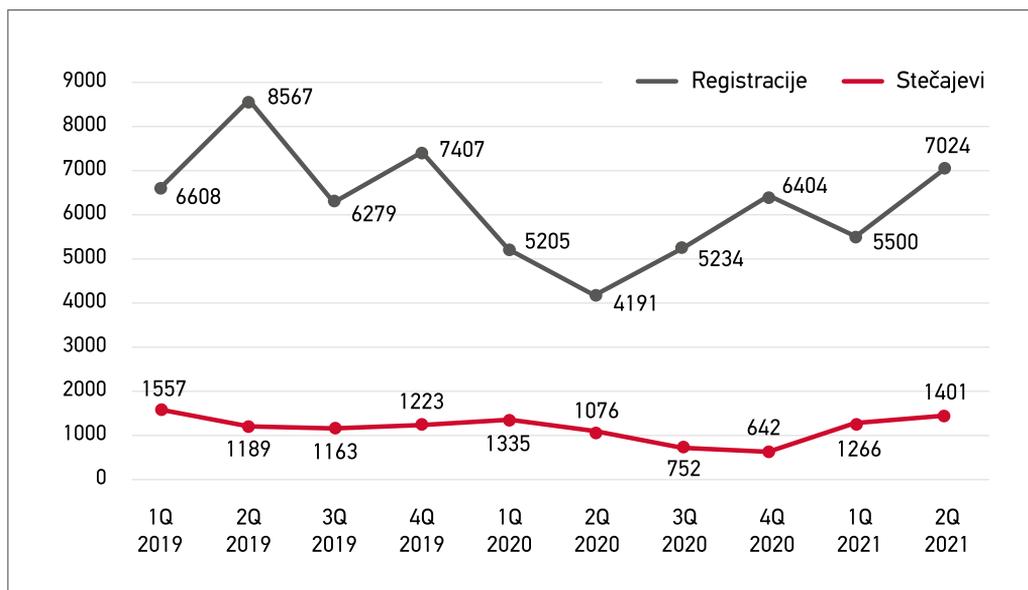
Tablica 5: Osnivanje i brisanje registriranih pravnih osoba u 2019. i 2020. godini

Osnivanje	2019.	2020.	Promjena
Trgovačka društva	14.805	11.518	- 22,2%
Ostali	1.766	1.430	- 19%
Ukupno	16.571	12.948	- 21,9%
Brisanje	2019.	2020.	Promjena
Poduzeća i zadruge	6	7	16,7%
Trgovačka društva	939	444	- 52,7%
Ostali	389	205	- 47,3%
Ukupno	1.334	656	- 50,8%

Izvor: Državni zavod za statistiku (2021). Broj i struktura poslovnih subjekata u prosincu 2020., Priopćenje br. 11.1.1/4.

Kvartalne promjene značajnije su izražene kod osnivanja poslovnih subjekata nego u njihovom zatvaranju (Slika 7). Izraženiji pad broja registracija poslovnih subjekata u prvom i drugom tromjesečju 2020. godine može se objasniti smanjenjem uobičajenih gospodarskih aktivnosti i pojačanim mjerama za suzbijanje zaraze koje su obilježile navedeno razdoblje. Iako je u trećem i četvrtom tromjesečju 2020. godine vidljiv porast broja registracija poslovnih subjekata, taj je broj bio manji nego 2019. godine s obzirom na neizvjesnu gospodarsku situaciju koja je još uvijek aktualna. Što se tiče broja stečajnih postupaka, u prvom tromjesečju 2020. godine je vidljiv porast, dok su ostala tromjesečja obilježena smanjenjem broja stečajeva. U 2021. godini, taj se broj približio razini iz 2019. godine.

Slika 7: Broj registracija i stečajeva poslovnih subjekata u razdoblju od 2019. do 2021. godine, izražen po tromjesečjima



Izvor: Državni zavod za statistiku (2021). Učinci pandemije bolesti COVID-19 na društveno-ekonomske pokazatelje

U promatranom razdoblju, najviše je registracija poslovnih subjekata bilo u područjima *financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja, poslovanja nekretninama, stručnim, znanstvenim i tehničkim djelatnostima te administrativnim i pomoćnim uslužnim djelatnostima*, dok je najmanje novih registracija bilo u *djelatnosti prijevoza i skladištenja*. Najviše stečajeva bilo je u *djelatnosti trgovine na veliko i na malo, popravak motornih vozila i motocikala te djelatnostima pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane*, dok je najmanje bilo u *obrazovanju, djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi, umjetnosti, zabavi i rekreaciji i ostalima uslužnim djelatnostima*.

1.5. Obrtništvo u Hrvatskoj

U hrvatskom gospodarstvu značajan dio poslovne aktivnosti realiziraju obrti. U 2020. godini u Hrvatskoj je bilo aktivno 90.968 obrta, što predstavlja povećanje od 2,6% u odnosu na 2019. godinu. Kao i prethodnih godina, u 2020. godini obrti su ostvarili udio od 41% u ukupnom broju aktivnih trgovačkih društava, dok su u ukupnom broju zaposlenih osoba u pravnim subjektima sudjelovali sa samo 12,2%. Nakon trenda rasta broja zaposlenih u obrtima u razdoblju od 2016. do 2019. godine, aktivni obrti su krajem 2020. godine zapošljavali 186.000 osoba (uključujući vlasnike/ortake obrta i njihove djelatnike), što predstavlja stagnaciju (smanjenje broja zaposlenih od 0,4% u odnosu na 2019. godinu) (Tablica 6).

Tablica 6: Broj aktivnih obrta i zaposlenih u obrtima u Hrvatskoj, stanje u prosincu 2016. – 2020. godine

	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Broj aktivnih obrta	75.861	77.335	81.430	88.640	90.968
<i>Udio u aktivnim trgovačkim društvima</i>	39,9%	39,5%	39,1%	41,1%	40,9%
Broj zaposlenih u obrtima	176.022	176.805	180.155	186.696	186.000
<i>Udio zaposlenih u obrtima u ukupno zaposlenima</i>	12,9%	13,4%	12,8%	12,1%	12,2%

Izvor: Hrvatska obrtnička komora (2020). Obrtništvo u brojkama, prema podacima Državnog zavoda za statistiku

Regionalna raspodjela broja aktivnih obrta po županijama u 2020. godini je pretežno nepromijenjena, pa je tako kao i prethodnih godina, najviše obrta bilo aktivno u Gradu Zagrebu (19,5%), potom u Splitsko – dalmatinskoj županiji (12,7%) te Primorsko – goranskoj županiji (9,6%) i Istarskoj županiji (8,9%). Jednako kao i 2019. godine, i u 2020. je godini najmanje aktivnih obrta bilo u Požeško – slavonskoj županiji (1,2%), Ličko – senjskoj županiji (1,3%) te Bjelovarsko – bilogorskoj županiji (1,3%).

Najviše aktivnih obrta u Hrvatskoj u 2020. godini pripadalo je cehu⁷ uslužnog zanatstva (47,9%), potom cehu ugostiteljstva i turizma (12,7%), trgovine (10%), prijevozu osoba i stvari (8,8%) te proizvodnom zanatstvu (8,7%). Najmanji udio od 4,3% u cehovskom ustroju pripadao je cehu ribarstva, marikulture i poljodjelstva.

U 2020. godini najveći udio od 22,5% aktivnih obrta pripadao je branši⁸ *uslužni obrti – intelektualne usluge* (20.464 obrta), potom branšama *ugostiteljstva i turizma* (11.558 obrta) te trgovine (9.053 obrta). Najmanji broj aktivnih obrta poslovao je u branši *uslužnih obrta – vađenje ruda* (40 obrta) te *proizvodni obrti – kemikalije* (66 obrta).

7 Ceh je oblik strukovnog povezivanja na razini područne obrtničke komore radi usklađivanja i rješavanja stručnih i ostalih pitanja od zajedničkog interesa za članove ceha.

8 Branša predstavlja granu neke djelatnosti, struku, područje. Obrt može pripadati jednoj ili više branši.

Posljedice pandemije bolesti COVID – 19 odrazile su se i na poslovanje obrta što je rezultiralo smanjenjem broja aktivnih obrta u određenim djelatnostima. Najznačajnije su bile pogođene djelatnosti *ugostiteljstva i turizma* u kojima je u usporedbi s 2019. godinom poslovalo 509 obrta manje (4,2%). Također, smanjenje broja aktivnih obrta vidljivo je i u djelatnosti *prijevoza* gdje se broj aktivnih obrta smanjio za 228 (2,8%) te djelatnosti *trgovine* sa smanjenjem od 197 aktivnih obrta (2,1%). S druge strane, djelatnosti u kojima se povećao broj aktivnih obrta su *uslužni obrti – intelektualne usluge* (2.050 novih obrta) te *graditeljstvo* (437 novih obrta).

Utjecaj pandemije vidljiv je i u kontekstu geografske rasprostranjenosti obrta. U 2020. godini u Dubrovačko – neretvanskoj županiji bilo je aktivno 98 obrta manje nego 2019. godine, a smanjenje broja aktivnih obrta vidljivo je i u Šibensko – kninskoj županiji (21 obrt manje) te Ličko – senjskoj županiji (14 obrta manje). Broj zaposlenih u obrtima tijekom 2020. godine smanjio se u čak jedanaest županija, a najznačajnije promjene su vidljive u Istarskoj županiji u kojoj je bilo 434 manje zaposlenih osoba u obrtima te Dubrovačko – neretvanskoj županiji s 315 manje zaposlenih osoba u obrtima nego u 2019. godini. Kao i u sektoru malih i srednjih poduzeća, promjene u navedenim djelatnostima i županijama povezane su s pojačanim mjerama za suzbijanje zaraze poput obustave i ograničenja rada ugostiteljskih objekata te ograničenja kretanja i putovanja ljudi.

U školskoj godini 2020./2021. upisano je 4.138 učenika u programe obrtničkih zanimanja, odnosno 5,1% više u odnosu na prethodnu školsku godinu, a najviše u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji (27,2%).

U 2020. godini ispit o stručnoj osposobljenosti položio je 551 kandidat, 27,4% manje nego prethodne godine. Najviše ispita o stručnoj osposobljenosti položeno je u sljedećim zanimanjima: priprematelj jednostavnih jela i slastica, poslužitelj jela i pića, keramičar, maser i cvjećar aranžer. U 2020. godini majstorske ispite položilo je 730 kandidata, 38% manje nego prethodne godine. Slično kao i prethodne dvije godine, najviše majstorskih ispita položeno je za zanimanja frizer, elektroinstalater, automehaničar i kuhar. Najviše ispita o stručnoj osposobljenosti položeno je u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji (20%), te Istarskoj županiji (10%), a najmanje u Brodsko – posavskoj županiji (1,3%) i Ličko – senjskoj županiji (1,5%). Najviše majstorskih ispita položeno je u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji (18,4%), Splitsko – dalmatinskoj županiji (9,2%) te Međimurskoj županiji (9%), a najmanje u Ličko – senjskoj županiji (1,5%) te Bjelovarsko – bilogorskoj županiji (1,5%).

Kroz programe resornog ministarstva obrtima je tijekom 2020. godine dodijeljeno 5.383 potpora u ukupnoj vrijednosti višoj od 87 milijuna HRK, što je 4,3% više dodijeljenih potpora nego u 2019. godini. Od ukupnog broja potpora, 749 potpora dodijeljeno je za cjeloživotno obrazovanje za obrtništvo, 73 potpore za očuvanje i razvoj tradicijskih i umjetničkih obrta te 4.561 potpora za stipendiranje učenika u obrtničkim zanimanjima. Najveći broj potpora dodijeljen je obrtnicima na području Splitsko – dalmatinske županije (12,7%), Grada Zagreba (11,9%) te Zagrebačke županije (9,7%), dok je najmanji broj potpora dodijeljen obrtnicima s područja Ličko – senjske županije (0,6%).

1.6. Stanje sektora malih i srednjih poduzeća u Europskoj uniji u 2020. godini

Prema *Godišnjem izvješću o malim i srednjim poduzećima u Europskoj uniji 2020/2021* (Europska komisija, 2021), u Europskoj uniji u 2020. godini bilo je aktivno nešto više od 21 milijuna mikro, malih i srednjih poduzeća koja su činila 99,8% svih poduzeća koja posluju u sektoru nefinancijskih usluga⁹. Kao što je to slučaj i u Hrvatskoj, i na razini EU–27, mikro poduzeća su bila najbrojnija, s udjelom od 93% u ukupnom broju poduzeća. Sektor malih i srednjih poduzeća u zemljama članicama EU–27 u 2020. godini u ukupno kreiranoj dodanoj vrijednosti ima udio od 53%, a u ukupnoj zaposlenosti udio od 65%.

U 2020. godini sektor malih i srednjih poduzeća u EU–27 obilježio je snažan pad ekonomskih aktivnosti koji se odrazio na smanjenje generirane dodane vrijednosti za 7,6%, a zapošljavanje za 1,7% u odnosu na 2019. godinu. Djelatnosti u kojima su mala i srednja poduzeća bila najviše pogođena pandemijom bolesti COVID–19, mjereno smanjenjem dodane vrijednosti, su *pružanje smještaja i prehrane* (– 37,8%), *prijevoz i skladištenje* (– 16,1%), *administrativne i prateće uslužne djelatnosti* (– 13,3%), *prerađivačka industrija* (– 9,8%) i *trgovina na veliko i malo* (– 4,4%). Djelatnosti koje su bile manje pogođene pandemijom jesu *opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija* (– 2,3%), *građevinarstvo* (– 3%) te *stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti* (– 3,7%), dok je neznatan porast dodane vrijednosti ostvaren u djelatnosti *poslovanja nekretninama* (+ 1,8%) i djelatnosti *informacija i komunikacija* (+ 0,8%). Pandemija bolesti COVID–19 je negativno utjecala i na smanjenje stope otvaranja novih poduzeća u mnogim državama članicama EU–27. U 2020. godini evidentirano je i smanjenje broja stečajeva, što je u velikoj mjeri kratkoročni rezultat različitih programa i potpora gospodarstvu koje su provodile države članice.

Mala i srednja poduzeća suočila su se s brojnim izazovima i poremećajima u poslovanju tijekom 2020. godine. Prema rezultatima istraživanja koje je provela Europska komisija radi pripreme *Godišnjeg izvješća o malim i srednjim poduzećima u Europskoj uniji 2020/2021*, kao ključni izazovi identificirani su pad prodaje, poteškoće s uvozom materijala, robe i usluga, poslovanje s gubitkom te poremećaji u lancu opskrbe. Nadalje, sami poduzetnici u istraživanju su naveli i financijske aspekte poput povećanja cijena materijala, proizvoda i usluga te kašnjenja u plaćanju uzrokovanih pandemijom¹⁰.

S ciljem prevladavanja problema poslovanja izazvanih pandemijom bolesti COVID–19, poduzeća su implementirala razne mjere, od privremenog prestanka poslovanja do korištenja mjera koje su provodile nacionalne vlade zemalja članica Europske unije, posebice one vezane uz isplate plaća, prevladavanje problema s novčanim tokovima i skraćivanje radnog vremena i/ili smanjenja broja zaposlenih. Također, brojna su poduzeća u većoj mjeri koristila digitalne alate kako bi nastavila s radom te su povećala svoju prodaju u *online* okruženju.

9 Nefinancijski poslovni sektor uključuje sve sektore gospodarstva osim sljedećih: „poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo” (NACE kod A), „financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja” (NACE kod K), „javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje” (NACE kod O), „obrazovanje” (NACE kod P), „ljudsko zdravlje i socijalni rad” (NACE kod Q), „umjetnost, zabava i rekreacija” (NACE kod R), „ostale uslužne djelatnosti” (NACE kod S), „aktivnosti kućanstava kao poslodavaca; nediferencirane djelatnosti kućanstava za proizvodnju dobara i usluga za vlastite potrebe” (NACE kod T) i „djelatnosti ekstrateritorijalnih organizacija i tijela” (NACE kod U).

10 U listopadu i studenom 2020. provedena je anketa na uzorku od 100 malih i srednjih poduzeća iz 9 država članica EU–27 (BG, DE, EL, FI, FR, IT, NL i SI). U studenom i prosincu 2020. provedena je anketa na uzorku udruženja malih i srednjih poduzeća te organizacija za podršku digitalizacije malih i srednjih poduzeća u svim državama članicama EU. Više o samoj metodologiji nalazi se na sljedećoj poveznici: https://ec.europa.eu/growth/smes/sme-strategy/sme-performance-review_hr, preuzeto 20.12.2021.

Digitalizacija poslovanja malih i srednjih poduzeća

(Europska komisija, 2021.)

U Godišnjem izvješću o malim i srednjim poduzećima u Europskoj uniji 2020/2021 posebna je pozornost posvećena temi digitalizacije malih i srednjih poduzeća. Digitalizacija se, pritom, definira kao korištenje digitalnih tehnologija, odnosno elektroničkih alata, procesa i sustava, te uređaja i resursa koji generiraju, pohranjuju ili obrađuju podatke.

Temeljeno na primarnim i sekundarnim podacima prikupljenim iz nekoliko različitih izvora poput Flash Eurobarometer 486, Eurostat i OECD baza podataka, ali i dvije provedene ankete među malim i srednjim poduzećima te udruženjima i organizacijama koje podupiru rad malih i srednjih poduzeća i njihovu digitalizaciju, Izvješće razmatra i ocjenjuje aktivnosti digitalizacije malih i srednjih poduzeća.

Prema podacima Flash Eurobarometer 486 u 2020. godini u sektoru malih i srednjih poduzeća EU–27, veći je udio mikro poduzeća (36,5%) koji je usmjeren samo na korištenje osnovnih digitalnih tehnologija, a ne i na naprednije tehnologije, u usporedbi s malim (29%) i srednjim (27%) poduzećima. Prema rezultatima istraživanja, 20% mikro poduzeća je smatralo kako uopće nema potrebu za uvođenjem digitalnih tehnologija, dok je taj udio ponovno manji kod malih (16%) i srednjih (10%) poduzeća. Mnogo manji udio mikro nego malih i srednjih poduzeća je smatrao da treba uvesti napredne digitalne tehnologije ili je izjavio da su ih već uveli (20% mikro naspram 30% malih i 37,5% srednjih poduzeća). Slične razlike između kategorija veličine poduzeća uočene su s obzirom na sudjelovanje u e-trgovini. Prema rezultatima ankete koja je provedena posebno za ovo Izvješće, 41% srednjih poduzeća izvijestilo je da su 2020. godine prodavali online, u usporedbi sa samo 30% malih i 22% mikro poduzeća.

Podaci Eurostata ukazuju na zaključak kako se upotreba digitalnih alata povećava s veličinom poduzeća. U 2019. godini, u EU–27 udio malih poduzeća koja koriste digitalne alate bio je manji od udjela srednjih poduzeća, dok je najveći udio pripadao velikim poduzećima. Opseg digitalizacije promjenjiv je i među državama članicama EU–27, a ovisno o stupnju digitalizacije malih i srednjih poduzeća identificirana su tri klastera zemalja. Prvi klaster čine zemlje članice EU–27 u kojima je digitalizacija malih i srednjih poduzeća niže razine i koje zaostaju po ovom pitanju za ostalim zemljama članicama: Bugarska, Grčka, Mađarska, Italija, Latvija, Poljska, Rumunjska i Slovačka. Drugi klaster čine zemlje članice EU–27 u kojima je stupanj digitalizacije malih i srednjih poduzeća sličan EU–27 prosjeku: Austrija, Cipar, Češka, Njemačka, Estonija, Španjolska, Francuska, Hrvatska, Litva, Luksemburg, Portugal i Slovenija. Treći klaster čine zemlje članice EU–27 koje karakterizira najviša razina digitalizacije malih i srednjih poduzeća: Belgija, Danska, Finska, Irska, Malta, Nizozemska i Švedska.

Prema rezultatima provedenog istraživanja, postoji poveznica između veličine poduzeća i strategije ili akcijskog plana vezanog uz aktivnosti digitalizacije: 32% mikro poduzeća istaknulo je kako je imalo strategiju ili akcijski plan digitalizacije, dok je taj postotak veći kod malih (49%) i srednjih (59%) poduzeća. Kao ključne aktivnosti digitalizacije koje su mala i srednja poduzeća razmatrala u svojim strategijama ili planovima jesu: poboljšanje internih ICT vještina (77% poduzeća), promjena korištenja društvenih medija (74% poduzeća), poboljšanje ICT sigurnosnih sustava (72% poduzeća), usvajanje naprednijih tehnologija (71% poduzeća) te uvođenje online marketinga i/ili prodaje (60% poduzeća).

2. Inovativnost sektora malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj

(Petra Mezulić Juric i Tihana Koprivnjak Popović)

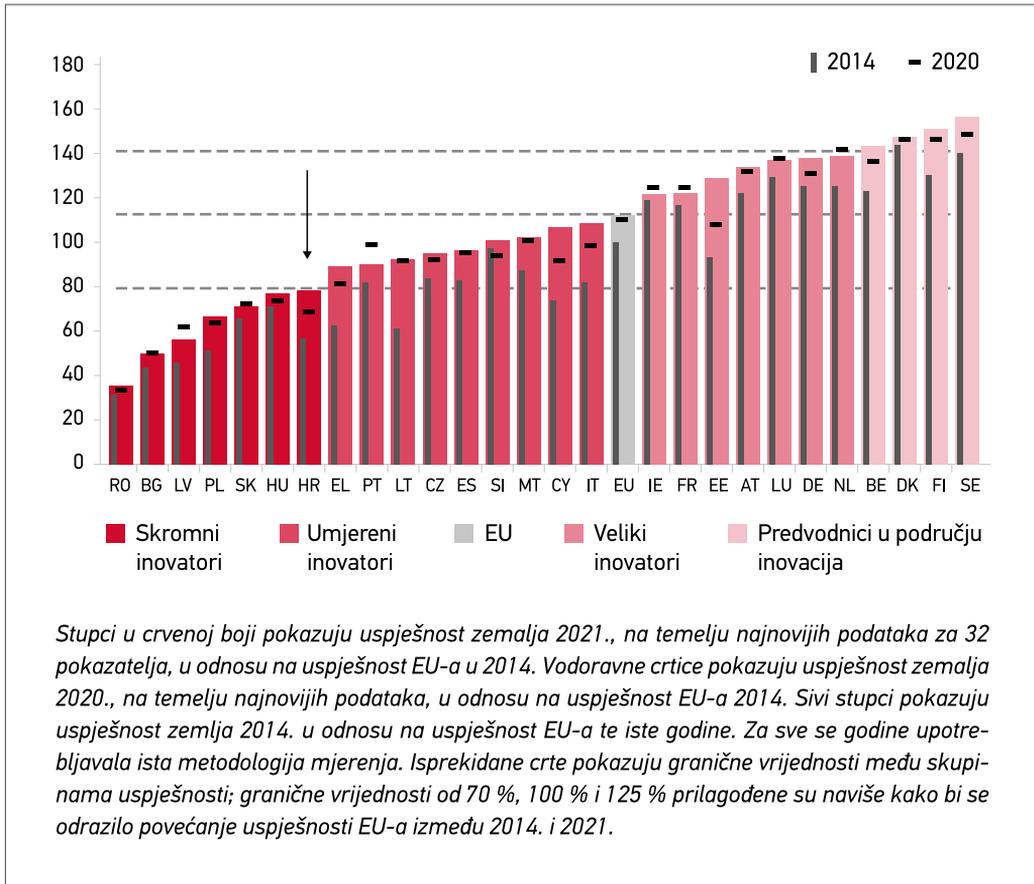
Konkurentnost malih i srednjih poduzeća rezultat je produktivnosti, a produktivnost se temelji na inovativnosti. Novi načini provođenja aktivnosti, procedura i procesa, korištenja tehnologije, kreiranja poslovnog modela, omogućavaju poduzećima da budu produktivnija čime se izdvajaju od konkurencije i pronalaze svoje mjesto na tržištu. Inovativna i konkurentna poduzeća su važna za gospodarstvo svake države, pa tako i Hrvatske, jer omogućavaju poboljšanje ekonomske performanse na nacionalnoj razini te utječu na cjelokupni razvoj društva.

Inovativnija mala i srednja poduzeća produktivnija su, mogu ponuditi bolje radne uvjete svojim zaposlenicima čime pomažu u smanjenju nejednakosti. Globalna pandemija bolesti COVID-19 je pred sva poduzeća stavila mnoge nove i neočekivane izazove, a upravo poduzeća koja su znala iskoristiti svoj inovacijski potencijal su se uspješno borila s tim izazovima i našla svoje prilike za rast i razvoj i u novim tržišnim uvjetima.

Europska unija prati performansu zemalja članica u istraživanju i inovacijama kako bi omogućila kreatorima politika identifikaciju snaga i slabosti nacionalnog sustava istraživanja i inovacija, praćenje napretka i identifikaciju prioritetnih područja za poticanje inovacija. Prema *European Innovation Scoreboard*-u 2021 zemlje su podijeljene u četiri skupine na temelju prosječnih rezultata uspješnosti u području inovacija izračunatih kompozitnim pokazateljem, tj. *zbirnim inovacijskim indeksom*¹¹. Inovacijski indeks čine različiti indikatori kao što su: inovacijske aktivnosti u poduzećima, investicije u istraživanje i razvoj, ljudski resursi itd. U 2021. godini revidiran je okvir za mjerenje te su uključeni i novi pokazatelji koji obuhvaćaju digitalizaciju i održive inovacije. Pragovi za utvrđivanje skupina uspješnosti kao i nazivi grupe zemalja su u 2021. godini preimenovani, što onemogućuje usporedbu sa skupinama iz prethodnih izvještaja. Grupe zemalja su: predvodnici u području inovacija, veliki inovatori, umjereni inovatori i skromni inovatori. Hrvatska je prema svojoj performansi svrstana u skupinu skromnih inovatora, zajedno s Rumunjskom, Bugarskom, Latvijom, Poljskom, Slovačkom i Mađarskom (Slika 8).

11 European Commission: European Innovation Scoreboard 2021 <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/46013/attachments/1/translations/en/renditions/native>, preuzeto 12.11.2021.

Slika 8: Uspješnost sustava inovacija država članica EU-a u globalnim razmjerima



Izvor: European Commission: European Innovation Scoreboard 2021

Uzimajući u obzir različite indikatore koje tvore inovacijski indeks, najveća snaga Hrvatske u 2021. godini je identificirana u inovatorima, posebno u području inoviranja proizvoda i procesa u malim i srednjim poduzećima, te u korištenju informacijskih tehnologija i digitalizacije (kroz pokazatelje o broju poduzeća koja pružaju takve edukacije zaposlenicima i broju osoba koje posjeduju digitalne vještine veće od osnovne razine).

Hrvatska se u 2019. godini nalazila na 63. mjestu od 141 države uključene u istraživanje *Global Competitiveness Report*¹². Među najlošije ocijenjenim komponentama nalazile su se upravo one koje čine inovacijski ekosustav.

Svjetski gospodarski forum u 2020. godini zbog pandemije nije objavio ljestvicu *Globalnog indeksa konkurentnosti* za 2020. godinu. Umjesto ljestvice, objavljeno je posebno izvješće o tome koliko su pojedine zemlje uspješne na putu ka oporavku (*How Countries are Performing*

¹² World Economic Forum: Global Competitiveness Index 2019, http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf, preuzeto 10.11.2021.

on the Road to Recovery¹³) koje u fokusu ima nove gospodarske prioritete nastale kao posljedica pandemije. Izvješće ukazuje kako niti jedna zemlja nije ostala nepogođena pandemijom (gubitak ljudskih života, negativni utjecaji na gospodarstvo i gubitak sredstava za život). U tom kontekstu moguće je identificirati određene karakteristike koje su zemljama pomogle bolje upravljati gospodarskim posljedicama pandemije, a time i posljedicama koje se prelijevaju na građane. Upravo su te ključne karakteristike, odnosno aspekti konkurentnosti učinili gospodarstva pojedinih zemalja relativno otpornim na pandemiju.

Četiri dimenzije pokazale su se posebno važne za otpornost:

1. Digitalna ekonomija i digitalne vještine. Zemlje koje su mogle nastaviti upravljati značajnim segmentima svog gospodarstva na daljinu bile su u boljem položaju. Primjerice, zemlje koje su mogle iskoristiti fleksibilne radne sporazume (najboljih pet uključuju Nizozemsku, Novi Zeland, Švicarsku, Estoniju i Sjedinjene Američke Države) i one u kojima su digitalne vještine najzastupljenije (najboljih pet uključuje Finsku, Švedsku, Estoniju, Island i Nizozemsku) mogle su povećanjem digitalizacije djelomično prilagoditi svoje gospodarske aktivnosti. Unatoč značajnim razlikama između sektora koji bi se mogli digitalizirati i onih koji to ne mogu, gospodarstva koja su se mogla osloniti na tehnologiju i pružanje digitalnih usluga putem interneta bila su relativno manje pogođena te su također mogla koristiti tehnologiju za praćenje razvoja zaraze.
2. „Sigurnosne mreže“ i financijska stabilnost zemlje. Budući da se više segmenata gospodarstva moralo nositi s potpunim zatvaranjem ili smanjenom poslovnom aktivnošću, zemlje koje su već imale snažne sigurnosne mreže za podršku onima koji nisu mogli raditi bile su u boljoj poziciji osigurati sredstva za život svojim građanima (posebno se ističu Danska, Finska, Norveška, Austrija, Luksemburg i Švicarska). Također, zemlje koje su mogle podržati tvrtke bilo izravnim subvencijama ili kreditima mogle su spriječiti prekomjerne bankrote i gubitke radnih mjesta. Gospodarstva s jakim financijskim sustavima, kao što su Tajvan [Kina], Finska, Sjedinjene Američke Države, Ujedinjeni Arapski Emirati i Singapur, mogla su lakše osigurati sredstva za kreditiranje malih i srednjih poduzeća, što je, uz javne intervencije, pridonijelo preživljavanju poduzeća.
3. Uspješno upravljanje i planiranje zdravstvenom, fiskalnom i socijalnom politikom. Zemlje koje su mogle bolje planirati i koordinirati zdravstvene mjere s fiskalnom i socijalnom politikom bile su relativno uspješnije u ublažavanju učinaka krize (Singapur, Švicarska, Luksemburg, Austrija i Ujedinjeni Arapski Emirati).
4. Zdravstveni sustav i istraživački kapaciteti zemlje. Gospodarstva koja imaju relativno širok pristup zdravstvenoj skrbi, kao što su Japan, Španjolska, Tajvan [Kina], Malta i Nizozemska, mogla su ponuditi opsežniju medicinsku podršku svojim građanima. Također, zemlje s prethodnim iskustvom epidemija koronavirusa (npr. SARS) imale su uspostavljene bolje protokole i tehnološke sustave (npr. Republika Koreja, Singapur) i kontrolirati epidemiju relativno bolje od drugih. Zemlje s većim biotehnološkim kapacitetom za razvoj cjepiva i uspostavljenom nacionalnom i međunarodnom suradnjom između sveučilišta i tvrtki (Švicarska, Sjedinjene Američke Države, Finska, Izrael, Nizozemska) uspjele su razviti rješenja za trenutnu krizu i bolje su pozicionirane za suočavanje s budućim pandemijama.

13 World Economic Forum: How Countries are Performing on the Road to Recovery? <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020>, preuzeto 11.11.2021.

Potrebno je istaknuti kako podaci za Hrvatsku nisu prikazani u Izvješću niti u jednoj od navedene četiri dimenzije. Postoje brojna područja u kojima Hrvatska treba popraviti svoju performansu, među kojima je i zakonodavni okvir kojim se uređuju radni odnosi u Hrvatskoj, a koji se smatra nefleksibilnim posebno u smislu organiziranja rada od kuće te obveza poslodavca i radnika.

Svjetski gospodarski forum također daje preporuke za politike kroz dva vremenska okvira¹⁴. Prvi vremenski okvir fokusiran je na pitanje kako kratkoročno oživjeti gospodarstvo, pritom ugrađujući kriterije za dugoročnu produktivnost, uključenost i održivost. Drugi je fokusiran na pitanje kako transformirati ekonomije tijekom sljedećih 4-5 godina, razmatrajući prioritete za ekonomske sustave koji u potpunosti integriraju socijalne i ekološke ciljeve u oblikovanje politika.

Preporuke za oživljavanje i transformaciju gospodarstva u kratkom roku svrstane su u četiri područja:

- Povoljno okruženje (poboljšanje pružanja javnih usluga, upravljanja javnim dugom i proširenje digitalizacije); dugoročno se preporučuje progresivnije oporezivanje, nadogradnja komunalnih usluga i izgradnja zelenije infrastrukture;
- Ljudski kapital (ažuriranje obrazovnih kurikuluma, reforma zakona o radu i poboljšanja novih tehnologija koje mogu biti korisne u upravljanju ljudskim potencijalima);
- Tržište (financijski poticaji za uključivanje poduzeća u održiva i uključiva ulaganja, eliminiranje zapreka kretanja robe i ljudi);
- Inovacije (jačanje javnih ulaganja u istraživanje i razvoj, u javnom i u privatnom sektoru). Dugoročno, države bi trebale podržavati stvaranje „tržišta budućnosti“ i motivirati tvrtke da prihvate raznolikost kako bi poboljšale kreativnost i relevantnost tržišta.

Istraživanje *World Digital Competitiveness Ranking*¹⁵ 2021 mjeri kapacitet i spremnost gospodarstva neke zemlje za prilagodbu i primjenu digitalne tehnologije, kao jednog od ključnih čimbenika u poslovnom sektoru, javnoj upravi i društvu općenito. Hrvatska se 2021. godine nalazi na 55. mjestu od 64 države koje su sudjelovale u istraživanju, što za Hrvatsku predstavlja pad od 3 mjesta u odnosu na prethodnu godinu¹⁶. Ovo istraživanje analizira tri glavna čimbenika: znanje, tehnologiju i spremnost za budućnost. Hrvatska je najbolje ocijenjena u znanju, a najlošije kada je u pitanju spremnost za budućnost, gdje se nalazi na začelju ljestvice (60. mjesto). Do takvog rezultata su dovele niske ocjene u kategorijama: stavovi prema globalizaciji, agilnost poduzeća, transfer znanja, javno-privatna partnerstva, što predstavlja i najvažnije prepreke za razvoj inovativnosti u Hrvatskoj. Rezultati ovog istraživanja ukazuju da, iako se hrvatsko gospodarstvo u određenoj mjeri uspjelo digitalizirati i odgovoriti na zahtjeve poslovanja u pandemiji, i dalje postoji značajan prostor za napredak.

I druga istraživanja, kao što su *European Innovation Scoreboard*, ističu korištenje informacijskih tehnologija i digitalizaciju kao hrvatsku jaku stranu, no ona je i dalje većinom ograničena na sektor malih i srednjih poduzeća, a ne na cjelokupno gospodarstvo.

14 Ibidem

15 IMD (2021). World Digital Competitiveness Ranking 2021 <https://imd.cld.bz/Digital-Ranking-Report-2021> preuzeto 14.11.2021.

16 Prema European Innovation Scoreboard 2021 Hrvatska je svrstana u skupinu zemalja skromnih inovatora kada su u mjerjenje uključeni i novi pokazatelji koji obuhvaćaju digitalizaciju i održive inovacije što pokazuje kako Hrvatska treba i dalje ulagati napore u prilagodbi i primjeni digitalne tehnologije u javnom i privatnom sektoru.

50 tehnoloških poduzeća s najbržim rastom u Srednjoj Europi

Deloitte Technology Fast 50 Central Europe 2020 (Deloitte, 2021)

Konzultantska i revizorska tvrtka Deloitte od 2000. godine provodi Deloitte Technology Fast 50 Central Europe projekt kojim identificira i rangira 50 brzorastućih privatnih i javnih tehnoloških poduzeća u regiji. Rezultati iz 2020. godine temelje se na podacima o rastu prihoda tijekom razdoblja od 2016. do 2019. godine. U program su uključena poduzeća koja posluju u sljedećim djelatnostima: komunikacije, tehnologije vezane uz zaštitu okoliša, fintech, hardware, software, mediji i zabava te industrija zaštite zdravlja.

Na ljestvici 50 tehnoloških poduzeća s najbržim rastom u Srednjoj Europi u 2020. godini nalazi se pet hrvatskih poduzeća od kojih tri posluje u industriji software-a, dok je po jedno poduzeće vezano uz industriju medija i zabave, hardwarea i fintech. Hrvatska, zauzima treće mjesto u ovoj regiji Europe, nakon Češke (21 poduzeća) i Poljske (15 poduzeća) koje svake godine za razliku od Hrvatske bilježe značajan rast broja poduzeća koja se nalaze na ljestvici. U odnosu na prethodne godine vidljivo je smanjenje broja hrvatskih poduzeća koja se nalaze na ljestvici: sedam poduzeća u 2018. godini; šest u 2019. godini.

Najbolje pozicionirano hrvatsko poduzeće je Electrocoin d.o.o. na 6. mjestu na ljestvici, koje je ujedno i jedino od rangiranih fintech poduzeća. Slijede ga Bazzar.hr (36. mjesto), Agrivi d.o.o (39. mjesto), Include d.o.o. (44. mjesto), ECO MOBILE d.o.o. (47. mjesto).

Na posebnoj ljestvici pod nazivom „Rising Stars“ u 2020. godini pozicioniralo se jedno poduzeće iz Hrvatske: Speck d.o.o. / Design & Development Agency. Ova lista rangira tvrtke koje pokazuju veliki potencijal, ali nisu dovoljno zrele da zadovolje kriterij za glavnu kategoriju Fast 50.

Izvešće dostupno na: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ce/Documents/fast50/ce-technology-fast-50-results-report-2020.pdf> preuzeto 12.11.2021.

Global Innovation Index¹⁷ Hrvatsku smješta na 42. mjesto od 132 zemlje uključene u istraživanje, što u odnosu na prethodnu godinu predstavlja pad za jedno mjesto. Najbolje rangirane zemlje u grupi zemalja s visokim dohotkom kojima pripada i Hrvatska su Švicarska, Švedska i Sjedinjene Američke Države. Kao i prethodne godine u Hrvatskoj je najbolje ocijenjena infrastruktura (informacijsko komunikacijska tehnologija, opća infrastruktura i ekološka održivost) dok je sofisticiranost tržišta najlošije rangirana komponenta (kreditiranje, investicije, trgovina, konkurencija i tržište).

¹⁷ World Intellectual Property Organization: Global Innovation Index 2021 https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf, preuzeto 10.11.2021.

Istraživanje *Global Entrepreneurship Monitor - GEM*¹⁸ prati inovativnost malih i srednjih poduzeća i to kroz dva kriterija:

- Inovativnost proizvoda, na nacionalnoj ili svjetskoj razini
- Inovativnost tehnologija/procedura korištenih u proizvodnji inovativnih proizvoda, na nacionalnoj i svjetskoj razini.

Tablica 7 prikazuje udio TEA¹⁹ poduzetnika koji imaju proizvod koji je nov na nacionalnom tržištu, proizveden tehnologijom ili procedurama novim na nacionalnom tržištu i koji imaju kupce na nacionalnom tržištu. Hrvatska je u 2019. i 2020. godini iznad prosjeka EU zemalja uključenih u GEM istraživanje i neznatno iznad prosjeka zemalja s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda po stanovniku.

Tablica 7: Nacionalna razina tržišta, proizvoda i tehnologije - % TEA poduzetnika

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske	Prosjek/najviši	Rang Hrvatske
2019.	2,5	2,0 Cipar 4,6	3/16	2,2 Cipar 4,6	11/33
2020.	2,3	1,6 Slovačka 2,9	5/14	2,2 Katar 7,8	12/30

Izvor: Singer et al. (2021). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019-2020, Zagreb: CEPOR, str. 36

Pozicioniranost Hrvatske s obzirom na inovativnost proizvoda i tehnologije na međunarodnom tržištu je bila slabija u 2019. godini, ali se u 2020. godini značajno poboljšala. Tablica 8 prikazuje udio TEA poduzetnika koji imaju proizvod koji je nov na međunarodnom tržištu, proizveden tehnologijom ili procedurama novim na međunarodnom tržištu i koji imaju kupce na međunarodnom tržištu.

18 Singer et al. (2021). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019-2020. Zagreb: CEPOR, <http://www.cepor.hr/wp-content/uploads/2015/03/WEB-GEM-2019I20.pdf>, preuzeto 12.11.2021.

19 U GEM istraživanju, TEA indeks predstavlja broj poduzetnički aktivnih ljudi koji pokreću poduzetnički pothvat i vlasnika poduzeća mlađih od 42 mjeseca u odnosu na 100 ispitanika između 18 i 64 godina starosti.

Tablica 8: Međunarodna razina tržišta, proizvoda i tehnologije - % TEA poduzetnika

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske
2019.	0,5	0,6 Irska 1,0	10/16	0,6 Portoriko 1,1	17/33
2020.	0,7	0,5 Slovačka 1,2	4/14	0,6 Kanada 1,25	11/30

Izvor: Singer et al. (2021). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019-2020, Zagreb: CEPOR, str. 36

GRAD-EXPORT – Kriza uzrokovana bolesti COVID-19 kao prilika za inovaciju (www.grad-export.hr)

Kontinuiranim inoviranjem poduzeća na tržište donose nove proizvode, ostvaruju rast te osiguravaju dugoročnu konkurentnost. U uvjetima normalnog funkcioniranja gospodarstva poduzeća se inoviranjem nastoje boriti s konkurencijom, no u uvjetima kriza i nepredvidivih kretanja na tržištu inoviranje postaje još i važnije. Globalna zdravstvena kriza prouzročena pandemijom bolesti COVID-19 u prvom valu potaknula je mnoga gospodarstva na zatvaranje, te posljedično brojna poduzeća nisu mogla nastaviti normalno poslovanje.

Grad-Export poduzeće iz Vinkovca jedno je od vodećih europskih proizvođača dekorativnih panela za ulazna vrata. Od svog osnivanja 1992. godine poduzeće se kontinuirano razvija i raste ulažući u inoviranje procesa i proizvoda. Na samom početku pandemije bolesti COVID-19 u 2020. godini poduzeće je novonastalu krizu vidjelo kao priliku za traženje novih rješenja koja mogu ponuditi na tržištu i održati poslovanje stabilnim. Poduzeće je kreiralo proizvod DS barijeru, odnosno dezinfekcijsku barijeru koja se izrađuje u različitim dimenzijama te se može pričvrstiti za različite podloge (DS barijera je napravljena od PVC-a, koristi se uz odgovarajuću spužvu ili tepison sa sredstvom za dezinfekciju, a pomoću protuklizne gume, može se postaviti na pločice, parket ili neku drugu podlogu). Stvaranjem novog proizvoda koristeći postojeće resurse i tehnologiju, poduzeće je prepoznalo potrebu proizvodnje zaštitnih sredstava i opreme i prilagodilo se situaciji na tržištu. Uspješna prodaja novog proizvoda nastavila se i u 2021. godini, a u suradnji s postojećim stranim partnerima poduzeće izvozi dezinfekcijske barijere i za strana tržišta poput tržišta Španjolske, Irske i Italije.

Kroz brzu reakciju na novonastalu situaciju globalne zdravstvene krize te iskorištavajući postojeće resurse poduzeća i svoj inovacijski kapacitet, poduzeće je nastavilo i u teškim vremenima uspješno poslovati i rasti.

3. Žene u poduzetništvu

(Sunčica Oberman Peterka i Katica Križanović)

Iako je Ustavom Republike Hrvatska garantirana jednakost spolova i sva jednaka prava i muškarcima i ženama, razlike između muškaraca i žena još uvijek postoje, posebno kada se pogledaju pokazatelji vezani uz tržište rada, mogućnost napredovanja i mogućnosti usklađivanja privatnog i poslovnog života. Nacionalni plan otpornosti i oporavka²⁰ posebnu pozornost poklanja jednakosti spolova te se i u poglavlju *Ravnopravnost spolova i jednake mogućnosti za sve* i u svakoj komponenti Programa oporavka navodi važnost vođenja brige o sprečavanju diskriminacije po bilo kojem kriteriju (spolna, dobna...) s navođenjem mjera kojima se to može i operacionalizirati.

Razlike u poduzetničkoj aktivnosti između žena i muškaraca proizilaze iz kulturološkog konteksta i iz uloge žene u obiteljskom životu. Dugotrajan i značajan jaz u poduzetničkoj aktivnosti muškaraca i žena identificiran kroz Global Entrepreneurship Monitor²¹ istraživanje u Hrvatskoj u razdoblju od 2002. do 2011. godine ukazivalo je na postojanje prepreka koje kočće razvoj poduzetništva žena, te na potrebu za daljnjim razvijanjem programa i *policy* instrumenta za osnaživanje žena u poduzetništvu.

Vlada Republike Hrvatske je 2014. godine usvojila Strategiju²² razvoja poduzetništva žena u Republici Hrvatskoj 2014.-2020. koja se temelji na četiri strateška cilja: poboljšanje usklađenosti i umreženost javnih politika, poboljšanje sustavne podrške poduzetništvu žena, uvođenje poduzetništva žena u cjelokupnu institucionalnu infrastrukturu i promocija poduzetništva žena. U svrhu učinkovite provedbe navedene strategije usvojen je Akcijski plan²³ za provedbu strategije razvoja poduzetništva žena u Republici Hrvatskoj 2014. – 2020. koji operacionalizira strateške ciljeve kroz definiranje mjera, aktivnosti, nositelja, dionika rokova i pokazatelja uspješnosti. Izvješće o realizaciji ove Strategije još uvijek nije dostupno iako se očekuje i nova strategija razvoja poduzetništva žena za naredno razdoblje.

20 Nacionalni plan otpornosti i oporavka, Vlada Republike Hrvatske (2021). <https://planoporavka.gov.hr/UserDocslImages//dokumenti//Plan%20oporavka%20i%20otpornosti,%20srpanj%202021..pdf>, preuzeto 1.12.2021.

21 Singer et al. (2012). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2002-2011. Zagreb: CEPOR, <http://www.cepor.hr/GEM-brosura-2002-2011.pdf>, preuzeto 8.12.2021.

22 Strategija razvoja poduzetništva žena u Republici Hrvatskoj 2014.-2020., Vlada Republike Hrvatske - Ministarstvo poduzetništva i obrta, 2014., <http://www.europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/SRPŽ%20%2014%20-%202020.pdf>, preuzeto 15.12.2021.

23 Akcijski plan za provedbu Strategije razvoja poduzetništva žena u Republici Hrvatskoj 2014.-2020., Vlada Republike Hrvatske – Ministarstvo poduzetništva i obrta, 2014., https://mingor.gov.hr/UserDocslImages/ARHIVA%20DOKUMENATA/Akcijski_plan_provedbe_Strategije_razvoja_poduzetnistva_zena_RH12117.pdf, preuzeto 20.12.2021.

3.1. Žene u poduzetništvu u Hrvatskoj u međunarodnoj perspektivi

Žene čine 51% ukupnog stanovništva u Europi²⁴, te 51,5% u Republici Hrvatskoj²⁵. Ovakva prirodna ravnoteža (s malom prevagom žena) nije prisutna u poslovnoj ili političkoj sferi aktivnosti. U Hrvatskoj je u 2020. godini samo 66% žena (u dobi od 20 do 64 godine) bilo aktivno na tržištu rada, u odnosu na 78% muškaraca, dok je prosječna plaća za žene iznosila oko 88,7% plaće za muškarce. Stopa izloženosti riziku od siromaštva za osobe starije od 65 godina iznosi 29,5% za žene u odnosu na 21,9% za muškarce. Žene u prosjeku imaju 23% niže mirovine od muškaraca, te manji udio zdravih godina (72,2%) u odnosu na muškarce (76,1%).²⁶

Jaz između broja zaposlenih muškaraca i žena i dalje je prisutan, te je tako u EU u 2020. godini postotak zaposlenih muškaraca iznosio 77%, a zaposlenih žena je čak 11 postotnih poena manje, odnosno 66,2%.²⁷ U Hrvatskoj je postotak zaposlenih žena u 2020. godini iznosio 61,3%, a muškaraca 72,5%.²⁸ Kada se pogledaju podaci o samozaposlenim osobama, razlike su još veće. Na razini EU, samo 34,8% samozaposlenih osoba bez zaposlenih su žene, a samo 26,7% samozaposlenih osoba, koje imaju zaposlene su žene²⁹. U Hrvatskoj, postotak samozaposlenih žena bez zaposlenika odgovara prosjeku EU (34,8%), dok je postotak samozaposlenih žena, koje imaju zaposlenike nešto viši od prosjeka EU i iznosi 28,6%. Smatra se da su žene najneiskorišteniji poduzetnički i liderski potencijal Europe.³⁰

*Global Gender Gap Index*³¹ istraživanje mjeri razlike između muškaraca i žena u četiri dimenzije: ekonomska uključenost i ekonomske prilike, obrazovanje, zdravlje i životna dob te politička osnaženost. U 2021. godini Hrvatska se nalazi na 45. mjestu od 156 država uključenih u istraživanje. U usporedbi sa 2020. godinom Hrvatska je napredovala za 15 mjesta (sa 60. mjesta od 153 države³²). Hrvatska ima najlošiji rang u području ekonomske uključenosti i prilika (87. od 156 država, uključenih u istraživanje). Ekonomska uključenost se mjeri sljedećim dimenzijama: sudjelovanje žena u radnoj snazi, jednakost plaća, procijenjeni zaradeni prihod, sudjelovanje žena u menadžmentu i višim radnim mjestima, te sudjelovanje

24 Eurostat – Statistics Explained – Gender Statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Gender_statistics, preuzeto 5.12.2021.

25 Državni zavod za statistiku, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/menandwomen/men_and_women_2021.pdf, preuzeto 6.12.2021.

26 Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.-2026., Vlada Republike Hrvatske, srpanj 2021., dostupno na: <https://planoporavka.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Plan%20oporavka%20i%20otpornosti%2C%20srpanj%202021..pdf?vel=13435491>, preuzeto 20.12.2021.

27 Eurostat – Statistics Explained – Gender Statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Gender_statistics#Labour_market, preuzeto 15.12.2021.

28 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSI_EMP_A__custom_2274152/default/table?lang=en, 3/2022.

29 Eurostat – Employment and activity by sex and age – annual data, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Labour_market_statistics_-_professional_status&oldid=504737#Low_share_of_women_among_self-employed, preuzeto, 15.12.2021.

30 "Women Entrepreneurship and Leadership", European Institute of Innovation & Technology, <https://eit.europa.eu/our-activities/entrepreneurship/women-entrepreneurship-and-leadership>, preuzeto 16.12.2021.

31 World Economic Forum: Global Gender Gap Report 2021 https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf, preuzeto 16.11.2021.

32 World Economic Forum: Global Gender Gap Report 2020 https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/WEF_GGGR_2020.pdf, preuzeto 16.11.2021.

žena na profesionalnim i tehničkim radnim mjestima. Od ovih dimenzija, Hrvatska u 2021. godini najlošije stoji u jednakosti plaća (130. rang) te u sudjelovanju žena u menadžmentu i višim radnim mjestima (103. rang), a prema sudjelovanju žena na profesionalnim i tehničkim radnim mjestima Hrvatska je u 2021. godini zauzela 1. mjesto.

Prema GEM izvješću *2020/21 Women's Entrepreneurship: Thriving Through Crisis*³³, prosječni globalni TEA indeks u 2020. godini za žene iznosi 11%, predstavljajući gotovo pola svih aktivnih poduzetnika početnika širom svijeta. U „odraslim“ poduzećima, postotak žena vlasnica je 5,6%, što predstavlja jedno od tri odrasla poduzeća u vlasništvu žena. Isto istraživanje navodi kako se u 2020. godini žene približavaju broju muških kolega u pokretanju poduzetničkog pothvata, ali su vrlo aktivne i u rastućim poduzećima, ostvarujući značajan utjecaj u svojim zajednicama i nacionalnim gospodarstvima.

Pandemija bolesti COVID-19 imala je veliki utjecaj na poduzetništvo žena zbog jakog utjecaja sektora u kojima žene dominiraju, te dodatnog opterećenja u brizi za obitelj uz zahtjeve na poslu. Podaci GEM-a pokazuju da je pandemija bolesti COVID-19 više negativno utjecala na poduzetnice, nego na njihove muške kolege: 20% je vjerojatnije da će žene zatvoriti posao zbog pandemije (41,9 % žena vs. 35,5% muškaraca). Najveći jaz je u Europi i Sjevernoj Americi, gdje je 50% vjerojatnije da će žene zatvoriti posao zbog pandemije nego muškarci. Državne potpore često nisu bile dovoljne, posebno u područjima podrške obitelji, školovanju i malim poduzećima.

I Nacionalni plan oporavka i otpornosti Republike Hrvatske ističe veću ranjivost žena za vrijeme pandemija bolesti COVID-19 zbog vrste poslova koje obavljaju žene, vrste ugovora i načina rada, te poslova koje obavljaju u domaćinstvu.

Ipak, jednak broj žena i muškaraca u svijetu smatra da je pandemija bolesti COVID-19 otvorila nove poslovne prilike. U Hrvatskoj, razlike u poduzetničkoj aktivnosti između muškaraca i žena ostaju na istoj razini u zadnje tri godine, što je na razini prosjeka EU (Tablica 9).

Tablica 9: Poduzetnička aktivnost po kriteriju rodosti, mjerena TEA indeksom

Godina	TEA muškarci (%)	TEA žene (%)	TEA muškarci / TEA žene		
			Hrvatska	EU	Najuravnoteženiji
2018.	12,1	7,1	1,7	1,8	1,1 (Španjolska)
2019.	13,0	8,0	1,6	1,5	1,1 (Španjolska)
2020.	16,1	9,3	1,7	1,8	1,2 (Španjolska, Njemačka)

Izvor: Singer et al. (2021). *Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019-2020*, Zagreb: CEPOR, str. 44.

33 "2020/21 Women's Entrepreneurship Report: Thriving through Crisis", Global Entrepreneurship Monitor - GEM, <https://gemconsortium.org/reports/womens-entrepreneurship>, preuzeto 18.11.2021.

Prema procjeni OECD-a³⁴ zatvaranje jaza između muškaraca i žena u poduzetničkoj aktivnosti u svijetu moglo doprinjeti rastu od 2% globalnog BDP-a.

Podaci Financijske agencije (FINA), u razdoblju od 2011. do 2020. godine³⁵ pokazuju laganu tendenciju rasta udjela žena kao vlasnica / osnivačica trgovačkih društava (Tablica 10). Udio trgovačkih društava u kojima su isključivo žene osnivači kretao se od 18% u 2011. godini do 22% u 2020. godini. Udio trgovačkih društava u čijem vlasništvu su ili isključivo žene ili društvo ima mješovito vlasništvo je u 2020. godini bio 31,7%, u odnosu na 31,06% u 2011. godini.

Tablica 10: Broj trgovačkih društava prema vlasničkoj strukturi i rodnom kriteriju

	Broj poduzetnika koji su predali GFI za promatranu godinu									
	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Žene osnivačice	16.458	16.933	18.564	19.972	18.115	23.201	24.572	26.676	28.100	28.759
Žene osnivačice %	18,01	18,49	19,65	20,36	18,35	21,77	21,92	22,04	22,08	22,03
Muškarci osnivači	47.361	47.802	49.872	52.385	47.225	59.436	63.565	70.078	75.146	77.763
Pravne osobe osnivači	7.543	7.551	7.509	7.607	6.444	7.745	8.086	8.473	6.871	8.726
Mješoviti osnivači	11.922	12.071	12.168	12.144	10.352	12.124	12.239	12.518	11.998	12.659
Žene osnivačice i mješoviti osnivači (%)	31,06	31,67	32,52	32,74	28,83	33,14	32,84	32,38	31,51	31,73
Neodređeno	8.093	7.231	6.380	5.986	16.609	4.087	3.622	3.289	5.143	2.639
Ukupno	91.377	91.588	94.493	98.094	98.745	106.593	112.084	121.034	127.258	130.546

Izvor: FINA (2021). Analiza udjela žena poduzetnica u vlasničkoj strukturi trgovačkih društava – razdoblje od 2011. do 2020. godine

Ukoliko se promatra područje djelatnosti, poduzetnice dominiraju u području ostalih uslužnih djelatnosti³⁶, s 58,5% udjela (2.579 poslovnih subjekata) u ukupnom broju poduzetnika u ovim djelatnostima. Nominalno, najviše je poduzetnica u području stručnih, znanstvenih i tehničkih djelatnosti, njih 30,9% (6.468), a zatim slijedi područje trgovine s 21% (5.755) poslovnih subjekata u vlasništvu žena.

34 "The Missing Entrepreneurs 2021: Policies for Inclusive Entrepreneurship and Self-Employment", OECD Publishing, <https://doi.org/10.1787/33e07caf-en>, preuzeto 16.12.2021.

35 "Analiza udjela žena poduzetnica u vlasničkoj strukturi trgovačkih društava – razdoblje od 2011. do 2020. godine", Financijska agencija – FINA, <https://www.fina.hr/-/analiza-udjela-zena-poduzetnica-u-vlasnickoj-strukturi-trgovačkih-društava-razdoblje-od-2011.-do-2021>, preuzeto 29.11.2021.

36 Ovo područje uključuje djelatnosti članskih organizacija, popravak računala i predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo te različite osobne uslužne djelatnosti koje nisu drugdje razvrstane u klasifikaciji (NKD 2007. s objašnjenjima, dostupno na: https://www.dzs.hr/App/NKD_Browser/assets/docs/NKD_2007_objasnenja.pdf, preuzeto 1.12.2021.).

Prema GEM istraživanju³⁷, ne postoji statistička razlika između 50% muškaraca i 44% žena koji vide poslovnu priliku u narednih 6 mjeseci u sredinama u kojima žive (2020. godina), niti postoji razlika u motivaciji u pokretanju poslovnog pothvata. Ipak, razlike su vidljive u razlozima ulaska u poduzetničku aktivnost (Tablica 11).

Tablica 11: Razlozi pokretanja poslovnog pothvata – za TEA poduzetnike*

	Muškarci (%)	Žene (%)
Napraviti promjenu u svijetu	37,4	41,5
Napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod	48,6	44,2
Nastaviti s obiteljskom tradicijom	25,6	33,9
Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja	67,6	72,5

*ispitanici su mogli izabrati više odgovora

Izvor: Singer et al. (2021). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019-2020. Zagreb: CEPOR, str. 45.

Prema izvješću OECD-a iz 2017. godine³⁸ 13,2 % žena (vs. 9,65 % muškaraca) u Europskoj uniji, glavnu motivaciju za pokretanje vlastitog pothvata vidi u fleksibilnom radnom vremenu, što je posebno naglašeno kod poduzetničkih pothvata žena koji nemaju zaposlene. Jednak broj samozaposlenih žena i muškaraca navodi kako je motiv za pokretanje poduzetničkog pothvata bila nemogućnost pronalaska posla (10,3% vs. 10,5%). Poduzetnice su manje sklone zapošljavanju drugih (oko 23,3% pothvata u ukupnom broju poduzetničkih pothvata žena ima zaposlenike, za razliku od 30,9% poduzetničkih pothvata muškaraca), a kao glavne razloge za to navode nedostatak posla za zapošljavanje drugih i preferiranje da rade same³⁹.

Udio samozapolenih žena, koje zapošljavaju druge u 2020. godini kretao se od 7% u Rumunjskoj do 40% u Hrvatskoj, pri čemu je Hrvatska po ovom pokazatelju, u 2020. godini zauzela prvo mjesto od EU zemalja⁴⁰.

Također, zanimljiv je podatak da je 56% žena u Hrvatskoj (u odnosu na 38% žena u EU) u razdoblju od 2016. do 2020. godine izjavilo da ima potrebna znanja i vještine za pokretanje poslovnog pothvata. Nedostatak poduzetničkih vještina se često smatra jednom od najvažnijih barijera za uspješno kreiranje poslovnih pothvata, a različiti programi i projekti namijenjeni poticanju poduzetništva, imaju za cilj razvoj upravo ovih znanja i vještina⁴¹.

37 Singer et al. (2021). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019-2020. Zagreb: CEPOR, str. 45

38 "Policy Brief on Women's Entrepreneurship", OECD i Europska komisija, 2017., <https://www.oecd.org/cfe/smes/Policy-Brief-on-Women-s-Entrepreneurship.pdf>, preuzeto 21.11.2021.

39 "Žensko poduzetništvo – put u ravnopravnost", zbirka radova, DKolektiv – organizacija za društveni razvoj, 2021., <https://www.dkolektiv.hr/public/storage/documents/publications/zensko-poduzetnistvo-put-u-ravnopravnost.pdf>, preuzeto 21.11.2021.

40 "The Missing Entrepreneurs 2021: Policies for Inclusive Entrepreneurship and Self-Employment", OECD Publishing, <https://doi.org/10.1787/33e07caf-en>, preuzeto 16.12.2021.

41 Ibidem

3.2. Programi i projekti poticanja razvoja žena u poduzetništvu

U Strategiji razvoja poduzetništva žena u Republici Hrvatskoj 2014-2020. prepreke za razvoj poduzetništva žena svrstane su u jednu od tri skupine: strukturne, ekonomske i „meke“⁴².

Strukturne prepreke su najkompleksnije i najteže za otkloniti, jer su rezultat kulturološkog nasljeđa i definiranih vrijednosti u društvu (npr. uloga žene u obitelji).

Ekonomske prepreke se odnose na nedovoljnu umreženost poduzetnica (često kao posljedica zahtjevnosti balansiranja privatnog i poslovnog života i nedostatka vremena) te otežan pristup financiranju (koji je često rezultat pitanja vlasništva).

„Meke“ prepreke su vezane uz nedostatak obrazovnih programa, savjetovanja i mentorstva namijenjenih poduzetnicama, te uz percepciju žena o sebi samima i njihovom odnosu prema pokretanju poslovnog pothvata i preuzimanju rizika.

U nastavku su navedeni programi poticanja razvoja poduzetništva žena kroz kreditiranje ili druge vidove pomoći (savjetovanje, trening, edukaciju i sl.).

Hrvatska banka za obnovu i razvitak (HBOR) – program kreditiranja „Poduzetništvo mladih, žena i početnika“

Hrvatska banka za obnovu i razvitak je u travnju 2021. usvojila Strategiju poslovanja Hrvatske banke za obnovu i razvitak⁴³ za razdoblje 2020. – 2024. u kojoj je jedan od strateških ciljeva *Poticanje ekonomski i socijalno uravnoteženoga i održivoga regionalnog, ruralnog i urbanog razvoja Republike Hrvatske*. Poticanjem razvoja poduzetništva (prvenstveno razvoja mikro, malih i srednjih poduzeća) želi se doprinjeti uravnoteženom regionalnom razvoju.

Program kreditiranja „Poduzetništvo mladih, žena i početnika“⁴⁴ iznosi kredita od 200.000 HRK do 2.000.000 HRK ima za cilj, između ostalog, poticanje osnivanja i razvoja gospodarskih subjekata u većinskom vlasništvu žena. Poslovnim subjektima privatnog sektora, uključujući i ženama poduzetnicama, putem ovog Programa može se kreditirati do 100% predračunske vrijednosti investicije u iznosu do 700.000 HRK i uz kamatnu stopu od 2%.

U tablici 12, prikazan je broj odobrenih kredita, s pripadajućih iznosima prema navedenom programu Poticanja poduzetništva mladih, žena i početnika.

42 Strategija razvoja poduzetništva žena 2014.-2020., Vlada Republike Hrvatske, Ministarstvo poduzetništva i obrta, <http://www.europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/SRP%C5%BD%20%202014%20-%202020.pdf>, preuzeto 21.11.2021.

43 „Strategija poslovanja Hrvatske banke za obnovu i razvitak za razdoblje 2020.-2024.“, Hrvatska banka za obnovu i razvitak, 2020., <https://www.hbor.hr/wp-content/uploads/2020/02/HBOR-strategija-2020-2024.pdf>, preuzeto 10.12.2021.

44 “Poduzetništvo mladih, žena i početnika”, Hrvatska banka za obnovu i razvitak, https://www.hbor.hr/kreditni_program/poduzetnistvo-mladih-zena-i-pocetnika/, preuzeto 17.11.2021.

Tablica 12: Odobreni krediti po programu Poduzetništvo mladih, žena i početnika Hrvatske banke za obnovu i razvitak, 2019.-2020.

Godina/razdoblje odobrenja	Odobreno po programu Poduzetništvo mladih, žena i početnika		Odobreno po programu Poduzetništvo mladih, žena i početnika (samo "Žene poduzetnice")	
	broj	Odobreno HRK	broj	Odobreno HRK
2019. godina	42	23.747.430	31	16.228.710
2020. godina	44	38.367.885	28	23.090.699
Ukupno:	86	62.115.315	59	39.319.409

Napomena: krediti odobreni uz valutnu klauzulu preračunati su po srednjem tečaju HNB-a na dan 31.10.2021.

Izvor: Hrvatska banka za obnovu i razvitak, 2021.

Od ukupno odobrenih kredita u promatranom razdoblju (86), 59 kredita (69%) je odobren poduzeticama. Učešće žena u korištenju ovih kredita ima tendenciju pada: od 74% u 2019. godini do 64% u 2020. godini.

U srpnju 2021. Vlada Republike Hrvatske usvojila je *Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.– 2026.*⁴⁵ gdje se u okviru reformske mjere *Povećanje strukturne održivosti gospodarstva i poticanje zelene tranzicije (R4)*, između ostalog, predviđa povoljnije kreditiranje mikro, malih i srednjih gospodarskih subjekata koji uobičajeno imaju otežan pristup bankarskim izvorima financiranja. Tako se izravnim kreditima HBOR-a iznosa iznad 100.000 EUR predviđa financiranje projekata i žena poduzetnica⁴⁶. Ukupna planirana alokacija za ovu mjeru, čije je provedbeno tijelo HBOR, iznosi 500 milijuna HRK.

Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, inovacije i investicije (HAMAG-BICRO)

HAMAG-BICRO kroz svoje programe potiče razvoj mikro, malih i srednjih poduzeća, a time i razvoj poduzetništva žena. Cilj ovih programa je veća dostupnost kredita i ostalih oblika financiranja, smanjenje kamatnih stopa i traženih instrumenata osiguranja, porast zapošljavanja, povećanje iznosa privatnih ulaganja i povećanje broja subjekata malog gospodarstva koji primaju potporu.

U nastavku su prikazani podaci vezani uz izdana jamstva i zajmove za mala i srednja poduzeća, koja su u vlasništvu ili suvlasništvu žena za 2020. godinu.

⁴⁵ Preduvjet za korištenje sredstava iz Mehanizma za oporavak i otpornost (eng. Recovery and Resilience Facility – RRF) je Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.– 2026. (NPOO) koji, u skladu s ciljevima RRF-a, obuhvaća reforme i investicije koje će se provesti najkasnije do 31. kolovoza 2026. godine.

⁴⁶ Osim poduzetnica navedenom komponentom predviđa se i financiranje projekata poduzetnika početnika, mladih poduzetnika, ulaganja u istraživanje i razvoj, ulaganja u gospodarski slabije razvijena područja i dr.

Tablica 13: Izdana jamstva HAMAG-BICRO-a za mala i srednja poduzeća u vlasništvu ili suvlasništvu žena za 2020. godinu

2020.			
MJERA	BROJ PREDMETA	IZNOS JAMSTVA	UKUPNI IZNOS INVESTICIJE
ESIF pojedinačna jamstva	45	127.457.434,65 HRK	188.413.210,04 HRK
PLUS	4	17.222.643,18 HRK	44.736.683,49 HRK
Pojedinačno jamstvo za ruralni razvoj	1	660.122,75 HRK	1.163.854,76 HRK
UKUPNO	50	145.340.200,58 HRK	234.313.748,29 HRK

Izvor. HAMAG BICRO, 2021.

Tablica 14: Broj i iznos odobrenih zajmova za mala i srednja poduzeća u vlasništvu ili suvlasništvu žena za 2020. godinu

2020.			
MJERA	BROJ PREDMETA	ISPLAĆENI IZNOS (HRK)	UKUPNI IZNOS INVESTICIJE (HRK)
COVID 19 zajam za OBS	789	352.104.239,70	427.839.937,21
ESIF Mali investicijski zajam	69	23.251.979,64	25.610.998,72
ESIF Mikro investicijski zajam	24	2.883.348,99	2.965.056,29
ESIF Mikro zajam za obrtna sredstva	196	27.812.973,60	29.243.354,24
Mali zajam za ruralni razvoj	40	13.802.551,57	14.870.031,63
Mikro zajam za OBS ruralni razvoj	14	2.059.780,76	2.264.923,49
Mikro zajam za ruralni razvoj	7	932.068,24	934.607,87
UKUPNO	1.139	422.846.942,50	503.728.909,45

Izvor. HAMAG BICRO, 2021.

Prema *Nacionalnom planu oporavka i otpornosti 2021. – 2026.* u okviru reformske mjere *Povećanje strukturne održivosti gospodarstva i poticanje zelene tranzicije (R4)*, između ostalog, predviđa se korištenje i izravnih mikro kredita HAMAG BICRO-a iznosa do 100.000 EUR (provedbeno tijelo je HAMAG BICRO) namijenjenih mikro, malim i srednjim poduzetnicima koji zbog svoje veličine kao i veličine kredita uobičajeno imaju otežan pristup bankarskim izvorima financiranja. Pretpostavka je da bi investicijski zajmovi bili odobreni na razdoblje do 10 godina, uz mogućnost ugovaranja počeka do 2 godine. Kako bi se dodatno doprinjelo atraktivnosti ovog financijskog instrumenta te potaknulo poduzetnike na ulaganja, kamatna stopa po ovim investicijskim zajmovima bi bila minimalna, ispod tržišnih vrijednosti, a osim povoljnijih kamatnih stopa mjerom su predviđeni i niži zahtjevi u odnosu na potrebne instrumente osiguranja kredita. Planirana alokacija za ovu mjeru iznosi 300 milijuna HRK.

Europska banka za obnovu i razvoj (EBRD)

U 2021. godini EBRD je nastavio provoditi *Women In Business* program⁴⁷ usmjeren na mala i srednja poduzeća koja vode žene. Osiguranjem pristupa financiranju putem partnerskih banaka, poslovnim savjetovanjem, treninzima, mentorstvom i umrežavanjem, EBRD nastoji osnažiti žene u nastojanjima da razviju poslovanje, unaprijede ga i ojačaju konkurentnost svojih tvrtki na tržištu.

U 2020. po prvi put je provedena posebno razvijena edukacija „Korporativno upravljanje i rodna ravnopravnost u nadzornim odborima“ kojoj je cilj bio promovirati dobre međunarodne prakse, ukazati na ekonomske i društvene koristi rodno raznolikih uprava i nadzornih odbora te osnažiti žene za ove pozicije.

Tijekom 2020. godine EBRD je prilagodio način poslovanja pandemijskim okolnostima i savjetodavni programi za mikro, male i srednje tvrtke (MSME) preneseni su u *online* format. Na taj se način omogućio nesmetani kontinuitet aktivnosti, te nije došlo do prekida podrške malim poduzećima kad im je to najviše trebalo. Kao odgovor na novonastale okolnosti EBRD je pokrenuo besplatnu *online* platformu učenja i savjetovanja te na taj način pružio potporu mikro, malim i srednjim poduzećima suočenim s ekonomskim posljedicama pandemije bolesti COVID-19. Nekoliko mjeseci nakon pojave korona virusa u Hrvatskoj, EBRD je implementirao i 2 webinar na temu: Upravljanje novčanim tokovima u vrijeme COVID-19 krize za više od 50 mikro, malih i srednjih poduzeća.

Program „Znati kako...u krizi“ smješten je na *EBRD Know How Academy* platformi⁴⁸ putem koje poduzetnici imaju pristup literaturi, savjetovanju na temu kriznog menadžmenta sa stručnjacima iz različitih industrija i interaktivnim forumima i raspravama. Ovaj savjetodavni program podrške poduzećima uključuje krizni menadžment za 5 ključna područja poslovanja: Vaši klijenti i dobavljači, Osnove financijskog menadžmenta, Financiranje Vaše tvrtke, Vaši zaposlenici-Vaš ključni resurs, Menadžment i izazovi u liderstvu. Platforma je aktivna te su nakon modula kriznog menadžmenta dostupne i nove teme vezane uz izvoz i digitalizaciju. Tvrtke koje su prihvatljive za sufinanciranje savjetodavnih projekata moraju zadovoljavati EU definiciju malog ili srednjeg poduzeća, biti u većinskom hrvatskom i privatnom vlasništvu s potencijalom za rast i razvoj, respektabilnog menadžmenta te bez generiranih gubitaka u zadnje dvije godine.

Blue Ribbon program je još jedan program EBRD koji ima za cilj stvoriti mrežu malih i srednjih poduzeća s potencijalom za značajan rast te omogućiti njihov organski rast, inovativnost i konkurentsku prednost u pristupu širim domaćim i međunarodnim tržištima. Ovaj program nudi financiranje po mjeri (tailor-made) i savjetodavna rješenja (operativno, upravljačko i financijsko savjetovanje) malim i srednjim poduzećima u razdoblju od pet godina.

Savjetodavni programi za mikro, mala i srednja poduzeća financiraju se sredstvima donatora. Tijekom 2020. donatori programa su bili: EBRD Small Business Impact Fund (Italy, Japan, Korea, Luxembourg, Norway, Sweden, Switzerland, the TaiwanBusiness – EBRD Technical Cooperation Fund i USA), European Investment Advisory Hub i EBRD Shareholder Special Fund.

47 EBRD, *Women In Business* program, www.ebrdwomeninbusiness.com, preuzeto 16.12.2021.

48 EBRD Know How Academy, www.ebrdknowhowacademy.com, preuzeto 16.12.2021.

Poduzetnički inkubator HGK Županijske komore Split za poduzetnice - početnice

Hrvatska gospodarska komora - Županijska komora Split pokrenula je 2015. godine, na području Hrvatske Poduzetnički inkubator za poduzetnice početnice⁴⁹ s ciljem davanja doprinosa razvoju poduzetništva žena u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Poduzeticama početnicama, odabranim javnim natječajem, na raspolaganju su četiri opremljena uredska prostora u Županijskoj komori Split pod povoljnim uvjetima, na vrijeme od tri godine. Uz uredske prostore, korisnice imaju na raspolaganju i logistiku Županijske komore Split, te mentorsku i savjetodavnu pomoć. U 2021. godini Inkubator je bio u svojoj punoj funkciji te su s krajem godine tri korisnice uspješno završile s inkubacijom i nastavljaju daljnje poslovanje. U 2022. godini raspisat će se natječaj za nove korisnice Inkubatora.⁵⁰

CESI – Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje

CESI – Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje⁵¹ je ženska, neprofitna udruga osnovana na Međunarodni dan žena (8. ožujka) 1997. godine kao odgovor na probleme kršenja ljudskih prava, posebice ženskih i manjinskih prava, probleme militarizma, nacionalizma te pada ekonomskog standarda u poslijeratnom razdoblju. Udruga potiče usavršavanje, razvoj i osnaživanje svih društvenih aktera za pravedno društvo.

Od osnivanja do danas Udruga je provela niz aktivnosti i projekata. Projekt "Žene ženama" proveden je na području zapadne Slavonije u 1997., a obuhvaćao je različite aktivnosti namijenjene ženama, a istim je potaknuto i osnivanje Centra za mlade u Pakracu. Iste godine provedeni su projekti u Okučanima i Vojniću sa svrhom pružanja podrške ženama u lokalnim zajednicama, te osnaživanje žena za tržište rada kroz razne tečajeve i edukacije (tečaj strojopisa i osnova rada na računalu, komunikacijske vještine, te organizacijski razvoj i vođenje) sa preko 300 polaznica. U 1999. Udruga je kroz tehničku pomoć i pomoć u stvaranju projekata pomogla u osnivanju prve ženske romske grupe u Hrvatskoj "Bolja Budućnost"⁵². U 2013. Udruga je bila partner na projektu *Europske mogućnosti za ruralne žene*⁵³ na području Zagrebačke, Krapinsko-zagorske i Koprivničko-križevačke županiji. Cilj projekta bio je informirati žene iz ruralnih područja o mogućnostima koje donosi članstvo u Europskoj Uniji te osvijestiti njihov doprinos EU.

Od 2017. do 2020. Udruga je provodila projekt *FREE – Ruralne žene i poduzetništvo* financiran od strane Europske komisije. Cilj projekta bio je pomoći ženama koje razmišljaju o pokretanju vlastitog poduzeća iz ruralnih područja u pet partnerskih zemalja (Island, Velika Britanija, Litva, Hrvatske i Bugarske) da postanu uspješne vlasnice posla s naglaskom na razvoj malog poduzetništva.

49 HGK – Županijska komora Split, www.hgk.hr/zupanijska-komora-split/poduzetnički-inkubator-za-poduzetnice-pocetnice-najava, preuzeto 16.12.2021.

50 Podatke ustupila HGK – Županijska komora Split 14.3.2022.

51 CESI, www.cesi.hr, preuzeto 16.12.2021.

52 Udruga „Bolja Budućnost“ pomaže Romkinjama u ostvarivanju njihovih pravnih, zdravstvenih, obrazovnih, socijalnih, političkih i ekonomskih prava u Republici Hrvatskoj.

53 Osim Udruge CESI, partneri na projektu su bili K-zona, Radio Kaj i Udruga žena HERA, a projekt financiran iz Europske unije u okviru programa IPA INFO 2012, te sufinanciran od Ureda za udruge Vlade RH.

Od 2021. do 2023. godine CESI provodi projekt *Radnica – Rodna jednakost u svijetu rada*⁵⁴ (www.radnica.org) s ciljem rješavanja nejednakog i diskriminatornog položaja žena u svijetu rada. Aktivnosti projekta su: umrežavanje zainteresiranih organizacija i pojedinaca/pojedinki; analiza mjera i politika, te zagovaranje zakonodavnih mjera za postizanje rodne jednakosti u svijetu rada; kao i kontinuirana besplatna pravna pomoć kroz pravne savjete i informacije žrtvama diskriminacije.

KRUG – Hrvatska udruga poslovnih žena

KRUG – Hrvatska udruga poslovnih žena (www.krug.com.hr) osnovana je 1992. godine kao *Sekcija poslovnih žena pri Hrvatskoj udruzi menadžera CROMA*, a samostalna organizacija postao je 1995. godine.

Osnovni ciljevi Kruga su: promidžba i razvoj sposobnosti i postignuća poslovnih žena; zaštita poslovnog integriteta i individualne osobnosti poslovne žene; uključivanje principa osiguranja zakonske jednakosti prava na rad i afirmaciju žena kao i muškaraca; objedinjavanje stavova poslovnih žena i podrške radi zajedničkog nastupa prema državnim, profesionalnim i drugim organizacijama, te prema gospodarskom okruženju; uspostava međusobne komunikacije poslovnih žena te komunikacije s poslovnim ženama u svijetu; uspostava i održavanje visoke razine informiranja poslovnih žena; izgradnja poslovne kulture na temeljima znanja, radne sposobnosti i etičnosti i općeg gospodarskog napretka kroz potpuno angažiranje istinskih potencijala poslovnih žena⁵⁵.

Aktivnosti Udruge su: organizacija seminara, okruglih stolova, savjetovanja, kao i organizacije neformalnog druženja članica u svim većim gospodarskim središtima u Hrvatskoj, povezivanje sa sličnim organizacijama u susjednim zemljama i svijetu i zajednički rad na ostvarivanju ciljeva Udruge, informiranje članica o temama od interesa za poslovne žene, izrada znanstvenih analiza o zastupljenosti žena u gospodarstvu Hrvatske i sl. U 2021. godini Udruga je organizirala niz aktivnosti: online radionicu „*Kako se nositi sa stresom i kako prevladati današnje izazove*“ na kojoj je sudjelovalo 50-tak sudionika; okrugli stol koji je okupio meritorne sudionice, predstavnice tvrtki i institucija, koje su se, svaka iz svog ugla, osvrnule na učinak i posljedice pandemije na žene u poduzetništvu te iznijele očekivanja od post COVID-19 vremena; dodjelu priznanja za poduzetnicu godine, poduzetnicu godine u kategoriji socijalnog poduzetništva te menadžericu godine za poslovnu godinu 2020.

Partneri Udruge su: FCEM (Les femmes chefs d'entreprises mondiales - www.fcem.org), AFAEMME (Udruženje organizacija poslovnih žena Mediterana - www.afaemme.org), Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske, Odbor za ravnopravnost spolova Hrvatskog sabora, Hrvatska gospodarska komora i Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja Republike Hrvatske.

54 Projekt se provodi od 1.1.2021. do 28.02.2023. te je financijski podržan od Fonda za aktivno građanstvo u Hrvatskoj u iznosu od 130.761,15 EUR. Ostali donatori su: Grad Zagreb, GIP International Francuska i Veleposlanstvo Kraljevine Nizozemske u Republici Hrvatskoj. Partneri na projektu su: Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova RH, marketinška agencijom *Señor* iz Zagreba i najstarija islandska organizacija za ženska prava *IWRA – Icelnadic Women's Rights Association*, www.radnica.org, preuzeto 18.11.2021.

55 KRUG, <http://www.krug.com.hr/default.aspx?id=30>, preuzeto 18.11.2021.

Women in Adria

Udruga Women in Adria⁵⁶ pokrenuta je 2012. godine s ciljem umrežavanja i razmjene iskustava poslovnih žena. U svrhu umrežavanja i osnaživanja žena, te promocije žena u poduzetništvu Women in Adria organizira dodjelu nagrada najboljim poduzetnicama (od 2015. godine), konferenciju Mame poduzetnice (od 2019. godine), konferencije za poduzetnice (od 2017. godine), Networking Breakfast (od 2016. godine), Women in Finance (od 2018. godine), Women in Banking (od 2019. godine) i slična događanja i radionice koja imaju za cilj osnaživanje žena u poduzetništvu. Mreža poslovnih žena Women in Adria djeluje i putem web portala www.womeninadria.com, te društvenih mreža: Facebook, LinkedIn i Twitter.

Centar poduzetnica

Centar poduzetnica, nekadašnji Ženski poduzetnički centar⁵⁷ je nevladina i nepolitička asocijacija koja nizom sadržaja, projekata⁵⁸ i aktivnosti (umrežavanje, edukacije, konferencije i kongresi) radi na promicanju poduzetništva, posebice poduzetnica na području Hrvatske, ali i jugoistočne Europe. Osnovana je 2015. godine s ciljem razmjene znanja, tehnologija i inovacija te danas (svibanj, 2020. godine) broji više od 2.300 članica i članova diljem jugoistočne Europe. Centar redovito organizira B2B susrete poduzetnica Hrvatske, kongrese poduzetnica jugoistočne Europe, te stotinjak besplatnih edukacija godišnje namijenjenih poduzetnicama i poduzetnicima.

DKolektiv – organizacija za društveni razvoj

DKolektiv – organizacija za društveni razvoj⁵⁹ promovira društvenu osjetljivost, koja njeguje dijalog i suradnju, štiti ljudsko dostojanstvo i ljudska prava, doprinosi solidarnosti i društvenoj koheziji, aktivno sluša i argumentirano zagovara održivi razvoj, humano, otvoreno i demokratsko društvo. Organizacija se razvila na postignućima 15-godišnjeg djelovanja Volonterskog centra Osijek u području razvoja volonterstva, civilnog društva i demokratske kulture. DKolektiv je svoj doprinos razvoju žena u poduzetništvu, kao putu za postizanje veće ravnopravnosti žena u društvu, dao provedbom projekta „Osnaži se, motiviraj, aktiviraj“⁶⁰. Projekt se provodio od ožujka 2019. do rujna 2021. godine s ciljem pružanja podrške nezaposlenim ženama za aktivni angažman na tržištu rada i veću zapošljivost. Projektom je 69 žena dobilo direktnu podršku kroz sudjelovanje na edukacijama i radionicama vezanim za neprofitni menadžment i društveno poduzetništvo, socijalne vještine, osobni rast i razvoj, ali i kroz povećanje motivacije za aktivno traženje posla, volontiranje, te bolju informiranost o različitim mogućnostima aktiviranja na tržištu rada. Kao rezultat projekta nastala je i zbirka radova pod nazivom „Žensko poduzetništvo – put u ravnopravnost“⁶¹ koja obuhvaća četiri stručna teksta i četiri primjera žena poduzetnica koje su predstavile svoja osobna iskustva poduzetničkog djelovanja.

56 Women in Adria, www.womeninadria.com, preuzeto 21.11.2021.

57 Ženski poduzetnički centar, www.poduzetnica.hr, preuzeto 21.11.2021.

58 Jedan od takvih projekata je i *Loyalty* program uz pomoć kojeg poduzetnice i poduzetnici diljem Hrvatske i regije nude svoje usluge i proizvode kroz inovativni promotivni kanal na www.poduzetnica.hr.

59 DKolektiv – organizacija za društveni razvoj, www.dkolektiv.hr, preuzeto 21.11.2021.

60 Projekt je financiran iz Europskog socijalnog fonda kroz OP „Učinkoviti ljudski potencijali 2014. – 2020.“, a provodio se na području Osječko-baranjske, Brodsko-posavske i Vukovarsko-srijemske županije. Partneri na projektu su bili: Informativno pravni centar iz Slavenskog Broda, Europski dom Vukovar, Grad Osijek, Grad Slavonski Brod i Vukovarsko-srijemska županija.

61 Online izdanje dostupno na <https://www.dkolektiv.hr/public/storage/documents/publications/zensko-poduzetnistvo-put-u-ravnopravnost.pdf>, preuzeto 21.11.2021.

4. Društveno poduzetništvo

(Julia Perić i Teo Petričević)

“Human creativity is unlimited. It is the capacity of humans to make things happen which didn't happen before. Creativity provides the key to solving our social and economic problems.”

Muhammad Yunus⁶²

Društveno poduzetništvo predstavlja poslovni koncept koji podrazumijeva iskorištavanje mogućnosti za stvaranje društvene vrijednosti primjenom poduzetničkih načela, procesa i djelovanja. U svijetu se društveno poduzetništvo kao model koji nastoji ostvariti pozitivan utjecaj na društvo promovira zadnjih pedesetak godina dok se u Hrvatskoj pojam *socijalno poduzetništvo* počeo primjenjivati od 2000. godine s ciljem poticanja mogućnosti zapošljavanja u neprofitnom sektoru i razvoja socijalnog kapitala kao bitne komponente društvenog razvoja (Šimleša i dr., 2015). Usvajanjem *Strategije za razvoj društvenog poduzetništva 2015-2020.*, usvojio se i izraz *društveno poduzetništvo* kao koncept koji ukazuje na značajno veći spektar mogućnosti djelovanja i čija je svrha promovirati primjenu poduzetničkih načela u svrhu unapređenja kvalitete života u zajednici i razvijanja DRUŠTVENE (ne samo socijalne) odgovornosti pojedinaca, grupa i organizacija.

4.1. Strateški okvir društvenog poduzetništva u Hrvatskoj i međunarodna perspektiva

Danas je društveno poduzetništvo svugdje u svijetu prepoznato kao koncept koji izjednačava značaj ekonomske i društvene vrijednosti ljudskog djelovanja. Međutim, zbog velikog broja različitih definicija, još uvijek postoji značajno nerazumijevanje što izjednačavanje ovih vrijednosti znači (društvena/socijalna vs. okolišna vs. ekonomska) te koja je razlika između društvenih poduzeća, profitnih poduzeća s društvenim utjecajem i društveno odgovornih poduzeća.

Inicijativa za društveno poslovanje⁶³ društveno poduzeće vidi kao onu organizaciju čija je primarna svrha poslovanja ostvarivanje društvenog utjecaja, dok je generiranje profita, iako jako važno, “samo” sredstvo kojim ostvaruje svoju društvenu misiju. Prema ovoj Inicijativi poslovanje društvenih poduzeća temelji se na *ekonomskoj/poduzetničkoj, vlasničkoj/upravljačkoj i društvenoj* dimenziji pa se u ovim poduzećima *upravlja na odgovoran, transparentan i inovativan način, a višak prihoda* koristi se za postizanje društvenih ciljeva za *održivi razvoj*.

Kako bi se razina nerazumijevanja smanjila, Europska komisija je, na temelju prethodnih istraživanja i mapiranja društvenih poduzeća, pronašla zajedničko polazište u definiranju društvenog poduzetništva. Prema Europskoj komisiji u procesu definiranja društvenog

62 Utemeljitelj koncepta mikrokredita najsiromašnijim, osnivač Grameen banke u Bangladešu, poznat po nazivu “bankar siromašnih” i dobitnik Nobelove nagrade za mir 2006.

63 Social Business Initiative (SBI) follow up – Cooperation between social economy enterprises and traditional enterprises, Technopolis Group, 2018, <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/36684>, preuzeto 18.12.2021.

poduzetništva važno je fokus staviti na *specifičnosti organizacijskog oblika i specifičnosti sektora* u kojem su elementi društvenog poduzetništva najzastupljeniji (Tablica 15).

Tablica 15: Tipovi definicija društvenog poduzetništva

Definicija	Obrazloženje	Ključni kriteriji	Izvor definicija		
			Nacionalni zakonodavni okviri	Nacionalne strategije i programi	Privatne robne marke/certifikati/etikete
Organizacijski fokus	Priznati specifičnost društvenog poduzeća kao određenu pravnu osobu koja djeluje na različitim područjima od općeg interesa	Fokus na društvenu misiju i posebna ograničenja u pogledu raspodjele dobiti i upravljanja	Belgija, Bugarska, Danska, Grčka, Francuska, Italija, Latvija, Luksemburg, Njemačka, Portugal, Rumunjska, Slovačka, Slovenija, Španjolska, Velika Britanija	Danska, Francuska, Grčka, Hrvatska , Irska, Latvija, Litva, Slovenija, Švedska, Velika Britanija	Finska, Njemačka, Poljska, Velika Britanija
Fokus na specifičnost sektora	Primijeniti donesene politike	Fokus na integraciju radnika u nepovoljnom položaju ili osoba s invaliditetom	Albanija, Belgija, Češka, Finska, Francuska, Grčka, Hrvatska , Mađarska, Litva, Luksemburg, Poljska, Portugal, Slovačka, Slovenija, Španjolska	Poljska	Austrija

Izvor: European Commission, 2020.

U većini zemalja postoji potrebna institucionalna podrška razvoju društvenog poduzetništva jer je ono prepoznato kao poslovni model budućnosti koji fokus stavlja na ljude, demokratsko upravljanje, solidarnost i generiranje dobiti radi postizanja ciljeva održivog razvoja. Društvena ekonomija Europske unije predstavlja 8% BDP-a te bilježi više od 2,8 milijuna društvenih poduzeća (10% svih poduzeća) i 232 milijuna socijalnih zadruga, uzajamnih društava i sličnih subjekata u kojima djeluje više od 13,6 milijuna zaposlenih (što čini oko 6,3% radno sposobnog stanovništva u Europskoj uniji) i 82.8 milijuna volontera (čiji su sati ekvivalent 5,5 milijuna radnika s punim radnim vremenom)⁶⁴.

U Hrvatskoj je, prema *Strategiji za razvoj društvenog poduzetništva 2015-2020*, društveno poduzetništvo definirano kao poslovanje temeljeno na načelima društvene, okolišne i ekonomske održivosti kod kojeg se stvorena dobit/višk prihoda u cijelosti ili većim dijelom

64 Europski i socijalni gospodarski odbor, Najnovija kretanja u okviru socijalne ekonomije u Europskoj uniji, 2017, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c1f1e8e6-bd27-11e7-a7f8-01aa75ed71a1/language-hr/format-PDF>, preuzeto 18.12.2021.

ulaže u dobrobit zajednice⁶⁵. Tom definicijom naglašava se rješavanje različitih društvenih problema (od siromaštva, očuvanja planeta do nejednakosti u kvaliteti života) inovativnim načinima kombiniranja postojećih resursa.⁶⁶ U Strategiji je identificirano devet kriterija za prepoznavanje društvenih poduzetnika, a navedena tri kriterija možda najbolje naglašavaju distinkciju društvenih od tzv. tradicionalnih profitnih poduzeća:

- Društveni poduzetnik stvara novu vrijednost i osigurava financijsku održivost na način da u trogodišnjem razdoblju poslovanja najmanje 25% godišnjeg prihoda planira ostvariti ili ostvaruje obavljanjem svoje poduzetničke djelatnosti;
- Društveni poduzetnik najmanje 75% godišnje dobiti, odnosno višak prihoda ostvaren obavljanjem svoje djelatnosti ulaže u ostvarivanje i razvoj ciljeva poslovanja, odnosno djelovanja;
- Društveni poduzetnik u slučaju kada prestaje obavljati djelatnost, svojim općim aktima ima definiranu obvezu preostalu imovinu⁶⁷, nakon pokrića obveza prema vjerovnicima i pokrića gubitka iz prethodnog razdoblja, prenijeti u vlasništvo drugog društvenog poduzetnika s istim ili sličnim ciljevima poslovanja, ili u vlasništvo jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave koja će je upotrijebiti za razvoj društvenog poduzetništva.

Razvoj društvenog poduzetništva u Europskoj uniji varira od zemlje do zemlje, te se mogu prepoznati određene zajedničke karakteristike djelovanja društvenih poduzeća: zadruge (Španjolska, Italija, Danska i pojedine zemlje jugoistočne Europe), hibridni modeli koji povezuju profitnu i društvenu svrhu (Njemačka i pojedine skandinavske regije) i model društvenih poduzeća za radnu integraciju (Poljska, Slovačka i Finska)⁶⁸.

U godišnjem istraživanju *Europski monitor društvenih poduzeća*⁶⁹ koje je 2021. godine proveo istraživački konzorcij predvođen europskom mrežom EUCLID⁷⁰ sudjelovalo je i 75 društvenih poduzeća iz Hrvatske. Najveći postotak društvenih poduzeća (29%) čine upravo društva s ograničenom odgovornošću, 27% su udruge, 23% zadruge, a 9% čine jednostavna društva sa ograničenom odgovornošću. Ostali ispitanici (15% ukupnog broja sudionika) su ustanove, obrti, dionička društva, obiteljska poljoprivredna gospodarstva i dr. Prema istraživanju, Hrvatska, uz Veliku Britaniju, Portugal i Švedsku ima najveći broj profitabilnih društvenih poduzeća, no za razliku od ostalih europskih zemalja hrvatska društvena poduzeća, uz društvena poduzeća iz Njemačke, najmanje reinvestiraju svoju dobit.

65 Strategija razvoja društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2015. – 2020., Zagreb, travanj 2015., <http://www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/Strategija-razvoja-drustvenog-poduzetništva-u-RH-za-razdoblje-2015-2020.pdf>, preuzeto 15.12.2021.

66 Cvitanović, V. (2018). Društveno poduzetništvo kao izravan doprinos ekonomskom razvoju, *Obrazovanje za poduzetništvo, Znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo*, Vol 8., NR Special issue.

67 Članski osnovni ili dodatni ulozu u zadrugama su imovina zadrugara i prestankom djelovanja se isplaćuju članovima / članicama zadruge

68 Vojvodić, I., Šimić Banović, R. (2019). Analiza socijalnog poduzetništva u Hrvatskoj s komparativnim osvrtom na regulatorni okvir, *Pravni vjesnik: časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku*, Vol. 35 No. 2,

69 Europski monitor društvenih poduzeća – godišnji izvještaj 2020-2021, <https://knowledgecentre.euclidnetwork.eu/2021/05/25/european-social-enterprise-monitor-report-2020-2021/>

70 Hrvatski predstavnici u EUCLID mreži su ACT Grupa i Udruga SMART – udruga za razvoj civilnog društva

4.2. Otvoreni problemi društvenog poduzetništva nakon Strategije za razvoj društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj 2015.-2020.

U Hrvatskoj je nerazumijevanje društvenog poduzetništva kao poslovnog koncepta puno izraženije nego u drugim zemljama Europske unije i još uvijek postoji, u većoj mjeri, poistovjećivanje isključivo sa civilnim sektorom i naporima organizacija civilnog društva da osiguraju društvenu inkluziju, zapošljivost marginaliziranih skupine ljudi i financijsku održivost svojih neprofitnih projekata.

Nerazumijevanje koncepta dovelo je i do ostalih problema s kojima se Hrvatska suočava od samog početka razvoja društvenog poduzetništva:

- **Izostanak operacionalizacije Strategije razvoja društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2015.-2020.** - Iako se prihvaćanje Strategije razvoja društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2015.-2020. činilo kao izvrstan korak prema promoviranju važnosti društvenog poduzetništva i uspostavi i unapređenju odgovarajućeg zakonodavnog i institucionalnog okvira, ovaj dokument, usprkos brojnim mjerama koje je ponudio, nije imao dovoljnu praktičnu primjenu. Prema nalazima Završnog izvješća o provedenom vrednovanju djelotvornosti, učinkovitosti i učinka Operativnog Programa Učinkoviti ljudski potencijali 2014. - 2020. u domeni društvenog poduzetništva⁷¹ u skoro šest godina provedbe Strategije razvoja društvenog poduzetništva, tek poneke mjere i aktivnosti su djelomično provedene. Od ukupno 31 planirane aktivnosti u okviru pet definiranih mjera, tek jedna aktivnost je provedena (objavljena su dva poziva (*Poticanje društvenog poduzetništva* 2016. godine i *Jačanje poslovanja društvenih poduzetnika – faza I* 2019. godine) te izravna dodjela sredstava Ministarstvu hrvatskih branitelja 2017. godine.), deset aktivnosti su djelomično provedene, dok 20 planiranih aktivnosti, s alociranim sredstvima za provedbu, nisu provedene. Izvješće navodi kako je doprinos Strategije razvoja društvenog poduzetništva razvoju ekosustava društvenog poduzetništva u Hrvatskoj, osim kroz spomenute alokacije kroz dva poziva za razvoj novih društvenopoduzetničkih pothvata i podrške poslovanju postojećim društvenim poduzetnicima i jednu izravnu dodjelu jačanju ekosustava braniteljskih socijalno-radnih zadruga, zanemariv, jednako kao i doprinos županijskih razvojnih strategija i planova razvoja na regionalnim razinama.
- **Nepostojanje odgovarajućeg zakonodavnog okvira** - U Hrvatskoj ne postoji poseban zakonski akt koji definira društveno poduzetništvo nego su društvenopoduzetničke aktivnosti regulirane različitim zakonima (Zakon o zadrugama, Zakon o udrugama, Zakon o zakladama i fondacijama, Zakon o ustanovama, Zakon o trgovačkim društvima, Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom, Zakon o javnoj nabavi, Zakon o poticanju razvoja malog gospodarstva, Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji).

71 Vrednovanje djelotvornosti, učinkovitosti i učinaka Operativnog programa Učinkoviti ljudski potencijali 2014.-2020., Grupa 7: Vrednovanje društvenog poduzetništva, Završno izvješće o provedenom vrednovanju, WYG, MRMSOP, 2021, dostupno na http://www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2021/11/Završno-izvješće_vrednovanje-društvenog-poduzetništva.pdf

- **Nejasne odgovornosti i uloge poticanja društvenog poduzetništva od strane institucija koje se bave društvenim i socijalnim pitanjima** - Postavlja se pitanje treba li društveno poduzetništvo biti u ingerenciji Ministarstva rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (što trenutno jest) ili Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja (obzirom da je riječ o poduzetničkim aktivnostima koje mogu značajnije doprinijeti gospodarskom razvoju zemlje).
- **Nepostojanje jedinstvene evidencije ili registra društvenih poduzeća** – Broj i poslovanje društvenih poduzeća još uvijek se sustavno ne prati.
- **Jaz u financiranju različitih faza razvoja društvenih poduzeća** – Tek nekoliko financijskih institucija ima razvijene programe financijske podrške društvenim poduzećima - Erste banka i Zagrebačka banka s programima bankarstva s društvenim utjecajem, Zadruga za etično financiranje s programom mikro-kredita, HAMAG – BICRO s nekoliko instrumenata mikro-kreditiranja i kreditiranja, Feelsgood Social Impact Investment Fund s većim ulagačkim kapitalom (1+ milijuna EUR), inkubacijski i akceleracijski programi poduzetničkih potpornih institucija s bespovratnim grantovima (Zaklada Reach for Change, Zaklada Co-Impact, ACT Grupa, BAIF...). Najveće nepokrivene potrebe za financiranjem društvenih poduzeća su u financijskim okvirima od 250.000 do 1 milijun EUR.
- **Neusklađenost djelovanja potpornih organizacija u kontekstu promocije i razvoja društvenog poduzetništva** - Broj nacionalnih i lokalnih potpornih organizacija nije mali no njihovo djelovanje nije usklađeno. U tablici 16 prikazane su vladine, istraživačke i obrazovne organizacije, te organizacije civilnog društva koje svoje aktivnosti usmjeravaju na umrežavanje društvenih poduzeća, razvoj poslovnih vještina ljudi angažiranih u radu tih poduzeća i pronalaženje potencijalnih izvora financiranja.

Tablica 16: Glavni akteri u poticanju razvoja društvenog poduzetništva

Područja potpore	Glavni akteri u poticanju razvoja društvenog poduzetništva
Donošenje zakonodavnih okvira i upravljanje EU sredstvima	<ul style="list-style-type: none"> • Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike • Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja • Ministarstvo hrvatskih branitelja • Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva • Hrvatski zavod za zapošljavanje, Zavod za vještačenje, profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom • Ured za Udruge
Istraživanje i edukacije	<ul style="list-style-type: none"> • Institut društvenih znanosti Ivo Pilar • Visoko obrazovne institucije koje promoviraju društveno poduzetništvo u sklopu obrazovnih programa: <ul style="list-style-type: none"> - Studijski centar socijalnog rada pri Pravnom fakultetu u Zagrebu - Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti Zagreb - Sveučilište J.J. Strossmayer u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku - Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet u Zagrebu - Sveučilište u Zagrebu, Fakultet Organizacije i informatike Varaždin, - Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma "Dr. Mijo Mirković" u Puli, - Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, - Sveučilište VERN u Zagrebu - Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta - Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet u Zagrebu
Aktivizam	<ul style="list-style-type: none"> • ACT Grupa (različiti programi podrške) • Udruga za kreativni razvoj SLAP • CEDRA Split - Cluster za eko-društvene inovacije i razvoj • Impact Hub Zagreb • Udruga O.A.Z.A • Udruga HUKI
Suradnja	<ul style="list-style-type: none"> • Ceh društvenih poduzetnika hrvatske • Hrvatska mreža za društveno poduzetništvo

Izvor: European Commission (2019). *Social enterprises and their ecosystem in Europe, Country report CROATIA*, Luksemburg



4.3. Utjecaj pandemije na društvene poduzetnike

Kriza uzrokovana pandemijom bolesti COVID-19 utjecala je na razne aspekte društvenog i ekonomskog života u 2020. i 2021. godini, a posljedice u narednim godinama teško je prognozirati. Negativne posljedice su vidljive u porastu siromaštva, nezaposlenosti te problema s tjelesnim i mentalnim zdravljem. Ekonomske posljedice pandemije osjetila su mnoga poduzeća u Hrvatskoj u 2020. godini, pa tako i društvena poduzeća.

Pandemija je, uz sve izazove poslovanja društvenih poduzeća i prije krize, imala direktan utjecaj na sljedeće poslovne procese društvenih poduzeća (ključni nalazi Europskog monitora društvenih poduzeća):⁷²

- **pad prodaje** prvenstveno uzrokovanim zatvaranjem različitih institucija, poslovnih objekata, otkazivanjem događaja i smanjenom mogućnošću rada s direktnim korisnicima
- **pad prihoda**, smanjenje likvidnosti, financijske stabilnosti i dugoročne financijske održivosti
- **smanjenje investicijskih sredstava**, otežan pristup kapitalu za razvoj poslovanja, smanjeni izvori uobičajenih izvora financiranja pokretanja društvenopoduzetničkog pothvata (sponzorstva, donacije, *crowdfunding*)
- **povećanje potreba za postojećim i novim uslugama i proizvodima direktnih korisnika** društvenih poduzeća za radnu integraciju i društvenih poduzeća koja isporučuju proizvod određenoj skupini (npr. beskućnicima, bolesnima, starijim osobama, nezaposlenim osobama, osobama s invaliditetom, migrantima i drugima)
- **ubrzanu digitalizaciju poslovanja**, što je bio veliki izazov zbog nedovoljnog znanja, adekvatnih rješanja i nemogućnosti financiranja tranzicije.

Međutim, prema nalazima Europskog monitora društvenih poduzeća⁷³, više od polovice hrvatskih društvenih poduzeća uspjelo je pokazati otpornost i reagirati na izazove s novim rješenjima – novi proizvodi za postojeće korisnike i kupce, novi proizvodi za nova tržišta, digitalizacija ponude (postojećih i novih proizvoda i usluga).

Pandemija je ujedno bila i prilika za društvena poduzeća – u kontekstu novonastalih društvenih problema (manjkavost i ranjivost javnih politika, nedostatak institucionalne potpore i socijalne zaštite, itd.), povećana je potreba za društvenim inovacijama, koje su osnova poslovnih modela društvenih poduzeća – na taj je način pandemija zapravo otvorila neke nove mogućnosti razvoja društvenog poduzetništva u budućnosti. Najbolji primjer su inovacije u području socijalnih usluga – transformacija pružatelja iz tradicionalnih u agilne organizacije, multidisciplinarni i intersektorski pristup razvoju socijalnih usluga, razvoj *cloud i remote* socijalnih usluga, razvoj centara za razvoj socijalnih inovacija, njihovo buduće skaliranje u centre izvrsnosti i drugo.

72 Vrednovanje djelotvornosti, učinkovitosti i učinaka Operativnog programa Učinkoviti ljudski potencijali 2014.–2020., Grupa 7: Vrednovanje društvenog poduzetništva, Završno izvješće o provedenom vrednovanju, WYG, MRMSOP, 2021, dostupno na http://www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2021/11/Završno-izvješće_vrednovanje-društvenog-poduzetništva.pdf, preuzeto 20.12.2021.

73 European Social Enterprise Monitor Report 2020-2021, European Microfinance Network, <https://www.european-microfinance.org/publication/european-social-enterprise-monitor-report-2020-2021>, preuzeto 20.12.2021

4.4. Primjeri dobre prakse

Nedostatak poticajnog okruženja, ali i odgovarajućeg financijskog, institucionalnog i pravnog okvira koči uspješniji razvoj društvenog poduzetništva u Hrvatskoj. No unatoč tome, mnoga društvena poduzeća uspješno nadilaze različite ekonomske i društvene izazove i svojim poslovanjem, temeljenim na suradnji, solidarnosti i društvenoj odgovornosti, i dalje stvaraju značajne pozitivne promjene za cijelo društvo. U narednim godinama svakako je za očekivati jačanje postojećih društvenih poduzeća, internacionalizaciju njihovog poslovanja, povećanje broja i kvalitete potpornih nefinancijskih i financijskih mehanizama, ali i razvoj specifičnog, odgovarajućeg zakonodavnog okvira.

Humananova

Socijalna zadruga Humana Nova⁷⁴ osnovana je 2011. godine i predstavlja društveno poduzeće koje djeluje s tri osnovna cilja:

- *ekološki* (kružni model zbrinjavanja tekstilnog otpada)
- *društveni* (integracija društveno isključenih osoba)
- *ekonomski* (održiv način poslovanja).

U Zadruzi je u 2021. godini zaposleno 45 radnika/ca, među kojima je 25 osoba s invaliditetom i još 13 iz ostalih društveno marginaliziranih skupina (nacionalne manjine, dugotrajno nezaposlene osobe...). U posljednjih pet godina Zadruga je zbrinula više od 2.000 tona odbačenog tekstila i tekstilnih viškova. Zapošljavanjem marginaliziranih skupina, sakupljanjem tekstila, njegovom ponovnom uporabom i reciklažom te lokalnim suradnjama, aktivno doprinose smanjenju siromaštva, održivom razvoju lokalne zajednice te očuvanju prirode. Upotrebljivi, odnosno nosivi dio sakupljenog odjevnog tekstila stavljaju u prodaju u *second-hand* dućan (*RE-USE ili ponovna uporaba*) gdje mu se produžuje vijek trajanja.

Vizija Socijalne zadruge Humana Nova Čakovec je postati lider društvenog poduzetništva, prepoznat u široj regiji. Svojim djelovanjem, Humana Nova aktivno i izravno doprinosi uravnoteženom korištenju resursa, izgradnji društva tolerancije te pomaže društveno isključenim osobama razviti samopouzdanje i unaprijediti kvalitetu života.

Humana Nova je dobitnica brojnih nagrada:

- 2020. - Upravitelj Ivan Božić proglašen je drugim najboljim menadžerom društvenih poduzeća za radnu integraciju u Europi (WISEs)
- 2016. - Upravitelj Zadruga Ivan Božić dobitnik nagrade *PONOS HRVATSKE*
- 2015. - Humana Nova, dobitnica nagrade *Metro Zvijezda zajednice* - priznanje koje tvrtka Metro Cash & Carry dodjeljuje poduzetniku za izniman doprinos zajednici
- 2012. - Humana Nova, dobitnica nagrade *Ključna razlika* u kategoriji ravnopravnosti osoba s invaliditetom.

⁷⁴ Socijalna zadruga Humana Nova, www.humananova.org, preuzeto 20.12.2021.

Primjer su dobre prakse u nekoliko kategorija na europskoj razini:

- radna integracija - Ensie mreža, 2020.
- ponovna uporaba - RE-USE mreža, 2020.
- zadržavanje - Cecop - Cicopa Europe, 2019.
- javna nabava - Diesis Europe (javna nabava za šivanje zastava za Grad Zagreb), 2019.



SFERA VISIA

Sfera Visia j.d.o.o.⁷⁵ primjer je transformacije organizacije od kreativnih radionica članova Udruga do poduzeća. Udruga slijepih Zagreb pokrenula je 2015. godine projekt "Sapuni s točkicama" (proizvodnja tvrdih sapuna) kako bi olakšali zapošljavanje slijepih i slabovidnih osoba.



Prvu financijsku potporu dobili su na natječaju "Razvoj društvenog poduzetništva" Gradskog ureda za gospodarstvo, rad i poduzetništvo Grada Zagreba za uređenje objekata u devastiranom prostoru bivše mesne industrije u Heinzelovoj ulici 66 u Zagrebu i pokretanje proizvodnje.

Prostor od oko 250 četvornih metara (proizvodni prostor, skladišta i uredi) rekonstruiran je i opremljen najvećim dijelom sredstvima Zavoda za zapošljavanje i rehabilitaciju osoba s invaliditetom na natječaju za inovativno zapošljavanje osoba s invaliditetom.

U prosincu 2017. godine Udruga je osnovala poduzeće SFERA VISIA j.d.o.o. koje je u rujnu 2020., unatoč pandemiji, pokrenulo proizvodnju tekućih sapuna, a nakon toga u rujnu 2021. proizvelo i biocidni pripravak – tekući dezinfekcijski sapun. Do kraja 2021. godine na tržište planira plasirati još jedan tekući sapun.

Poduzeće trenutno ima šest zaposlenih osoba od kojih je četvero osoba s invaliditetom. Uz komercijalizaciju svojih proizvoda poduzeće Sfera Visia j.d.o.o. provodi projektne aktivnosti u sklopu EU projekta "Sfera Visia ide dalje" financiranog iz Europskog socijalnog fonda kroz koji će, u razdoblju od 2020. do 2023. godine, u potpunosti opremiti proizvodni pogon i potpuno prilagoditi opremu za rad slijepih i slabovidnih radnika.

⁷⁵ Sfera Visia j.d.o.o., www.sferavisia.hr, preuzeto 20.12.2021.



Zadruga pivovara Brlog⁷⁶ osnovana je 2016. godine kao prva i, za sada, jedina zadruga pivovara na području Republike Hrvatske. Osnivanje *zadruga tvrdoglavih optimista*, kako se nazivaju, na čelu s Majom Šepetavec i Anom Teskera financirano je *crowdfunding* kampanjom, a svoj rad je započela u poduzetničkom inkubatoru Inovativni Zadar gdje su Maja i Ana samostalno kreirale opremu za kuhanje 2.000l piva mjesečno i osmislile prvi recept za pivo pod nazivom Plavuša. Zadruga pivovara Brlog prepoznata je kao društveno poduzeće jer je Zadruga usmjerena ka održivom poslovanju i efikasnom i efektivnom upravljanju svim raspoloživim resursima – zaposlenicima, članovima Zadruga, kupcima, dobavljačima i financijama. Brlog je u 2018. godini prepoznat i kao najbolja europska zadruga koja potiče rodnu ravnopravnost zbog vlastitog primjera upravljanja, financiranja i inovacija unutar, prema riječima vlasnica, tipično muškog sektora u proizvodnji, marketingu i potrošnji. Osim toga, kao društveno poduzeće Zadruga pivovara Brlog godišnje reinvestira u daljnje projekte minimalno 35% neto dobiti, dok će se ostala dobit, od 2022. godine, dijelom reinvestirati u nadogradnju prostora i opreme, a dijelom rasporediti članovima Zadruga. Uz reinvestiranje dobiti, dodatnih 2% godišnje Zadruga ulaže u lokalne projekte na temu društvene odgovornosti, održivi razvoj, razvoj civilnog društva, te inovacije i razvoj craft pivovarstva.

U Zadruzi je trenutno zaposleno sedam stalnih djelatnika, sa 89 članova čiji su se članski ulogi od 2019. do 2021. godine investirali u profesionalnu opremu i novi prostor za proizvodnju 15000 litara piva mjesečno pa je Zadruga, unatoč pandemiji i zatvaranju velikog broja ugostiteljskih objekata, uspjela realizirati nove investicije poput kušaone i eksperimentalne linije piva.

⁷⁶ Zadruga pivovara Brlog, www.brlogpivovara.hr, preuzeto 20.12.2021.

5. IMIGRANTSKO PODUZETNIŠTVO⁷⁷

*(Ružica Šimić Banović, Martina Basarac Sertić i
Valentina Vučković)*

Prema podacima UN DESA⁷⁸, u svijetu je u 2020. godini bio gotovo 281 milijun međunarodnih migranata što predstavlja 3,7% svjetskog stanovništva. Najveći broj useljenika nalazio se u Europi (gotovo 87 milijuna). U Hrvatskoj je, prema definiciji UN-a u 2020. godini bilo 528 tisuća međunarodnih migranata odnosno 12,9% useljenika (osoba koje su rođene izvan Hrvatske) od ukupnog broja stanovnika. Općenito, prema UN-u, u posljednja dva desetljeća, broj međunarodnih migranata godišnje je rastao u prosjeku za 2,4 postotna poena. Unatoč povećanju apsolutnog broja, udio međunarodnih migranata u razmjeru sa svjetskim stanovništvom ostao je relativno stabilan između 1990. i 2020. godine te se kretao oko 2,8 do 3,6 posto.



5.1. Utjecaj pandemije bolesti COVID-19 na migrantska kretanja

U Europskoj uniji, prema podacima Eurostata⁷⁹, ukupno 4,2 milijuna ljudi emigriralo je u jednu od država članica EU-a tijekom 2019. godine, dok je 2,7 milijuna emigranata napustilo državu članicu EU-a. Ove brojke ne predstavljaju migracijske tokove u/iz EU u cjelini, budući da uključuju i tokove između različitih država članica EU. U 2019. godini, prema procjenama, u EU je bilo 2,7 milijuna imigranata iz zemalja koje nisu članice EU -a, a oko 1,2 milijuna ljudi emigriralo je iz EU-a u zemlju izvan EU. Unutar EU je 1,4 milijuna ljudi koji su prethodno boravili u jednoj državi članici EU migriralo u drugu državu članicu. Rezultat takvih migracija je da je 1. siječnja 2020. u jednoj od država članica EU živjelo 13,5 milijuna osoba s državljanstvom druge države članice EU. Broj ljudi koji žive u državi članici EU-a s državljanstvom zemlje nečlanice 1. siječnja 2020. bio je 23 milijuna, što predstavlja 5,1% stanovništva EU-a.

Pandemija bolesti COVID-19 imala je veliki utjecaj na migracijske tokove u prvom polugodištu 2020. Migranti su generalno osjetljiviji na izravne i neizravne učinke bilo

77 Priprema i realizacija poglavlja o imigrantskom poduzetništvu omogućena je zahvaljujući potpori Sveučilišta u Zagrebu projektu "Institucionalna potpora stranim poduzetnicima u Hrvatskoj: socioekonomski i pravni aspekti" (voditeljica: Ružica Šimić Banović) provedenom u 2020. i 2021. godini.

78 UN DESA - United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2020). International Migrant Stock 2020. <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>, preuzeto 10.12.2021.

79 Eurostat (2021) Migration and migrant population statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics, preuzeto 1.12.2021.

koje krize⁸⁰. Pritom pandemija bolesti COVID-19 nije iznimka. Prve procjene za 2020. godinu ukazuju na značajno smanjenje broja novih izdanih dozvola u prosjeku za 46% samo u zemljama OECD-a. Očekivalo se da bi se taj pad mogao djelomično nadoknaditi u drugoj polovici 2020. godine, osobito za strane studente, ali bi i gospodarski pad u istoj godini mogao pogoršati utjecaj na migraciju radne snage. Zbog pandemijskih razloga 2020. godinu će obilježiti povijesni minimum za međunarodne migracije na području OECD -a⁸¹. Međutim, postoje i razlike po pojedinačnim zemljama gdje se primjerice za Njemačku ističe da se migracija nije u znatnoj mjeri smanjila uslijed događanja 2020. godine⁸².

Na temelju migrantskih kretanja u 2020. godini, UN DESA je identificirala 10 ključnih poruka⁸³:

1. Broj međunarodnih migranata u svijetu dosegao je 281 milijun u 2020. godini.
2. Pandemija bolesti COVID-19 je smanjila broj međunarodnih migranata i smanjio se protok novčanih doznaka u zemlje podrijetla migranata
3. Prisilno raseljavanje preko nacionalnih granica nastavilo se povećavati
4. Većinu izbjeglica u svijetu ugošćuju zemlje s niskim i srednjim prihodom
5. Gotovo dvije trećine svih međunarodnih migranata živi u zemljama s visokim prihodima
6. Većina svjetskih međunarodnih migranata živi u malom broju zemalja
7. Međunarodne migracije često se odvijaju unutar regija
8. Žene i djevojke čine 48% svih međunarodnih migranata
9. Međunarodni migranti koncentrirani su u radnoj dobi
10. Većina zemalja ima politiku koja olakšava urednu, sigurnu, redovitu i odgovornu migraciju.

Prema podacima o udjelu samozaposlenih imigranata i lokalnog stanovništva (u ukupnom broju zaposlenih, 15-64 godina), tj. prema izračunatoj promjeni u udjelu u 2020. godini u odnosu na 2019. godinu, očita je heterogenost u državama članica EU

80 Guadagno, L. (2020). Migrants and the COVID-19 pandemic: An initial analysis. Migration Research Series N° 60. International Organization for Migration (IOM). Geneva. <https://publications.iom.int/books/mrs-no-60-migrants-and-covid-19-pandemic-initial-analysis>, preuzeto 2.12.2021.

Liem, A., Wang, C., Wariyanti, Y., Latkin, C. A., & Hall, B. J. (2020). The neglected health of international migrant workers in the COVID-19 epidemic. *The Lancet Psychiatry*, 7(4), e20.

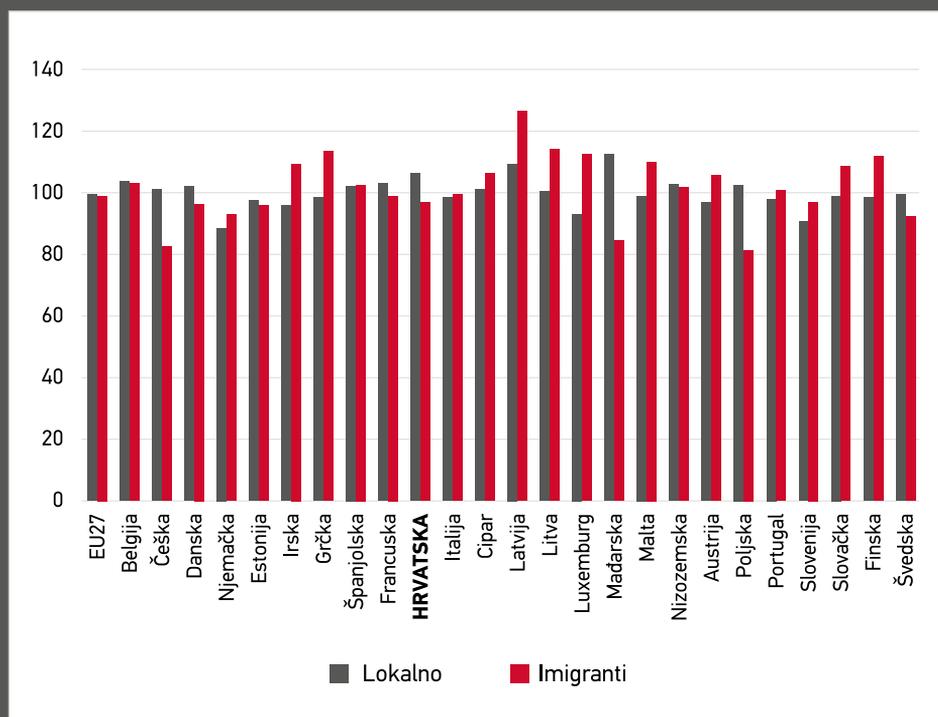
81 Međutim, iako nema sumnje da je migracija opala, točnu veličinu pada treba mjeriti s oprezom zbog varijacija u obuhvatu podataka i definicijama. Ti su podaci velikim dijelom dobiveni iz administrativne obrade viza i dozvola i ne odgovaraju izravno migracijskim tokovima. OECD (2020). *International Migration Outlook 2020*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/ec98f531-en>

82 David, A., Schäfer, S., & Terstriep, J. (2021). Characteristics of migrant entrepreneurs: Asset in times of crisis? (No. 01/2021). *Forschung Aktuell*.

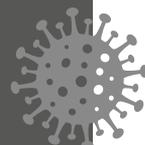
83 Prema UN DESA *International Migration 2020 Highlights*

(Slika 9). Na razini cijele EU udio samozaposlenih useljenika smanjio se u manjoj mjeri u 2020. godini u odnosu na 2018. i 2019⁸⁴. Najveće smanjenje udjela samozaposlenih imigranata u 2020. godini u odnosu na 2019. dogodilo se u Češkoj, Mađarskoj i Poljskoj. Istovremeno su te zemlje zabilježile povećanje udjela samozaposlenog lokalnog stanovništva u 2020. godini u odnosu na 2019. U Hrvatskoj je također u 2020. naspram 2019. došlo do smanjenja udjela samozaposlenih imigranata (za 3%) u odnosu na udio samozaposlenosti lokalnog stanovništva koji je u istom razdoblju porastao (za 6,5%).

Slika 9: Promjena u udjelu samozaposlenih imigranata i lokalnog stanovništva u ukupnom broju zaposlenih (15-64): 2020. u odnosu na 2019. godinu



Izvor: Izračun autorica prema Eurostat-u⁸⁵



84 Eurostat (2021). Migration and migrant population statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics, preuzeto 15.12.2021.

85 Self-employment by sex, age and country of birth (1.000) (https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_ESGACOB_custom_1569177/default/table?lang=en); Population by sex, age, country of birth and labour status (https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_PGACWS_custom_1114411/default/table), preuzeto 5.1.2021.

5.2. Stanje i perspektive (praćenja) imigrantskog poduzetništva u Hrvatskoj u međunarodnoj usporedbi

Posljednjih godina bilježi se kontinuirani porast akademskog interesa prema migrantima i njihovim poduzetničkim pothvatima. To je rezultiralo vrijednim spoznajama o imigrantskom, transnacionalnom, etničkom i dijasporskom poduzetništvu⁸⁶. Globalni trendovi u migracijama naglašavaju povećanje protoka ljudi i kapitala, koje je praćeno brojnim varijacijama u poduzetničkoj praksi. Poduzetništvo migranata rezultat je interakcija brojnijih društvenih struktura (u usporedbi s poduzetništvom lokalnog stanovništva), koje češće mogu imati restriktivnije utjecaj na dinamiku poduzetničkog djelovanja migranata što zahtijeva dobar analitički uvid u stanje tih interakcija.

Ekonomski doprinosi migranata, uz razvoj poduzetničke aktivnosti, uključuju i smanjenje informacijskih barijera, jačanje trgovinskih i investicijskih tokova između zemalja podrijetla i odredišta, kao i povećanje izravnih stranih ulaganja od zemlje odredišta do zemalja podrijetla⁸⁷. Dokazano je također da imigrantski poduzetnici doprinose stvaranju novih radnih mjesta⁸⁸, da su skloniji preuzimanju rizika te inovativniji i poduzetniji od lokalnih poduzetnika⁸⁹.

Pozicija imigrantskih poduzetnika u Hrvatskoj pogoršana je u 2020. godini i u prvoj polovici 2021. godine zbog niza postojanih prepreka⁹⁰ koje su bile pojačane višestrukim vanjskim šokovima⁹¹. Prvi je svakako globalna pandemija i otežano poslovanje zbog niza ograničenja koje je pandemija nametnula. Drugi su potresi s epicentrima u Zagrebu i Petrinji koji su značajno utjecali i na poslovanje dijela imigrantskih poduzetnika u tom području, posebno u situacijama oštećenih ili uništenih privatnih i poslovnih prostora. Treći je donošenje novog Zakona o strancima (od 1.1.2021. godine)⁹² za kojeg se smatra da državljane trećih zemalja stavlja u nepovoljniju poziciju pri pokretanju i razvijanju poslovanja od prethodnog Zakona. Od izmjena

86 Dabić, M., Vlačić, B., Pauld, J., Dana, L.-P., Sahasranamam, S. i Glinka, B. (2020). Immigrant entrepreneurship: A review and research agenda. *Journal of Business Research*, 113(2020), 25–38. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.03.013>

Egorova, T. (2021). Entrepreneurial Edge in the Age of Migration: Systematic Review of Migrant Entrepreneurship Literature, u Vershinina, N., Rodgers, P., Xheneti, M., Brzozowski, J. and Lassalle, P. (ur.) *Global Migration, Entrepreneurship and Society* (Contemporary Issues in Entrepreneurship Research, Vol. 13), Emerald Publishing Limited, Bingley, str. 11–33. <https://doi.org/10.1108/S2040-724620210000013002>

87 Fensore, I. (2016). The Impact of Migration on Foreign Direct Investments. University of St. Gallen. www.econ.uzh.ch/dam/jcr:f6f050e4-b99a-425e-b75c-ddfddcd01060/Fensore.pdf preuzeto 25.10.2021.
International Organization for Migration (2019) World Migration Report 2020, https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf

88 Azoulay, P., Jones, B., Kim, J. D. i Miranda, J. (2020). *Immigration and Entrepreneurship in the United States* (No. w27778). National Bureau of Economic Research.

89 Goldin, I., A. Pitt, B. Nabarro i K. Boyle (2018). *Migration and the Economy: Economic Realities, Social Impacts and Political Choices*. Citi GPS. preuzeto s www.citivelocity.com/citigps/migration-and-the-economy/.

90 Brzozowski, J., Šimić Banović, R. i Alpeza, M. (2021). Overcoming constraints to immigrant entrepreneurship in Croatia: the role of formal and informal institutions, *Post-Communist Economies* (online first)

91 Šimić Banović, R., Škokić, V., Vučković, V. i Basarac Sertić, M. (forthcoming). Immigrant Entrepreneurship and Resilience During COVID-19 Pandemic: The Case of Croatia. In Bartlett, W. & Uvalic, M. (Eds). *Towards Economic Inclusion in the Western Balkans: Challenges and Opportunities*. Palgrave Macmillan

92 Zakon o strancima, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_12_133_2520.html

Zakona koji predstavljaju još značajnije prepreke vrijedi istaknuti sljedeće⁹³: minimalni temeljni kapital trgovačkog društva odnosno imovina komanditnog ili javnog trgovačkog društva treba iznositi 200.000 HRK; obvezu zapošljavanja najmanje tri hrvatska državljana čija bruto plaća mora iznositi najmanje visinu prosječne bruto isplaćene plaće u Republici Hrvatskoj, i u slučaju samozapošljavanja u trgovačkom društvu ili obrtu određivanje minimalne bruto plaće osnivača tvrtke koja treba biti najmanje u visini 1,5 prosječne bruto isplaćene plaće u Hrvatskoj.

Pozitivna promjena u novom Zakonu o strancima je reguliranje boravka za digitalne nomade. Digitalni nomad definira se kao „državljanin treće zemlje koji je zaposlen ili obavlja poslove putem komunikacijske tehnologije za tvrtku ili vlastitu tvrtku koja nije registrirana u Republici Hrvatskoj i ne obavlja poslove ili pruža usluge poslodavcima na području Republike Hrvatske“⁹⁴. Hrvatska je time postala jedna od prvih država članica EU koja nudi vizu za digitalne nomade i time nastoji privući dio rastuće populacije u tom sektoru poslovanja. Očekuje se da će do 2035. godine globalno djelovati oko milijardu digitalnih nomada⁹⁵. Prema podacima iz MUP-a⁹⁶, rastući je broj zahtjeva za boravak digitalnih nomada u Hrvatskoj. Najveći broj zahtjeva zasad su predali državljani SAD-a. Digitalni nomadi okupljeni su u Udruzi digitalnih nomada Hrvatske⁹⁷.

Uz izrazito izražen proces depopulacije u Hrvatskoj, veći naglasak će se morati stavljati na imigracijsku politiku. Slika 10 prikazuje broj reformi na tržištu rada u domeni Imigracija/Mobilnost provedenih u smjeru smanjenja postojećih barijera, te usporedbu Hrvatske sa zemljama iz okruženja koje su ušle u EU 2004. i 2007. godine⁹⁸.

93 Alpeza, M., Škokić, V. i Šimić Banović, R. (2022). Izazovi istraživanja migrantskog poduzetništva u Hrvatskoj: Što i kako dalje? *Migracije i identitet : kultura, ekonomija, država*. IMIN i HAZU, Zagreb.

94 Zakon o stranicima, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_12_133_2520.html, preuzeto 10.11.2021.

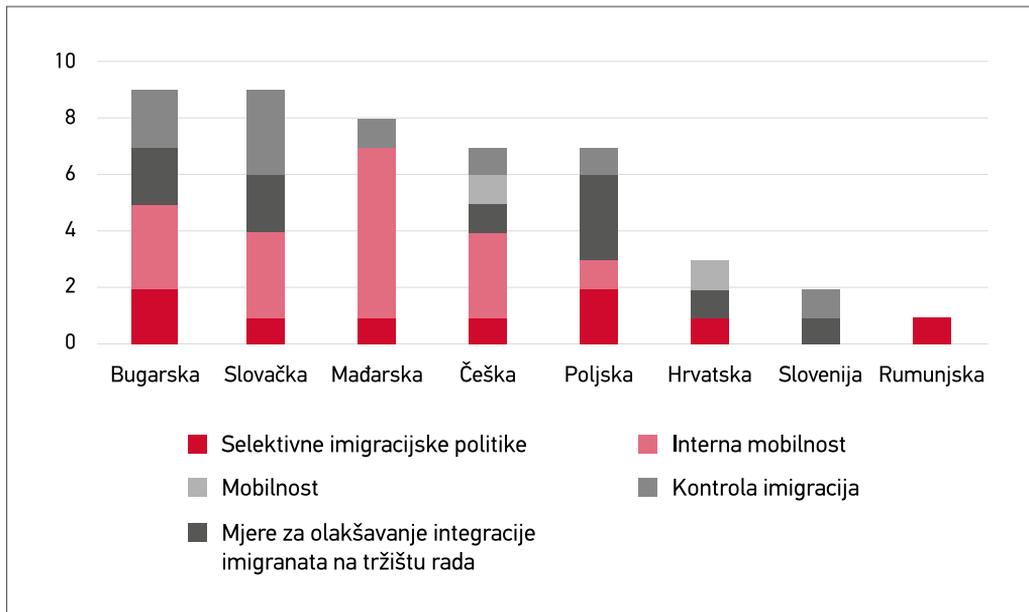
95 Digital Nomads, <https://digitalnomadsobs.org/2020/12/10/1bn-digital-nomads-by-the-year-2035/#>, preuzeto 10.11.2021.

96 Ministarstvo unutarnjih poslova, <https://mup.gov.hr/pristup-informacijama-16/statistika-228/statistika-digitalni-nomadi/287347>, preuzeto 9.11.2021.

97 Digital Nomad Association Croatia, <https://www.linkedin.com/company/digital-nomad-association-croatia/>, preuzeto 2.11.2021.

98 Bitno je spomenuti da je Bugarska, iako ima najveći broj reformi, jedina provela veći broj reformi koje su usmjerene na povećanje barijera, a ne na njihovo otklanjanje.

Slika 10: Reforme na tržištu rada u području „Imigracija“ i “Mobilnost”



Izvor: Izračun autorica prema LABREF bazi podataka⁹⁹

Hrvatska je od svog pristupanja Europskoj uniji 2013. godine provela jednu reformu iz domene mjera koje utječu na integraciju migranata na tržištu rada, 2019. godine. Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o reguliranim profesijama i priznavanju inozemnih stručnih kvalifikacija pojednostavljene su procedure priznavanja stranih kvalifikacija azilantima i strancima¹⁰⁰.

Iz analize dobrih praksi nekoliko razvijenih zemalja (Italija, Francuska, Njemačka, Irska i dr.), u cilju kvalitetnijeg praćenja imigrantskog poduzetništva u Hrvatskoj predlaže:

1. Uvođenje odgovarajućeg statističkog praćenja imigrantskog poduzetništva u Hrvatskoj (sektorska zastupljenost, dob, zemlja porijekla, poslovni rezultati itd.) uz istovremeno poticanje istraživača na praćenje djelovanja inicijativa koje podržavaju imigrantsko poduzetništvo, a u cilju prikupljanja kvantitativnih i kvalitativnih podataka;
2. Poticanje uvođenja imigrantskog poduzetništva kao a) nastavne jedinice na kolegijima poduzetništva i b) panela na relevantnim na stručnim i znanstvenim konferencijama;
3. Razmatranje i prijenos inozemnih dobrih praksi usmjerenih na razvoj imigrantskog poduzetništva;
4. Djelovanje na destigmatizaciju (potencijalnih) migrantskih poduzetnika kroz adekvatan medijski sadržaj.¹⁰¹

⁹⁹ LABREF database, DG EMPL, European Commission

¹⁰⁰ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o reguliranim profesijama i priznavanju inozemnih stručnih kvalifikacija; NN 70/2019, (1452) https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_07_70_1452.html, preuzeto 2.11.2021.

¹⁰¹ Alpeza, M., Škokić, V. i Šimić Banović, R. (2022). Izazovi istraživanja migrantskog poduzetništva u Hrvatskoj: Što i kako dalje? *Migracije i identitet: kultura, ekonomija, država*. IMIN i HAZU, Zagreb.

5.3. Inicijative u cilju edukacije i integracije imigrantskih poduzetnika¹⁰²

Imigrantski poduzetnici kontinuirano naglašavaju neadekvatnu institucionalnu potporu kao jednu od ključnih prepreka njihovom poslovanju i boravku u Hrvatskoj. Pritom je važno istaknuti da useljenici generalno najkorisnijim smatraju inicijative koje im pružaju cjelovitu podršku za osnivanje i razvoj poslovanja (treninzi vještina potrebnih za poslovanje, usavršavanje relevantnih znanja, učenje jezika, umrežavanje te pravne, računovodstvene i druge savjete)¹⁰³. U Hrvatskoj djeluje nekoliko inicijativa čiji je cilj učinkovita integracija migrantskih poduzetnika i uspješan razvoj njihovog poslovanja. Aktivnosti predviđene tim inicijativama su tijekom 2020. i 2021. prilagođene epidemiološkoj situaciji.

Centar za mirovne studije – CMS niz je godina aktivan u Hrvatskoj u pružanju potpore pri integraciji državljana trećih zemalja od kojih su neki postali ili planiraju postati poduzetnici. *Impact HUB* prepoznat je u Hrvatskoj po pružanju usluga edukacije za potencijalne i postojeće imigrantske poduzetnike. CMS i *Impact HUB* dio su mreže sedam partnerskih institucija koje provode projekt *BEST – Boosting Entrepreneurial Skills as a Tool for Integration of Migrants to Labour Market*¹⁰⁴. Projekt se provodio od veljače 2019. do srpnja 2021. u Austriji, Sloveniji, Italiji i Hrvatskoj s ciljem učinkovite integracije migranata na tržište rada kroz pružanje potrebnih poduzetničkih vještina. Projekt je bio financiran kroz *EU Asylum, Migration and Integration Fund*. Od siječnja 2020. godine organizirana su tri treninga i dva *bootcampa* o društvenom poduzetništvu namijenjena državljanima trećih zemalja. Tri od tih pet treninga bili su duljeg formata (u trajanju od mjesec dana), a uključivali su 25 sati rada uživo te 75 sati rada na *online* platformi. Prelazak na *online* rad primijenjen je zbog epidemioloških razloga. Ta tri treninga uspješno je završio 41 polaznik. Osim toga, zbog različitosti sudionika i njihovih osobnih okolnosti organizirane edukacije su bili ponovljene s istim sadržajima, ali u intenzivnijem formatu (4 dana, po 5-6 sati). Ove dodatne aktivnosti uspješno je završilo 19 polaznika. U svibnju 2021. je održan Hackathon¹⁰⁵ u kojem su državljani trećih zemalja razvijali poslovne ideje kojima bi se mogla poboljšati njihova integracija na tržište rada, odnosno njihovo uključivanje u društveno poduzetništvo.

Dodatno, CMS i *Impact Hub Zagreb* organizirali su šest treninga za trenere, odnosno organizacije civilnog društva koje žele podučavati druge državljane trećih zemalja o društvenom poduzetništvu. Na tim treninzima je ukupno sudjelovalo više od 30 predstavnika organizacija civilnog društva, privatnih poduzeća i institucija. U razdoblju od lipnja 2020. do lipnja 2021. održano je šest okruglih stolova na sljedeće teme: kreativne mogućnosti suradnje, samozapošljavanje u Hrvatskoj - dijeljenje osobnog iskustva migranata koji su otvorili vlastita poduzeća, izvori financiranja društvenih poduzeća i socijalnih inovacija, voditelji promjene: samozapošljavanje migranata u Hrvatskoj, diskriminacija migranata na tržištu rada i Hackathon kao izvor socijalnih inovacija. Općenita je ocjena da je upoznavanje s društvenim poduzetništvom za brojne tražitelje

102 Autorice poglavlja zahvalne su Ani Čučić (CMS), Petri Stojanov (ZIP), Marinu Urličić (CEDRA Split) i Darku Ciglaru (ACT Grupa) na dostavljenim informacijama.

103 Solano, G, i Xhani, A. (2020). Reaching out to the most vulnerable group among migrant entrepreneurs – Handbook. MEGA http://migrant-entrepreneurship.eu/.../MEGA_Handbook-3.pdf

104 Project BEST, <https://www.facebook.com/project.BEST.amif/> preuzeto 5.11.2021. Kratki pregled Projekta dostupan je na https://www.youtube.com/watch?v=gK3tSmB_kLo&list=PLVnAmHV3lGByOf3BAZBFp-V0tZ9THOqKV&index=2, preuzeto 3.11.2021.

105 Informacije o Hackathonu dostupne su na <https://www.facebook.com/events/4053535221372854>, preuzeto 5.11.2021.

azila, izbjeglice i druge migrante bila prilika za istraživanje vlastitih ideja i potencijala i prilika za bijeg od slabo plaćenih prekrasnih poslova koji su im najčešće dostupni.

Projekt **TASKFORCOME¹⁰⁶ - Transnational Action to advance Skills and competences FOR Community engagement and social Migrants Entrepreneurship initiatives in the Central Europe** provodi 12 partnerskih institucija u 5 zemalja u okviru fonda Interreg Central Europe. Projekt je započeo u ožujku 2019. s predviđenim trajanjem od 30 mjeseci. U Hrvatskoj su partnerske institucije CEDRA Split i Grad Split. Cilj Projekta je osvještavanje građana grada Splita i Splitsko-dalmatinske županije o potrebama razvoja poduzetništva. Aktivnosti Grada Splita uključuju realizaciju pilot projekta otvaranja i opremanja Inkubatora kreativnih industrija u Domu mladih te izradu Akcijskog plana za razvoj poduzetništva na području Grada Splita. Aktivnosti CEDRA Split su bile vezane uz organiziranje i održavanje edukacija i radionica za lokalne poduzetnike i poduzetnike doseljenike, osmišljavanje i provedbu programa obuke i mentorstva te kontinuirano održavanje *One Stop Shops* i aktivnosti umrežavanja. Održani su sastanci s lokalnim dionicima te sastanci TransNational CSHUB-a u okviru T4C s dionicima iz područja središnje Europe. Talijanski partneri su razvili i aktivirali T4C Learning e-platform na kojoj svaka zemlja partner ima svoj *online* HUB. Na platformi su postavljeni alati iz različitih modula za jačanje kapaciteta poduzetnika doseljenika. Održani su Multiplier National Events u Hrvatskoj (uživo) i sudjelovanje na istom u Italiji (*online*), a članovi projektnog tima i doseljenici sudjelovali su na Hackatonu Hack4Split. Tijekom projekta kontinuirano se organizira umrežavanje u novo opremljenom CSHUB-u Split. Održao se niz radionica za imigrantske poduzetnike, a jednom tjedno održava se *One stop shop* u kojem se obrađuju teme relevantne za poduzetnike uz sudjelovanje lokalnih dionika kako bi se osigurala razmjena informacija i iskustava. Predviđeno je da se *One stop shop* nastavi održavati i po završetku Projekta. te da prostor namijenjen istome, osim dionika uključenih u provedbu ovog Projekta, koriste i doseljenici koji namjeravaju pokrenuti (društveno) poduzetništvo u Hrvatskoj. Osim opremanja prostora za *One Stop shop*, Grad Split je proveo nabavu za uslugu prilagodbe i nadogradnje Akcijskih planova i provjere Međunarodnog nacrtu razvoja imigrantskog poduzetništva prilikom čega su predstavnici Projekta sudjelovali u izradi lokalnog Akcijskog plana u Gradu Splitu. Zbog pandemije je provedba projekta bila otežana. Planirane aktivnosti su morale biti premještene u *online* okruženje, a pokazalo se da su *online* edukacije uvijek manje interaktivne te da su polaznici manje zainteresirani i manje aktivni.

Projekt **SEE ME IN - Social Entrepreneurship as an Enabling environment for Migrants' Employment and Integration¹⁰⁷** provodi 10 partnerskih organizacija u 5 zemalja, od rujna 2019. do ožujka 2022. s ciljem jačanja poduzetništva među imigrantima u Austriji, Hrvatskoj, Češkoj, Njemačkoj, Mađarskoj, Italiji, Poljskoj, Slovačkoj i Sloveniji. U Hrvatskoj projekt provodi ACT grupa. Provodio se u okviru INTERREG Central Europe, a sufinanciran je bio kroz Europski fond za regionalni razvoj EU i Ured za udruge Vlade RH. Cilj Projekta bio je doprinijeti jačanju poduzetništva među imigrantima u središnjoj Europi kroz istraživanje, digitalno učenje/digitalni hub i jačanje kompetencija, povezivanje. Ključni rezultati Projekta su: zajednička strategija imigrantskog poduzetništva, strategija za razvoj kompetencija te cjelovita strategija i dokumentacija za razvoj digitalne HUB platforme¹⁰⁸ - inkubatora koja će služiti interkulturalnim poduzetnicima. Započete pilot aktivnosti s migrantskim poduzetnicima iz Hrvatske uključuju:

106 Interreg Central Europe, <https://www.interreg-central.eu/content/node/taskforcome.html> preuzeto 2.11.2020.

107 Više informacija dostupno je na <https://www.interreg-central.eu/Content.Node/SEE-ME-IN-.html>, preuzeto 20.11.2020.

108 Interreg Central Europe – SEE ME IN, <https://interehub.eu/>, preuzeto 20.11.2021.

B2B sastanke i *coaching*; odabrana je interkulturalna poduzetnica iz Hrvatske koja je sudjelovala na Milan Design Week; dogovorena je izrada digitalne kuharice i digitalni modni događaj u čijoj realizaciji će sudjelovati interkulturalni poduzetnici. Zbog pandemijskih okolnosti dogodio se niz izmjena i prilagodbi u projektu poput promjene projektnih partnera, prelaska na *online* platformu, otkazivanja i djelomične promjene aktivnosti (primjerice, digitalna kuharica umjesto festivala hrane).

Projekt **Migrant Talent Garden**¹⁰⁹ pokrenut je 1. listopada 2018. godine u Grčkoj, Latviji, Litvi, Bugarskoj i Hrvatskoj uz savjetodavnu potporu Islanda i Norveške. Predviđeno trajanje projekta je do 30. rujna 2022. godine. Projekt financira *EEA and Norway Grants Fund for Youth Employment*. Namijenjen je podršci mladim migrantima s ciljem razvoja i provedbe njihovih poslovnih ideja. U Hrvatskoj projekt provodi ZIP – Zagrebački inkubator poduzetništva. ZIP je zadužen za koordinaciju inkubatorskog programa projekta, osnivanje inkubatora u Hrvatskoj i asistiranje drugim članicama konzorcija pri vođenju inkubatora u njihovim zemljama. U 2020. godini organizirane su radionice namijenjene razvijanju ekosustava s partnerskim organizacijama, a treninzi i mentoriranje polaznika započeli su u travnju 2021. godine. Zbog pandemijskih restrikcija treninzi su dominantno održani *online* što je smanjilo mogućnosti umrežavanja. Treninge su održali etablirani poduzetnici koji su ujedno iiskusni mentori u ZIPu. Treninzi su obradili sljedeće teme: poduzetničko iskustvo i osnove menadžmenta, osmišljavanje i testiranje poduzetničke ideje, razvoj proizvoda i poslovnog modela, brendiranje i odnosi s javnošću, pravni aspekti pokretanja posla te prodajne vještine. Na treninzima sudjelovalo je 40 sudionika, a svi *online* treninzi su snimljeni i javno dostupni. Od studenog 2021. godine izabrani se polaznici (mladi migrantski poduzetnici) uključuju u inkubatorski program ZIP-a.

Ekonomska integracija izbjeglica kroz socijalno poduzetništvo – REINSER¹¹⁰ je projekt koji se provodi u okviru Jadransko-jonskog programa transnacionalne suradnje (ADRION) u šest zemalja Jadransko-jonske regije: Sloveniji, Italiji, Bosni i Hercegovini, Grčkoj, Srbiji te u Hrvatskoj. U Hrvatskoj partner je Grad Osijek, a nositelj je Znanstveno-istraživački centar Koper iz Slovenije. Projekt se provodi od 1. veljače 2021. do 31. siječnja 2023. godine. Glavni cilj je poboljšati ekonomsku integraciju izbjeglica kroz stvaranje radnih mjesta i osnivanje novih poduzeća te potaknuti njihov doprinos društvu. Projekt će obuhvatiti 80 izbjeglica – tražitelja azila, zatim 48 predstavnika lokalne uprave, 24 predstavnika regionalne uprave, 12 predstavnika pružatelja javnih usluga, 24 predstavnika interesnih skupina – uključujući i civilni sektor, 18 predstavnika visokoškolskih ustanova te 48 predstavnika malog i srednjeg poduzetništva.

¹⁰⁹ Migrant Talent Garden, <https://www.facebook.com/startbusinesstodaycroatia>
<https://startbusiness.today/>, preuzeto 2.11.2021.

¹¹⁰ Ekonomska integracija izbjeglica kroz socijalno poduzetništvo – REINSER, <https://www.osijek.hr/ekonomska-integracija-izbjeglica-kroz-socijalno-poduzetništvo/>, preuzeto 25.10.2021.

6. Okruženje sektora malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj

(Maja Novosel)

Poslovanje malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj uvelike ovisi o kvaliteti poduzetničkog okruženja, a posebice o učinkovitosti zakonodavnog i institucionalnog okvira. Analiza poduzetničkog okruženja temelji se na konzistentnosti politika, implementaciji donesenih odluka na razini državnih institucija, kvaliteti i postojanosti regulatornog okruženja kao i raspoloživosti podrške sektoru malih i srednjih poduzeća.

6.1. Politike i programi relevantni za razvoj malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj

U nastavku su navedene aktualne politike i programi¹¹¹ koji utječu na razvoj sektora malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj. Mnogi strateški dokumenti doneseni za razdoblje do 2020. godine još uvijek su aktualni, budući da novi dokumenti za razdoblje od 2021. godine na dalje još nisu usvojeni. Njihova izrada je u tijeku, a pristupilo joj se nakon što je usvojena „Nacionalna razvojna strategija RH do 2030. godine“ kao temeljni strateški dokument. Trenutno razvoj poduzetništva u Hrvatskoj određuju sljedeće razvojne strategije:

Strategija razvoja poduzetništva u Republici Hrvatskoj 2013. – 2020., iz 2013. godine, čiji je cilj povećanje konkurentnosti kao i ravnomjerniji razvoj malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj kroz poboljšanje ekonomske uspješnosti, poboljšanje pristupa financijama, promociju poduzetništva, poboljšanje poduzetničkih vještina te poboljšanje poslovnog okruženja;

Strateški plan Ministarstva gospodarstva, poduzetništva i obrta¹¹² za razdoblje 2020. – 2022. godine, iz 2019. godine, identificira aktivnosti / intervencije kojima se nastoji doprinijeti stvaranju povoljnijeg poduzetničkog i inovacijskog okruženja. Provođenje analize učinaka opterećenja poreznog zakonodavstva na mala i srednja poduzeća, te prilagodba zakonodavnog okvira sukladno preporukama EU o poreznim olakšicama i izuzećima za mala i srednja poduzeća je dio planiranih intervencija;

Strategija razvoja poduzetništva žena u Republici Hrvatskoj 2014. – 2020., iz 2014. godine, čiji je cilj postizanje usklađenosti i umreženosti javnih politika, poboljšanje sustavne podrške poduzetništvu žena kroz cjelokupnu institucionalnu infrastrukturu, te promocija poduzetništva žena. U svrhu provedbe Strategije definiran je **Akcijski plan za provedbu Strategije razvoja poduzetništva žena u Republici Hrvatskoj 2014.-2020.**, iz 2014. godine;

111 Izvještaji o praćenju provođenja (ukoliko postoje za određene strategije) nisu dostupni. Samo u rijetkim slučajevima postoje takvi zapisi no nisu relevantni za 2020. i 2021. godinu (npr. u slučaju Programa ruralnog razvoja dostupan je kratak izvještaj o provođenju mjera u 2015. godini).

112 Od 22. srpnja 2020. godine, djeluje kao Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja sukladno statusnim promjenama definiranim člankom 34. i člankom 35. Zakona o ustrojstvu i djelokrugu tijela državne uprave („Narodne novine“, broj 85/20).

Strategija razvoja klastera u Republici Hrvatskoj 2011.-2020., iz 2011. godine, čiji je cilj unapređenje upravljanja hrvatskom klsterskom politikom, jačanje klastera i klsterskih udruženja, poticanje inovacija i transfera novih tehnologija, osvajanje novih tržišta i internacionalizacija klastera, te jačanje znanja i vještina za razvoj klastera;

Strategija razvoja društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2015. do 2020. godine, čiji je cilj stvoriti poticajno okruženje za razvoj društvenog poduzetništva u Hrvatskoj;

Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj 2014. - 2020., u kojoj je, kao jedna od strateških aktivnosti navedeno i poticanje poduzetništva i samozapošljavanja te razvoj socijalnog poduzetništva. Ostvarenje ovih strateških aktivnosti bilo je planirano prvenstveno poticanjem obrazovanja za postizanje potrebnih kompetencija za zapošljavanje i samozapošljavanje, poticanjem poduzetničkih projekata, poticanjem socijalnih zadruga koje zapošljavaju osobe s umanjenom radnom sposobnošću i/ili pružaju pomoć osobama u nepovoljnim osobnim, gospodarskim, socijalnim i drugim okolnostima, te poticanjem projekata ženskog poduzetništva, poduzetništva mladih, Roma i invalidnih osoba;

Nacionalni plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027. koji donosi mjere i prioritete s ciljem unaprijeđenja kvalitete življenja osoba u riziku i teškoj materijalnoj deprivaciji te poboljšanja uključenosti ranjivih skupina i društvene kohezije u Republici Hrvatskoj;

Strategija poticanja inovacija Republike Hrvatske 2014. -2020., iz 2014. godine, kojom se nastoji izgraditi učinkovit inovacijski sustav te unaprijediti zakonodavni i fiskalni okvir, utvrditi način komunikacije i modele suradnje između javnog, znanstveno-istraživačkog i poslovnog sektora u cilju razvoja novih proizvoda, usluga, poslovnih procesa i tehnologije, te način primjene rezultata znanstveno-istraživačkog rada u gospodarstvu i društvu u cjelini;

Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske 2014.-2020. koji predviđa potpore za poduzetništvo i stvaranje novih radnih mjesta u ruralnim područjima kao mjere koje mogu utjecati na zadržavanje mladih ljudi i aktivnog ruralnog stanovništva te dugoročno postići povratak onih koji su napustili ruralna područja;

Akcijski plan za administrativno rasterećenje gospodarstva za 2020. godinu, koji sadrži prijedloge optimizacije i digitalizacije administrativnih postupaka za koje je kroz savjetovanje s poslovnom zajednicom utvrđeno da najviše opterećuju privatni sektor. Do kraja te godine provedeno je 70% od ukupno usvojenih mjera i ostvareno je rasterećenje od 2,3 milijarde HRK od ukupno planiranih 3,4 milijarde HRK. Akcijski plan za administrativno rasterećenje gospodarstva za 2021. godinu nije usvojen iako su prethodno na godišnjoj bazi bila usvojena 4 takva akcijska plana (za 2017., 2018., 2019. i 2020. godinu);

EUROPA 2020. - Europska strategija za pametan, održiv i uključiv rast je pokrenuta 2010. godine i predstavlja strateški okvir za sve članice EU. Europa 2020. predviđa ostvarivanje pet glavnih ciljeva Europske unije do kraja 2020. godine koji uključuju zaposlenost, istraživanje i razvoj, klimatske promjene / energiju, obrazovanje, socijalnu uključenost i smanjenje siromaštva. U cilju ostvarenja ciljeva strategije Europa 2020. zemlje članice planiraju reforme na nacionalnoj razini, te definiraju vlastite nacionalne ciljeve u svakom od navedenih područja kroz Program stabilnosti / konvergencije i Nacionalni program reformi. Napredak u ostvarenju

ciljeva strategije Europa 2020. potiče se i prati u okviru Europskog semestra, godišnjeg ciklusa koordinacije ekonomskih i proračunskih politika Europske unije. Za Hrvatsku je tako zabilježeno nezadovoljavajuće stanje u ispunjavanju zadanih ciljeva, posebice glede jačanja inkluzivnosti, kvalitete i održivosti ekonomskog rasta i razvoja, dok su indikatori obrazovnog sustava na višoj razini¹¹³. Europska je unija također usvojila EUROPU 2030. kao sveobuhvatnu strategiju u desetogodišnjem razdoblju za ciljeve održivog razvoja kojom se propisuju mjere vezane za smanjenje emisije stakleničkih plinova, potrošnju energije iz obnovljivih izvora i općenito uštedu energije u usporedbi s „business as usual“ scenarijem;¹¹⁴

Nacionalni program reformi 2020., predviđa mjere od posebnog značaja za provedbu strukturnih reformi s ciljem ostvarivanja gospodarskog rasta i potrebne demografske obnove u Hrvatskoj. Mjere koje će najviše utjecati na sektor malih i srednjih poduzeća, odnose se na unaprjeđenje poslovnog okruženja, kreiranje povoljnijih uvjeta za poticanje ulaganja u Hrvatsku te osiguravanje održivosti javnih financija. Nacionalni program reformi 2021. nije donesen, dok je u razdoblju 2014.-2020. zaseban program bio usvojen za svaku godinu;

Operativni program Konkurentnost i kohezija 2014. - 2020. je temeljni programski dokument kojim se provodi kohezijska politika Europske unije. Svrha ovog programskog dokumenta je stimuliranje gospodarskog rasta i stvaranje novih radnih mjesta kroz poticanje ulaganja u infrastrukturne investicije (u područjima prometa, energetike, zaštite okoliša, ICT-a) i pružanje potpore razvoju poduzetništva i istraživačkih djelatnosti. Na nacionalnoj razini operativni programi Konkurentnost i kohezija 2021. - 2027. i Integrirani teritorijalni program 2021. - 2027. utvrđeni su Odlukom Vlade o operativnim programima vezanim za Kohezijsku politiku za financijsko razdoblje Europske unije 2021. - 2027. u Republici Hrvatskoj.

Praćenje implementacije strateških dokumenata u praksi je znatno otežano, budući da njihovo donošenje nije praćeno izradom akcijskih godišnjih planova, niti postoje redoviti izvještaji o izvršenju planiranih aktivnosti.

113 Strategija Europa 2020 u Hrvatskoj i u Europskoj uniji: provodi li se? (Vladimir Cvijanović), vidi na: https://cms.hr/system/article_document/doc/256/Strategija_EU_2020_Policy_analiza_Vladimir_Cvijanovic_final.pdf, preuzeto 10.11.2021.

114 Strateški ciljevi Europske Unije do 2030. godine, dostupno na: <https://www.enu.hr/ee-u-hrvatskoj/20-20-20-i-dalje/ciljevi-eu-2030/>, preuzeto 10.11.2021.

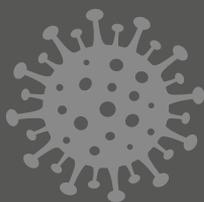


6.2. Politike i programi potpore malim i srednjim poduzećima u uvjetima poslovanja određenim pandemijom bolesti COVID 19

Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.–2026. oslanja se na Mehanizam za oporavak i otpornost na razini EU, a njegove mjere i aktivnosti imaju za cilj oporavak nacionalne privrede nakon krize izazvane pandemijom koronavirusa te stvaranje još otpornijih i održivijih društava i gospodarstava za slučaj novih ekonomskih šokova. Do kraja 2021. godine Hrvatska bi trebala biti u mogućnosti zaprimiti 6,1 milijardu HRK, što je predujam od 13% od ukupnog iznosa bespovratnih sredstava osiguranih u okviru Plana.¹¹⁵ U čitavom planiranom razdoblju Hrvatska će imati na raspolaganju 23 milijarde EUR u sklopu europskog programa pomoći.

Nacionalni plan oporavka strukturiran je kroz 6 komponenti¹¹⁶: 1) Gospodarstvo, 2) Javna uprava, pravosuđe i državna imovina, 3) Obrazovanje, znanost i istraživanje, 4) Tržište rada i socijalna zaštita i 5) Zdravstvo i 6) Inicijativa: Obnova zgrada.

U pogledu jačanja produktivnosti i konkurentnosti gospodarstva posebno su naglašene reforme i investicije koje za cilj imaju „zelenu“ i digitalnu transformaciju te postizanje pametnog, održivog i uključivog rasta. S ciljem ostvarenja optimalnog učinka prilikom primjene plana i potrošnje raspoloživih sredstava, konkretni projekti unutar ovih široko definiranih ciljeva trebali bi biti usmjereni na povećanje zaposlenosti, rast i razvoj mikro, malih i srednjih poduzeća te poticanje inovacija i tehnološkog razvoja odnosno na investicije visokog povrata koje će u srednjem i dužem roku znatno doprinijeti snažnom gospodarskom rastu pri čemu će se anulirati prvotni negativni učinak na proračun.



115 Plan oporavka: O planu, dostupno na: <https://planoporavka.gov.hr/o-planu/9>, preuzeto 10.11.2021.

116 Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.–2026.: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Vijesti/2021/srpanj/29%20srpnja/Plan%20oporavka%20i%20otpornosti%2C%20srpanj%202021..pdf>, preuzeto 10.11.2021.

Državne mjere pomoći za poduzetnike pogođene pandemijom COVID-19¹¹⁷

propisane su na temelju „Privremenog okvira za mjere državnih potpora u svrhu podrške gospodarstvu u aktualnoj pandemiji Covida-19“ kojeg je usvojila Europska komisija 19. ožujka 2020. godine, a njegovim daljnjim izmjenama omogućen je nastavak dodjela državnih potpora do 31. prosinca 2021. godine. Vrste državnih potpora definirane odredbama „Privremenog okvira“ su ¹¹⁸:

1. Potpore u ukupnom iznosu do 1.800.000 EUR po poduzetniku u obliku izravnih bespovratnih sredstava, poreznih olakšica i povoljnijih uvjeta plaćanja ili u nekim drugim oblicima
2. Potpore u obliku jamstva na zajmove i u obliku subvencioniranih kamatnih stopa na zajmove koji prelaze 1.800.000 EUR po poduzetniku
3. Potpore u obliku jamstva i zajmova preko kreditnih institucija ili drugih financijskih posrednika
4. Kratkoročno osiguranje kredita
5. Potpore za istraživanje i razvoj u području bolesti COVID-19
6. Potpore za ulaganje u izgradnju ili nadogradnju infrastruktura za ispitivanje i za unapređenje procesa s laboratorijske na proizvodnu razinu
7. Potpore za ulaganja u proizvodnju proizvoda bitnih za suzbijanje širenja bolesti COVID-19
8. Potpore u obliku odgoda plaćanja poreza i/ili doprinosa za socijalno osiguranje
9. Potpore u obliku subvencija za plaće zaposlenika ili dohotku samozaposlenih osoba koji je ekvivalentan plaći
10. Mjere dokapitalizacije za nefinancijske poduzetnike
11. Potpora za nepokrivene fiksne troškove.

Temeljem EU Privremenog okvira za mjere državnih potpora, Vlada Republike Hrvatske je usvojila vlastiti paket za pomoć gospodarstvu. Hrvatski zavod za zapošljavanje već je 20. ožujka 2020. godine usvojio mjere izravne novčane potpore poslodavcima s ciljem zadržavanja radnih mjesta kod poslodavaca kojima je zbog izvanrednih okolnosti narušena odnosno smanjena gospodarska i poslovna aktivnost.



¹¹⁷ Mjere za pomoć gospodarstvu uslijed epidemije COVID-19, dostupno na: <https://mingor.gov.hr/mjere-za-pomoc-gospodarstvu-uslijed-epidemije-covid-19-7731/7731> i Porezne informacije vezane uz izvanredno stanje izazvano širenjem virusa COVID-19, dostupno na: https://www.porezna-uprava.hr/Stranice/COVID_19_informacije.aspx, preuzeto 3.11.2021.

¹¹⁸ Državne potpore za podršku gospodarstvu tijekom pandemije COVID-a 19, dostupno na: <https://mf.in.gov.hr/istaknute-teme/koncesije-i-drzavne-potpore/drzavne-potpore/drzavne-potpore-za-podrsku-gospodarstvu-tijekom-pandemije-covid-a-19/3044>, preuzeto 9.11.2021.

Zahtjev za potporom u prvom tromjesečnom razdoblju (ožujak-svibanj 2020. godine) mogli su podnijeti¹¹⁹:

- a) poduzetnici kojima je spriječena djelatnost odlukama stožera civilne zaštite
- b) poduzetnici iz djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane i pića, djelatnosti prijevoza i skladištenja te radno-intenzivnih djelatnosti unutar prerađivačke industrije (tekstil, odjeća, obuća, koža, drvo i namještaj)
- c) ostali poduzetnici koji mogu dokazati utjecaj „posebnih okolnosti“.



Već u prvom mjesecu ostvarivanja potpora, ožujak 2020., broj primatelja je premašio 500.000 zaposlenika, a u travnju i svibnju 2020. godine je nastavljen njihov rast. Unatoč značajnom pritisku na državni proračun pri ispunjavanju ovih obveza (za navedeno razdoblje je izračunato da će neto potpora iznositi 6,2 milijarde HRK uz još 2,8 milijarde HRK za obvezne doprinose), ove su intervencije imale iznimno pozitivan učinak jer su uspješno spriječile brojne stečajeve poslovnih subjekata, velik broj otkaza te općenito otklonile scenarij gospodarskog kraha i društvenih nestabilnosti¹²⁰.

Vlada Republike Hrvatske je produljivala razdoblje korištenja mjera, koje su u razdoblju od rujna do prosinca 2020. godine bile strukturirane kao¹²¹:

1. Potpore za mikropoduzetnike namijenjene svim gospodarskim subjektima (uključujući i obrtnike) koji zapošljavaju do 10 radnika, ako im je u usporednom razdoblju (mjesec za koji se traži potpora u odnosu na isti mjesec prethodne godine) prihod smanjen za 50%. Potpora iznosi do 2.000,00 HRK po zaposleniku ukoliko se zaposlio prije 31. kolovoza 2020. godine.
2. Potpore poslodavcima iz određenih djelatnosti koje su najviše ugrožene, primjerice prijevoz i skladištenje (s posebnim naglaskom na zračni prijevoz) te širok krug djelatnosti vezan uz uslužni i ugostiteljski sektor. Uvjet za dobivanje financijske pomoći jest pad prometa od najmanje 60% za prethodni mjesec, a potpora iznosi do 4.000,00 HRK po radniku.
3. Potpora poslodavcima za zapošljavanje osoba s invaliditetom, neovisno o registriranoj djelatnosti, koja iznosi do 4.000,00 HRK po radniku pod uvjetom pada prometa poslovnog subjekta od minimalno 50% za prethodni mjesec.
4. Potpora za skraćivanje radnog vremena za poslodavce koji zapošljavaju 10 ili

119 Pregled mjera novčanih pomoći poslodavcima za očuvanje radnih mjesta do kraja 2020. godine, dostupno na: <https://www.rif.hr/pregled-mjera-novcanih-pomoci-poslodavcima-za-ocuvanje-radnih-mjesta-do-kraja-2020-godine/>, preuzeto 9.11.2021.

120 Potpora za očuvanje radnih mjesta (Ivica Urban), dostupno na: <http://www.ijf.hr/hr/publikacije/casopisi/12/osvrti-institutu-za-javne-financije/109/potpore-za-ocuvanje-radnih-mjesta/1595/>, <http://www.ijf.hr/upload/files/1131.pdf>, preuzeto 10.11.2021.

121 Pregled mjera novčanih pomoći poslodavcima za očuvanje radnih mjesta do kraja 2020. godine, dostupno na: <https://www.rif.hr/pregled-mjera-novcanih-pomoci-poslodavcima-za-ocuvanje-radnih-mjesta-do-kraja-2020-godine/>, preuzeto 10.11.2021.



više radnika, neovisno o registriranoj djelatnosti zbog privremenog smanjenja opsega posla. Preduvjet je pad prometa od najmanje 20% fonda punog radnog vremena ako zapošljavaju 10 do 50 radnika te najmanje 10% ako zapošljavaju 51 ili više radnika. Visina potpore iznosi do 2.000,00 HRK po radniku.

Iznimku u ovom slučaju čine samo oni mikropoduzetnici i poslodavci kojima je odredbama Stožera civilne zaštite na lokalnoj, regionalnoj ili nacionalnoj razini zabranjen ili onemogućen rad. Također neke od definiranih mjera mogu ostvariti i samozaposlene osobe (uključujući obrtnike) u slučaju da ispunjavaju propisane uvjete, a u razdoblju od siječnja do veljače 2021. godine u ovu kategoriju bila je uključena i potpora za očuvanje radnih mjesta za područja pogođena potresom.

Osim financijskih potpora za očuvanje radnih mjesta druge mjere pomoći poduzetnicima u djelatnostima pogođenih koronavirusom uključuju zajmove s povoljnim kamatnim stopama za mikro i male poduzetnike koje odobrava Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, inovacije i investicije – HAMAG-BICRO:

- COVID-19 zajmovi do 380.000.00 HRK (gdje je uključena i skupina srednjih poduzetnika),
- Mikro zajmovi za obrtna sredstva za ruralni razvoj
- ESIF Mikro zajmovi za obrtna sredstva za iznose od 1.000 do 25.000 EUR.

Preko Hrvatske banke za obnovu i razvitak omogućeno je također korištenje različitih vrsta kredita kao privremene mjere u okviru programa kreditiranja malih, srednjih i velikih poduzeća¹²².

122 Mjere za pomoć gospodarstvu uslijed epidemije COVID 19, dostupno na: <https://mingor.gov.hr/mjere-za-pomoc-gospodarstvu-uslijed-epidemije-covid-19-7731/7731>, preuzeto 10.11.2021.

„Utjecaj pandemije bolesti COVID-19 na mala i srednja poduzeća u Kini, Hrvatskoj, Sjevernoj Makedoniji i Sloveniji; osvrt na mjere za očuvanje gospodarske aktivnosti & preporuke za donositelje politika“

Od rujna do prosinca 2021. godine CEPOR je bio nositelj projekta financiranog sredstvima *Global Partnership Center of Central Eastern European Countries and China* (GPC) čiji je cilj bio istražiti utjecaj pandemije bolesti COVID-19 na sektor malih i srednjih poduzeća u Kini, Hrvatskoj, Sjevernoj Makedoniji i Sloveniji; te odgovor na pandemiju u vidu mjera za očuvanje gospodarske aktivnosti koji su uvele vlade u četiri navedene zemlje, s posebnim naglaskom na sektor malih i srednjih poduzeća. Pored CEPOR-a, u istraživanju su sudjelovale dvije kineske institucije: *The Centre for Polish and Central and Eastern European Studies, School of International Studies, Sichuan University* i *International Cooperation Centre, National Development and Reform Commission*, te organizacija *ESTIMA – Association for Strategy Creation, Education and Promotion of International Values* iz Sjeverne Makedonije.

Istraživanje je provedeno na temelju analize dostupnih sekundarnih podataka o performanci sektora malih i srednjih poduzeća u 2019. i 2020. godini i *policy* mjera za očuvanje gospodarske aktivnosti donesenih na nacionalnoj razini, uz identifikaciju primjera dobre prakse dodatnih mjera donesenih na razini lokalne i/ili regionalne samouprave. Donesene mjere dodatno su analizirane na temelju provedenih intervjua s ekonomskim analitičarima i poduzetnicima u četiri analizirane zemlje.

U sve četiri zemlje pandemija bolesti COVID-19 ostavila je značajne društvene i ekonomske posljedice. Do kraja 2021. godine u Kini je, kao posljedica pandemije, umrlo 4.636 ljudi, u Sloveniji 5.589 ljudi, u Sjevernoj Makedoniji 7.960 ljudi i u Hrvatskoj 12.538 ljudi¹²³.

Epidemiološke mjere za suzbijanje pandemije u vidu obustave ili ograničenja rada i kretanja utjecala su na smanjenje ekonomskih aktivnosti. U Kini, samo je u prvoj polovici 2020. godine bankrotiralo više od 460.000 mikro i malih poduzeća. U Sjevernoj Makedoniji kao posljedica pandemije do kraja 2021. godine nestalo je gotovo 3.000 poduzeća ili 4% ukupnog broja registriranih poduzeća. Slovenska poduzeća doživjela su pad profita za 15% u 2020. godini u odnosu na 2019. godinu. U 2020. godini u Hrvatskoj gubitci poslovnog sektora porasli su za 42%, a najveći pad doživjela su velika poduzeća¹²⁴.

U cilju amortizacije negativnog efekta krize na gospodarstvo, u sve četiri zemlje vlade su

123 Worldometers, www.worldometers.info, preuzeto 5.01.2022.

124 Zbog nedostupnosti podataka, različite definicije i praćenja, nije bilo moguće napraviti usporedbu utjecaja pandemije bolesti COVID-19 u sve četiri zemlje po istim kriterijima.

donijele niz mjera za očuvanje radnih mjesta i likvidnosti poslovnog sektora. Hrvatska i Slovenija, kao zemlje Europske unije, imale su mogućnost koristiti specijalne, u tu svrhu kreirane fondove Europske unije, koji su omogućili i kreiranje nacionalnih planova oporavka za razdoblje od 2021. do 2026. godine. Sjeverna Makedonija je, u svrhu financiranja mjera koristila kreditna sredstva Europske investicijske banke, dok je Kina provedbu mjera financirala iz nacionalnih sredstava.

Na temelju analize rezultata istraživanja provedenih među poduzetnicima na temu njihovog zadovoljstva mjerama vlade, te provedenih primarnih istraživanja u sklopu GPC projekta među poduzetnicima i ekonomskim analitičarima, identificirane su preporuke za donositelje politika za postupanje u vrijeme ove i mogućih budućih kriznih situacija uzrokovanih značajnim promjenama u okruženju, među kojima su ključne:

- *Glavne mjere podrške za mala i srednja poduzeća u vrijeme krize trebaju uključivati smanjenje poreznog opterećenja, subvencije i druge vrste poticaja koji omogućavaju smanjenje financijskog opterećenja za poduzetnike.*
- *Primjena mjera za podršku poduzetnicima u vrijeme krize mora imati u vidu administrativni kapacitet malih i srednjih poduzeća i treba minimizirati birokraciju u procesima prijave za olakšice i poticaje. Mora biti osiguran i mehanizam praćenja, distribucije i kontrole informacija kako bi se mjere provodile pravodobno, pravedno i efikasno.*
- *Osim mjera podrške za poduzetnike – u vrijeme krize važno je stimulirati domaću potrošnju radi kreiranja tržišnih prilika za poduzetnike i mogućnosti zapošljavanja stanovništva što predstavlja dinamičniju i održiviju mjeru od poreznih rasterećenja i subvencija.*
- *Podršku malim i srednjim poduzećima važno je osigurati i nakon završetka pandemije kroz postpandemijske zajmove za rekonstrukciju poslovanja. Važno je da mjere fiskalnog rasterećenja ne budu naglo prekinute jer bi to prolongiralo recesiju i povećalo siromaštvo i nejednakost.*
- *Mjere moraju uključivati fiskalna rasterećenja i poticaje za prekvalifikaciju i ponovno zapošljavanje osoba koje su izgubile posao zbog pandemije.*
- *Politika prema sektoru malih i srednjih poduzeća treba uključivati programe jačanja fleksibilnosti i prilagodljivosti promjenama iz okruženja kroz kontinuirane poticaje na investiranje u istraživanje i razvoj, digitalizaciju i edukaciju zaposlenika.*

6.3. Regulatorno okruženje

Djelovanje malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj definirano je nizom zakona koji čine regulatorni okvir. Tijekom 2021. godine, došlo je do izvjesnih promjena u zakonodavnom okviru koji utječe na mala i srednja poduzeća u Hrvatskoj:

- Zakon o unapređenju poduzetničke infrastrukture (NN 93/13, 114/13, 41/14, 57/18)
- Zakon o poticanju razvoja malog gospodarstva (NN 29/02, 63/07, 53/12, 56/13, 121/16)
- Zakon o državnim potporama (NN 47/14, 69/17)
- Zakon o trgovačkim društvima (NN 111/93, 34/99, 121/99, 52/00, 118/03, 107/07, 146/08, 137/09, 125/11, 152/11, 111/12, 68/13, 110/15, 40/19)
- Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima (NN 91/96, 68/98, 137/99, 22/00, 73/00, 129/00, 114/01, 79/06, 141/06, 146/08, 38/09, 153/09, 143/12, 152/14)
- Zakon o poticanju ulaganja (NN 102/15, 25/18, 114/18, 32/20, 20/21)
- Zakon o deviznom poslovanju (NN 96/03, 140/05, 132/06, 150/08, 92/09, 153/09, 145/10, 76/13, 52/21)
- Zakon o platnom prometu (NN 133/09, 136/12, 66/18)
- Zakon o koncesijama (NN 143/12, 69/17, 107/20)
- Zakon o tržištu kapitala (NN 88/08, 146/08, 74/09, 54/13, 159/13, 18/15, 110/15, 123/16, 65/18, 17/20, 83/21)
- Zakon o alternativnim investicijskim fondovima (NN 16/13, 143/14, 21/18, 126/19, 110/21)
- Zakon o obrtu (NN 143/13, 127/19, 41/20)
- Zakon o trgovini (NN 87/08, 96/08, 116/08, 76/09, 114/11, 68/13, 30/14, 32/19, 98/19, 32/20)
- Zakon o sudskom registru (NN 1/95, 57/96, 1/98, 45/99, 54/05, 40/07, 91/10, 90/11, 148/13, 93/14, 110/15, 40/19)
- Zakon o uslugama (NN 80/11)
- Zakon o javno-privatnom partnerstvu (NN 78/12, 152/14, 114/18)
- Zakon o računovodstvu (NN 78/15, 134/15, 120/16, 116/18, 42/20, 47/20)
- Zakon o zaštiti tržišnog natjecanja (NN 79/09, 80/13, 41/21)
- Zakon o javnoj nabavi (NN 120/16)
- Zakon o zaštiti okoliša (NN 80/13, 153/13, 78/15, 12/18, 118/18)
- Zakon o gradnji (NN 153/13, 20/17, 39/19, 125/19)
- Zakon o prostornom uređenju (NN 153/13, 65/17, 114/18, 39/19, 98/19)
- Zakon o radu (NN 93/14, 127/17, 98/19)
- Zakon o zaštiti potrošača (NN 41/14, 110/15, 14/19)

- Stečajni zakon (NN 71/15, 104/17)
- Ovršni zakon (NN 112/12, 25/13, 93/14, 55/16, 73/17, 131/20)
- Zakon o sprječavanju pranja novca i financiranja terorizma (NN 108/17, 39/19)
- Zakon o provedbi opće uredbe o zaštiti podataka (NN 42/18)
- Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu (NN 29/18, 32/19)
- Zakon o provedbi carinskih propisa Europske unije (NN 54/13)

Regulativu poreznog sustava čine sljedeći zakoni:

- Opći porezni zakon (NN 115/16, 106/18, 121/19, 32/20, 42/20)
- Zakon o doprinosima (NN 84/08, 152/08, 94/09, 18/11, 22/12, 144/12, 148/13, 41/14, 143/14, 115/16, 106/18)
- Zakon o porezu na dobit (NN 177/04, 90/05, 57/06, 146/08, 80/10, 22/12, 148/13, 143/14, 50/16, 115/16, 106/18, 121/19, 32/20, 138/20)
- Zakon o porezu na dohodak (NN 115/16, 106/18, 121/19, 32/20, 138/20)
- Zakon o porezu na dodanu vrijednost (NN 73/13, 148/13, 153/13, 143/14, 115/16, 106/18, 121/19, 138/20)
- Zakon o porezu na promet nekretnina (NN 115/16, 106/18)
- Zakon o trošarinama (NN 106/18, 121/19)

U Hrvatskoj glavna porezna opterećenja za poduzeća odnose se na: porez na dohodak, porez na dodanu vrijednost, porez na dobit i prirez (prihod lokalnih zajednica - općina i gradova). U 2021. godini došlo je do promjena stopa poreza na dohodak te poreza na dobit (Tablica 17).

Tablica 17: Porezi u Hrvatskoj

Vrsta poreza	Porezni obveznik	Porezna osnovica	Porezna stopa
POREZ NA DODANU VRIJEDNOST	Fizička i pravna osoba (poduzetnik) koja isporučuje dobra ili obavlja usluge	Naknada za isporučena dobra ili obavljene usluge	25% 5% snižena stopa na kruh, mlijeko, novine, knjige, udžbenike, znanstvene časopise, lijekove, medicinsku opremu i pomagala, kino ulaznice 13% snižena stopa na usluge smještaja ili smještaja s doručkom, polupansiona ili punog pansiona, ulje, dječju hranu, novine i časopise, isporuku vode, ulaznice za koncerte, isporuku električne energije, urne, sadnice i sjemenje, gnojiva i pesticide
POREZ NA DOHODAK	Fizička osoba koja ostvaruje oporezivi dohodak	Ukupni dohodak ostvaren od lokalnih poreznih obveznika u Hrvatskoj i inozemstvu te inozemnih poreznih obveznika u Hrvatskoj	20% na dohodak do 360.000,00 HRK godišnje 30% na dohodak iznad 360.000,00 HRK godišnje
POREZ NA DOBIT	Društva i druge pravne i fizičke osobe koje obavljaju djelatnost s ciljem stjecanja dobiti	Dobit (razlika između prihoda i rashoda)	10% za prihod do 7.500.000,00 HRK 18% za prihod jednak ili veći od 7.500.000,01 HRK 15% na dobit po odbitku 10% na dividende i udjele u dobiti
PRIREZ	Porez na dohodak poreznih obveznika	Porez na dohodak	Općina: do 10% Grad s populacijom manjom od 30.000: do 12% Grad s populacijom većom od 30.000: do 15% Grad Zagreb: do 18%

Izvor: Porezni sustav Republike Hrvatske, 2021.

6.4. Razvoj sektora malih i srednjih poduzeća iz perspektive međunarodnih istraživanja

Hrvatska je uključena u nekoliko međunarodnih istraživanja koja omogućavaju uvid u dinamiku razvoja malih i srednjih poduzeća, ali i usporedbu s drugim zemljama: SME Performance Review (koji uključuje i SBA Fact Sheet) i Global Entrepreneurship Monitor. Širi kontekst konkurentnosti i transparentnosti poslovanja daju istraživanja o globalnoj konkurentnosti (World Economic Forum, o ekonomskim slobodama (Heritage Foundation) i korupciji (Transparency International).

SME Performance Review¹²⁵ alat je kojeg koristi Europska komisija za ocjenu napretka zemalja članica u implementaciji *Small Business Act-a*. Godišnja izvješća analiziraju promjene u trendovima u regulatornom okruženju te prate usklađenost nacionalnih regulatornih okvira relevantnih za sektor malih i srednjih poduzeća zemalja članica Europske unije sa smjernicama definiranim u *Small Business Act of Europe*. *Small Business Act* predstavlja okvir za definiranje politike Europske unije prema sektoru malih i srednjih poduzeća. Promicanjem poduzetništva i usvajanjem načela „*Think small first*“ u kreiranju zakonodavnog okvira pridonosi se jačanju konkurentnosti malih i srednjih poduzeća. Sastavni dio ovih godišnjih pregleda je **SBA Fact Sheet** - standardizirani portfolio indikatora za svaku članicu Europske Unije o stanju razvoja malih i srednjih poduzeća, kojima se prate sljedeća područja: Poduzetništvo, Druga šansa, Prvo misliti o malima - *Think Small First*, Agilnost uprave, Državna pomoć i javna nabava, Pristup financijskim sredstvima, Jedinstveno tržište, Vještine i inovacije, Okoliš i Internacionalizacija.

SME Fact Sheet za Hrvatsku za 2021. godinu navodi da su mala i srednja poduzeća u Hrvatskoj značajno pogođena pandemijom kao i potpunim zatvaranjima i sličnim državnim mjerama kako bi se ona suzbila. Najugroženiji sektori bili su smještaj i priprema hrane te prijevoz i skladištenje. Zato su se određeni sektori razvijali dobro s obzirom na okruženje (primjerice građevinski sektor). Trendovi u 2021. godini su upućivali na djelomični ekonomski oporavak (rast od 5,7%, što je svejedno 2,4% ispod razine za 2019. godinu. Također je prosječna produktivnost malih i srednjih poduzeća u RH iznosila tek oko 50% prosjeka EU.

GEM istraživanje prati kvalitetu poduzetničkog okruženja čija struktura je definirana s devet komponenti (pristup novcima, vladine politike, vladini programi, poduzetničko obrazovanje, transfer istraživanja i razvoja, otvorenost domaćeg tržišta, fizička infrastruktura, profesionalna i komercijalna infrastruktura, kulturne i društvene norme). Od 2002. godine, otkada se provodi GEM istraživanje u Hrvatskoj, Vladine politike ocijenjene su kao izrazito ograničavajuće za razvoj malih i srednjih poduzeća. U 2020. godini ostvaren je nezatni pomak ocjene vladinih politika prema regulatornom okviru (2,73 u odnosu na 2,69 u 2019. godini, na skali ocjena 1-9). Sličan pomak zabilježen je i kod ocjena za vladine politike prema potporama poduzetničkoj aktivnosti koje su porasle s 3,17 u 2019. godini na 3,28 (Tablica 18). Oba ova pokazatelja su ispod prosjeka zemalja EU, sudionica GEM istraživanja.

125 Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs – SME Performance Review – SME Fact Sheets, https://ec.europa.eu/growth/smes/sme-strategy/sme-performance-review_en#sba-fact-sheets, *preuzeto 14.11.2021.*

Tablica 18: Ocjena Vladinih politika u 2019. i 2020. godini

	2019.		2020.	
	EU prosjek	Hrvatska	EU prosjek	Hrvatska
Politike potpore poduzetničkoj aktivnosti	4,14	3,17	4,46	3,28
Politike prema regulatornom okviru	3,98	2,69	3,83	2,73

*vrijednosti 1 – 9, 1 = najlošiji, 9 = najbolji

Izvor: Singer et al. (2021), Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019-2020, Zagreb: CEPOR

Istraživanja globalne konkurentnosti, ekonomskih sloboda i (ne)transparentnosti poslovanja (korupcije) doprinose razumijevanju poduzetničkog okvira unutar kojeg djeluju i mala i srednja poduzeća.

Izvešće o globalnoj konkurentnosti koje provodi Svjetski gospodarski forum (*World Economic Forum*) mjeri nacionalnu konkurentnost definiranu kao skup institucija, politika i faktora koji određuju razinu produktivnosti i razinu blagostanja građana¹²⁶. U 2020. godini nije objavljeno uobičajeno izvješće nego *Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery*¹²⁷, koje se fokusiralo na prioritete o kojima države trebaju voditi računa ako žele ostvariti punu integraciju društvenih, okolišnih i insitucionalnih ciljeva i na tom konceptu ostvarivati transformaciju temeljenu na održivosti i inkuzivnosti, u narednih pet godina. Provedena analiza prikazana je za 37 zemalja za koje su postojale potrebni indikatori za mjerenje jedanaest identificiranih prioriteta. Hrvatska nije u toj grupi zemalja, ali su važne preporuke, jer će o njihovoj primjeni ovisiti kvaliteta poslovnog okruženja i za mala i srednja poduzeća¹²⁸:

1. Jačanje javnih institucija (jaki upravljački principi, dugoročna vizija, povjerenje građana)
2. Nadogradnja infrastrukture radi ubrzanja energetske tranzicije i šireg pristupa električnoj energiji te informacijskoj i komunikacijskoj tehnologiji
3. Promjena u oporezivanju korporacija, bogatstva i rada u nacionalnoj i međunarodnoj perspektivi
4. Aktualizacija obrazovnih programa i jače ulaganje u razvoj vještina potrebnih za tržište rada i poslove budućnosti

¹²⁶ Indeks globalne konkurentnosti mjeri se analizom četiri mjerne skupine - *poslovno okruženje, ljudski kapital, tržište i inovacijski ekosustav* - u pojedinoj državi, što se postiže vrednovanjem 12 stupova konkurentnosti - institucija, infrastrukture, primjene ICT-a, makroekonomske stabilnosti, zdravlja, vještina, tržišta roba, tržišta rada, financijskog sustava, veličine tržišta, poslovne dinamike i inovacijskog kapaciteta. Izvor: <https://www.weforum.org/reports/annual-report-2019-2020>, preuzeto 10.12.2021.

¹²⁷ *Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery*, <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020>, preuzeto 5.12.2021.

¹²⁸ Ibidem

5. Usklađivanje radnog zakonodavstva i socijalne zaštite potrebama radne snage
6. Unapređenje brige za starije osobe i djecu te infrastrukture, pristupa i inovacija sustava javnog zdravstva za dobrobit ljudi i gospodarstva
7. Jačanje poticaja za dugoročna financijska ulaganja u cilju jačanja stabilnosti i širenje inkluzivnosti
8. Promišljanje o konkurenciji i anti-trustovskim okvirima nužnim u Četvrtoj industrijskoj revoluciji kako bi se omogućio pristup lokalnom i međunarodnom tržištu
9. Facilitiranje u kreiranju tržišta budućnosti, posebice u područjima koja zahtijevaju suradnju javnog i privatnog sektora
10. Poticanje strpljivog ulaganja u istraživanje, inovacije i izume koji omogućuju kreiranje tržišta budućnosti
11. Poticanje tvrtki na prihvaćanje različitosti, jednakosti i inkluzije kako bi se unaprijedila kreativnost.

Indeks ekonomskih sloboda zaklade Heritage¹²⁹ (*Index of Economic Freedom, Heritage Foundation*) na godišnjoj razini analizira i ocjenjuje stanje ekonomskih sloboda u državama svijeta kroz 12 kvalitativnih i kvantitativnih pokazatelja grupiranih u 4 kategorije: 1) Vladavina prava, 2) Veličina vlade, 3) Regulatorna učinkovitost i 4) Otvorenost tržišta.

Ocjena ekonomske slobode Hrvatske za 2021. godinu je 63,6 (na ljestvici od 0 do 100), što Hrvatsku pozicionira na 79. mjesto (od ukupno 97 zemalja koje su potpuno, poglavito ili umjereno ekonomski slobodne) i svrstava u skupinu umjereno slobodnih zemalja¹³⁰. Hrvatska se nalazi na 38. mjestu među 45 zemalja u europskoj regiji, a ukupna ocjena je ispod regionalnog, ali iznad svjetskog prosjeka. Za daljnji napredak Izvješće predlaže ubrzavanje provedbe dugo odgađanog paketa strukturnih reformi kako bi se mogla privatizirati državna poduzeća i smanjiti državna potrošnja. Nadalje se preporučuju daljnja poboljšanja u pravosudnom sustavu i radnom zakonodavstvu. Sukladno rezultatima ovog istraživanja prava privatnog vlasništva su dobro utvrđena i neovisnost pravosuđa se općenito poštuje, ali proturječne odredbe i pravna dvosmislenost pritom mogu odužiti procese. Iako su reforme u tijeku, investitori se često susreću s problemima povezanim s dugotrajnim sudskim postupcima, provedbom ugovora i učinkovitošću sudova.

Indeks percepcije korupcije - istraživanje koje provodi *Transparency International*¹³¹ mjeri stupanj percepcije korupcije u javnom sektoru i među dužnosnicima, te na temelju vrijednosti indeksa percepcije korupcije (*Corruption Perception Index*) izrađuje rang listu zemalja prema ocjeni o raširenosti korupcije. Indeksom percepcije korupcije ocjenjuju se sve razine rada tijela javne vlasti, a ispitanici su poslovni ljudi i analitičari. Hrvatska je u 2020. godini sa 47 bodova¹³² pozicionirana na 63. mjesto od ukupno 180 zemalja sudionica, što je identična pozicija ostvarena u 2019. godini.

129 The Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/index/>, preuzeto 6.12.2021.

130 The Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/index/country/croatia>, preuzeto 6.12.2021.

131 Transparency International, www.transparency.hr, preuzeto 6.12.2021.

132 U istraživanju se koristi skala od 0 do 100 bodova, gdje 0 bodova predstavlja potpunu korupciju, a 100 bodova nacionalno okruženje bez korupcije.

Hrvatska se i dalje nalazi među korumpiranijim zemljama Europske unije, zaostaje 17 bodova za prosjekom Europske unije te čak 41 bod za najtransparentnijom zemljom na listi, Danskom. (Tablica 19).

Tablica 19: Prikaz bodovnih rezultata za Hrvatsku prema izvješćima Transparency International Hrvatska, 2015.-2020.

Indeks percepcije korupcije za Hrvatsku		
Godina	Broj bodova	Rang
Corruption Perception Index 2015.	51	50. / 168
Corruption Perception Index 2016.	49	55. / 176
Corruption Perception Index 2017.	49	57. / 180
Corruption Perception Index 2018.	48	60. / 180
Corruption Perception Index 2019.	47	63. / 180
Corruption Perception Index 2020.	47	63. / 180

Izvor: Corruption Perception Index 2015 – 2020, Transparency International

Međunarodna istraživanja koja uključuju Hrvatsku, kao prepreke za razvoj sektora malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj najčešće ističu: administrativne barijere, neefikasnost pravosuđa, dugotrajne procedure registracije vlasništva, nedostatnost obrazovnih programa za izgradnju poduzetničkih kompetencija na svim razinama obrazovanja te nerazvijenost neformalnih oblika financiranja pokretanja i rasta poslovnih pothvata. Višegodišnja prisutnost istih barijera ukazuje na nedostatak dugoročnih strukturnih reformi potrebnih za unaprjeđenje konkurentnosti nacionalnog gospodarstva.

6.5. Distribucija kompetencija za donošenje i implementaciju policy odluka

Glavni akteri u formuliranju i provedbi *policy* okvira djelovanja za sektor malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj u 2020. godini su:

Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja¹³³, nadležno za kreiranje politika usmjerenih na razvoj malih i srednjih poduzeća i stvaranje povoljnog okruženja za poduzetništvo.

Hrvatska banka za obnovu i razvitak (HBOR)

„Hrvatska banka za obnovu i razvitak je razvojna i izvozna banka Republike Hrvatske čija je osnovna zadaća poticanje razvitka hrvatskog gospodarstva. Kreditiranjem, osiguranjem izvoza od političkih i komercijalnih rizika, izdavanjem garancija te poslovnim savjetovanjem, HBOR gradi mostove između poduzetničkih ideja i njihovih ostvarenja s ciljem osnaživanja konkurentnosti hrvatskog gospodarstva.“ (www.hbor.hr)

Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, inovacije i investicije (HAMAG-BICRO) nastala je 2014. godine spajanjem Hrvatske agencije za malo gospodarstvo i investicije (HAMAG INVEST) i Poslovno-inovacijske agencije Republike Hrvatske (BICRO) s ciljem kreiranje jedinstvenog sustava koji će poduzetnicima pružiti podršku kroz sve razvojne faze njihovog poslovanja – od istraživanja i razvoja ideje pa sve do komercijalizacije i plasmana na tržište.

„Djelatnost Agencije obuhvaća poticanje osnivanja i razvoja subjekata malog gospodarstva, poticanje ulaganja u malo gospodarstvo, financiranje poslovanja i razvoja subjekata malog gospodarstva kreditiranjem i davanjem jamstva subjektima malog gospodarstva za odobrene kredite od strane kreditora, kao i davanjem potpora za istraživanje, razvoj i primjenu suvremenih tehnologija.“ (www.hamagbicro.hr)

Hrvatska gospodarska komora (HGK) je samostalna stručno-poslovna organizacija, čiji je cilj promicanje, zastupanje i usklađivanje zajedničkih interesa svojih članica pred državnim i drugim tijelima u Hrvatskoj i inozemstvu. S donošenjem novog Zakona o Hrvatskoj gospodarskoj komori, članstvo u HGK više nije obavezno, već se sve pravne i fizičke osobe koje obavljaju gospodarsku djelatnost sa sjedištem na području Republike Hrvatske dijele u tri odvojene kategorije i članstvo je dobrovoljno za članice iz I. kategorije. U sustavu HGK djeluje **Sektor za industriju i održivi razvoj** u sklopu kojeg djeluje **Odjel za poduzetništvo**.

„Aktivnosti i usluge Odjela usmjerene su na pružanje pravodobne i točne informacije te pomoći i podrške svakom poduzetniku.(...) U okviru svoga rada Odjel će samostalno ili u suradnji sa drugim odjelima i sektorima unutar HGK, te vanjskim partnerima, raditi na sljedećim aktivnostima usmjerenim ka unaprijeđenju rada i poslovanja tvrtki: definiranje mjera kojima bi se unaprijedila poduzetnička klima u RH; praćenje i analize rezultata poslovanja malog i srednjeg poduzetništva, zastupanje interesa i pružanje stručne pomoći članicama pri financiranju poduzetničkih projekata, savjetovanje oko apliciranja na programe potpora malom i srednjem poduzetništvu.“ (www.hgk.hr)

¹³³ Do 22. srpnja 2020. godine djelovalo kao Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta, www.mingo.hr, preuzeto 6.12.2021.

Hrvatska obrtnička komora (HOK) je samostalna stručno-poslovna organizacija obrtnika osnovana radi promicanja, usklađivanja i zastupanja zajedničkih interesa obrtništva. Članstvo u HOK-u je obvezno, a organizacija djeluje kroz 20 područnih obrtničkih komora, 112 udruženja obrtnika na razini općina i gradova, te 20 sekcija i cehova¹³⁴. U 2020. godini nastavljen je trend porasta broja članova u Hrvatskoj obrtničkoj komori. U prosincu 2019. bilo je aktivno 88.640 obrta, dok je u prosincu 2020. godine aktivno djelovalo 90.968 obrta¹³⁵. Podaci objavljeni u prosincu 2021. godine navode 96.620 obrta kao trgovačkih društava aktivnih u HOK¹³⁶.

Hrvatska udruga poslodavaca (HUP)

“Hrvatska udruga poslodavaca osnovana je 1993. godine kao dobrovoljna, neprofitna i neovisna udruga poslodavaca koja štiti i promiče prava i interese svojih članova. Osnovala ju je grupa uglednih hrvatskih gospodarstvenika koji su prepoznali snagu zajedničkog djelovanja te ulogu udruge poslodavaca u tripartitnim odnosima. Utemeljena na principu dobrovoljnog članstva i na načelima demokratskog zastupanja i očitovanja volje njezinih članova, udruga promiče poduzetnički duh i poduzetnička prava i slobode.” (www.hup.hr)

Udruga Glas poduzetnika¹³⁷ je udruga mikro, malih i srednjih poduzetnika, obrtnika, samozaposlenih te drugih aktera proizašla iz prvotne neformalne inicijative pokrenute u ožujku 2020. godine. Njen osnovni cilj je definiranje i poticanje provedbe niza ekonomskih mjera i reformi kako bi se ostvario ekonomski oporavak i stvorili preduvjeti za još snažniji gospodarski rast i razvoj. U UGP-u trenutno djeluje preko 15 000 članova te 200 000 drugih podržavatelja.

Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva (CEPOR)

CEPOR¹³⁸ je neprofitna organizacija osnovana 2001. godine temeljem Sporazuma između Republike Hrvatske i Instituta Otvoreno društvo – Hrvatska, od strane 10 institucionalnih osnivača lidera u svojim područjima djelovanja – od akademske zajednice do udruženja gospodarstvenika, razvojnih agencija i poduzetničkih centara. Misija CEPOR-a je utjecati na javno-političko okruženje naglašavajući ključnu ulogu poduzetništva, te malih i srednjih poduzeća u razvoju hrvatskog gospodarstva.

134 Hrvatska obrtnička komora - HOK, www.hok.hr, preuzeto 10.12.2021.

135 Hrvatska obrtnička komora (2021). Statistički pregled: Obrtništvo u brojkama XII/2020., https://www.hok.hr/sites/default/files/page-docs/2021-03/1_Obrtništvo_u%20brojkama_%20OUB_XII_2020.pdf, preuzeto 10.12.2021.

136 Statistički pregled: Obrtništvo u brojkama XII/2021., Hrvatska obrtnička komora, 2021., https://www.hok.hr/sites/default/files/page-docs/2022-02/Obrtni%C5%A1tvo_u%20brojkama_%20OUB_XII_2021.pdf, preuzeto 10.12.2021.

137 Udruga Glas poduzetnika, <https://www.glaspoduzetnika.hr>, preuzeto 10.12.2021.

138 Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva – CEPOR, www.cepor.hr, preuzeto 10.12.2021.

7. PRISTUP FINANCIJSKIM SREDSTVIMA

*(Anamarija Delić, Mirna Oberman i
Mirela Alpeza)*

Pristup izvorima financiranja iznimno je važna komponenta poduzetničkog okruženja, kako za novoosnovane poslovne subjekte tako i za one koji su u fazi rasta i razvoja. Razvijenost financijskog tržišta, kao i pristup izvorima financiranja utjecat će na konkurentnost poslovnih subjekata, a time i na profitabilnost. Stoga se ova komponenta poduzetničkog okruženja prati i analizira u različitim međunarodnim istraživanjima, poput Global Entrepreneurship Monitor, SME Performance Review (koji uključuje *SBA Fact Sheets*, *SME Fact Sheets*) i OECD Capital Market Review of Croatia.

Kamatne stope na kreditna sredstva u 2021. godini su na povijesno niskim razinama, što potvrđuju i podaci Hrvatske narodne banke (HNB)¹³⁹ kao i analize Hrvatske udruge banaka (HUB)¹⁴⁰. Kreditne institucije u Hrvatskoj su povećale svoju imovinu, dobit, profitabilnost i likvidnost, što je rezultat povećanja ukupnih kredita.¹⁴¹ Premda je udio loših kreditnih plasmana poduzećima u prvom tromjesečju 2021. godine bio nešto viši u odnosu na prethodno razdoblje, već u drugom tromjesečju je, prema podacima Hrvatske udruge banaka (HUB), zabilježen¹⁴² lagani pad loših plasmana (s 12,1 % na 11,6 %).

Analize HUB-a pokazuju da se učinci krize, odnosno pandemije u Hrvatskoj financiraju isključivo iz vlastitih sredstava poduzeća, odnosno pomoći i mjera države, a što je dovelo do pada korištenja kreditnih sredstava (Slika 11).

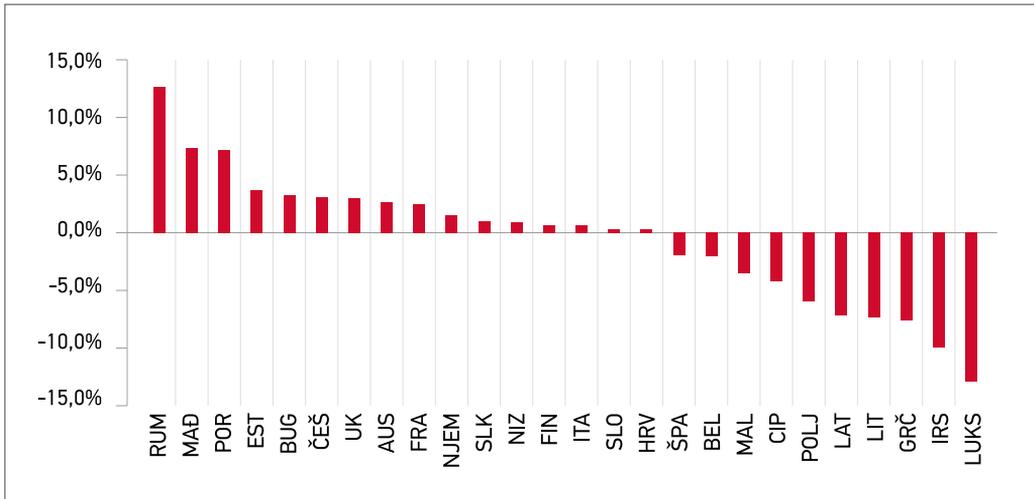
139 Hrvatska narodna banka, <https://www.hnb.hr/-/komentar-kretanja-u-bankovnom-sustavu-za-prva-tri-tromjesecja-2021>, preuzeto 1.12.2021.

140 Hrvatska udruga banaka, <https://www.hub.hr/hr/hub-pregled-32021-kreditni-i-depoziti-rastu-kvaliteta-kredita-je-stabilna-kamatne-stope-i-dalje>, preuzeto 20.11.2021.

141 Hrvatska narodna banka, <https://www.hnb.hr/-/komentar-kretanja-u-bankovnom-sustavu-za-prva-tri-tromjesecja-2021>, preuzeto 1.12.2021.

142 Hrvatska udruga banaka <https://www.hub.hr/hr/hub-pregled-32021-kreditni-i-depoziti-rastu-kvaliteta-kredita-je-stabilna-kamatne-stope-i-dalje>, preuzeto 20.11.2021.

Slika 11: Stopa rasta kredita poduzećima u Europskoj uniji i Hrvatskoj od lipnja 2019. do lipnja 2020.



Izvor: HUB analize (3/2021). Krediti i depoziti rastu, kvaliteta kredita je stabilna, a kamatne stope i dalje najniže u povijesti

Podaci SME Fact Sheet za 2021. godinu pokazuju kako je, s ciljem očuvanja likvidnosti i radnih mjesta, više od milijardu EUR-a pomoći isplaćeno poduzećima kroz različite programe i instrumente.¹⁴³

¹⁴³ SME Country Fact Sheet Croatia, European Commission, 2021, <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/46069>, preuzeto 1.12.2021.

7.1. Pristup financijskim sredstvima u Hrvatskoj - međunarodna perspektiva

Prema najvećem svjetskom istraživanju o poduzetništvu *Global Entrepreneurship Monitor* (GEM) podaci o pristupu izvorima financiranja govore o poboljšanju ove komponente poduzetničke okoline u Hrvatskoj (Tablica 20).

Tablica 20: Ocjena 'Pristup novcima', kao jedne od komponenti poduzetničke okoline u 2019. i 2020. godini - GEM istraživanje

	Ocjena 9 pokazuje:	2019.		2020.	
		EU prosjek	Hrvatska	EU prosjek	Hrvatska
Pristup novcima	Postoji dovoljno izvora za nova i rastuća poduzeća kao što su: dionički fondovi, financiranje dugova, vladine subvencije, privatni investitori, poslovni anđeli, fondovi rizičnog kapitala, dostupnost inicijalne javne ponude dionica (IPO), <i>crowdfunding</i>	4,74	4,19	4,61	4,43

Izvor: Singer et al. (2021). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019–2020, Zagreb: CEPOR

U obje promatrane godine Hrvatska je ispod prosjeka Europske unije, ali s tendencijom približavanja prosjeku, ako se uzme u obzir i 2018. godina (ocjena za Hrvatsku 3,97 vs. 4,73 za EU).¹⁴⁴ Ova promjena ostvarena je u velikoj mjeri zahvaljujući brojnim Vladinim programima pomoći poduzećima, kao i kreditnim sredstvima namijenjenim rastućim poduzećima.

Prema OECD-ovom istraživanju (*Capital Market Review of Croatia 2021: Capital market reforms for recovery and improved business dynamics in Croatia*)¹⁴⁵, financijsko tržište u Hrvatskoj je nedovoljno razvijeno. Nedostatak fondova rizičnog kapitala, te financiranja rastućih poduzeća kroz izlazak na tržište dionica (IPO) i izdavanje obveznica vide kao osnovni preduvjet razvoja financijskog tržišta u Hrvatskoj. Među preporukama navode i važnost jačanja financijske potpore za poduzeća u obliku poticaja, programa za edukaciju menadžmenta, te potpore prilikom pripreme za rast poduzeća i njihov izlazak na tržište dionica (IPO).

Rezultati OECD-ova izvještaja o inkluzivnom poduzetništvu u 2020. godini (*Enterprise Inclusive Entrepreneurship Policies, Country Assessment Notes: Croatia*) naglašavaju kako su slabe točke pristupa izvorima financiranja nedostatak programa za pojedine marginalne skupine, poput financiranja poslovnih pothvata migranata i seniora, te nedovoljno savjetodavne pomoći i praćenja ostvarenih rezultata.

¹⁴⁴ CEPOR (2020). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2020, <http://www.cepor.hr/wp-content/uploads/2021/01/Izvjescje-2020-HR-web.pdf>, str. 61, preuzeto 2.12.2021.

¹⁴⁵ Capital Market Review of Croatia 2021: Capital market reforms for recovery and improved business dynamics in Croatia, OECD, 2021., <https://www.oecd.org/fr/gouvernementdentreprise/oecd-capital-market-review-croatia.htm>, preuzeto 3.12.2021.

Prema rezultatima istraživanja *SME Performance Review*, gospodarski rast u EU-27 je već usporen tijekom 2019. godine, dok su najveći problemi sektora malih i srednjih poduzeća u 2020. godini bili vezani uz troškove proizvodnje, te pronalazak i zadržavanje kvalitetne radne snage (s posebnim naglaskom na menadžere koji znaju upravljati poslovnim subjektima tijekom krize). Sektor malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj, u 2020. godini je realizirao 7,6% manje dodane vrijednosti.¹⁴⁶ Svi navedeni poremećaji na tržištu, nastali kao rezultat krize, promijenili su i način slaganja strukture kapitala, odnosno odabira izvora financiranja.

Primarni izvor financiranja poduzeća u Hrvatskoj su i nadalje kreditna sredstva plasirana putem banaka. U 2021. godini ipak postoje pomaci, ponajprije vezani uz novije izvore financiranja, poput *crowdfundinga* i *peer2peer* financiranja.

7.2. Banke

U Hrvatskoj je, krajem 2020. godine poslovalo 20 banaka i 3 stambene štedionice.¹⁴⁷

Premda su se hrvatska poduzeća tijekom 2020. godine pripremila za poslovanje tijekom pandemije, pad prihoda kao i rizici povezani s poslovanjem u uvjetima krize, povećali su koeficijente zaduženosti poduzeća, no i potražnju za kreditnim sredstvima (tek u posljednjem kvartalu 2020. godine), ponajprije za financiranje obrtnog kapitala.

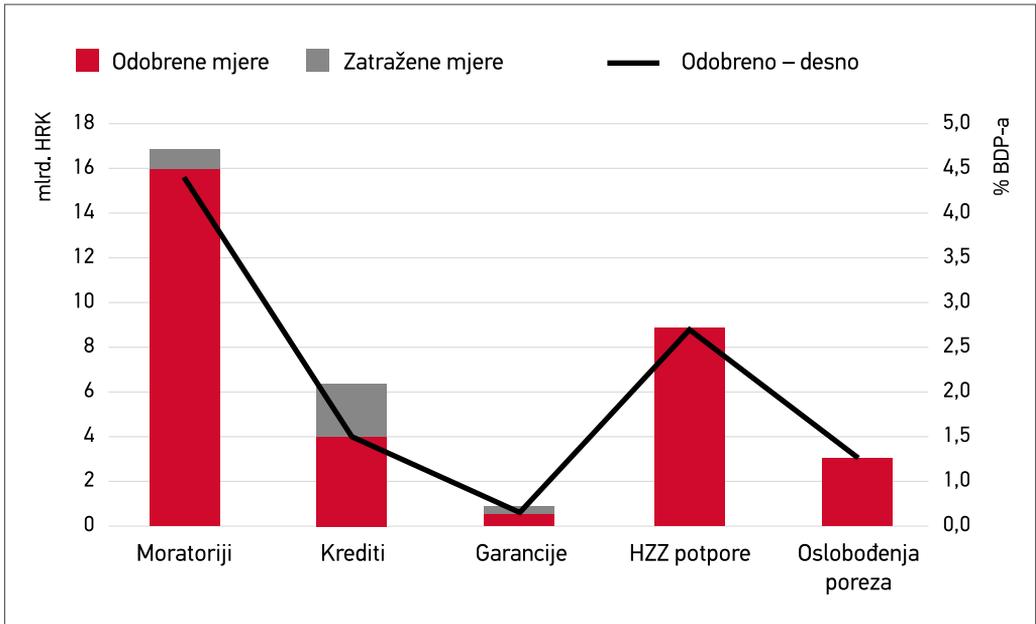
Prema podacima Hrvatske narodne banke¹⁴⁸, za održavanje likvidnosti i očuvanje radnih mjesta, hrvatska su poduzeća koristila financijske mjere: odgoda plaćanja kredita i *leasinga* (moratorij), potpore za očuvanje radnih mjesta, te oslobođenje od plaćanja poreza. Najtraženija mjera je bila moratorij na kredite i *leasing* (Slika 12).

146 SME Annual Report 2020/2021, European Commission <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/46062>, preuzeto 20.12.2021.

147 Hrvatska narodna banka, <https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/supervizija/popis-kreditnih-institucija>, preuzeto 1.12.2021.

148 Hrvatska narodna banka, <https://www.hnb.hr/documents/20182/3899508/h-fs-22.pdf/76ddb81-191c-c0af-d642-ee31f937d4fc>, preuzeto 1.12.2021.

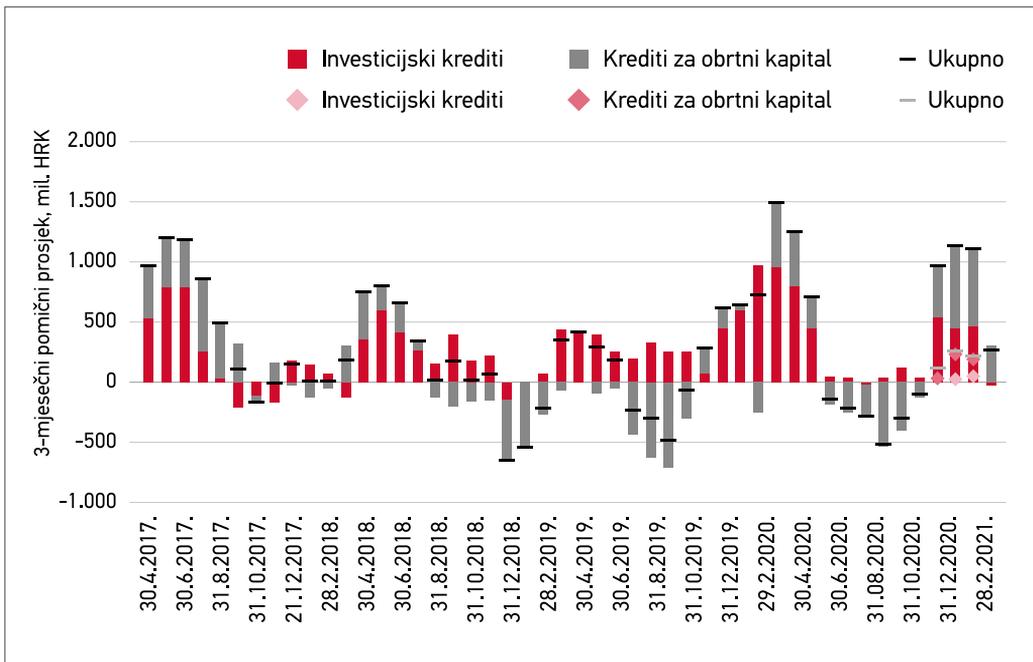
Slika 12: Mjere koje su koristila poduzeća za smanjivanje efekata pandemije COVID-19 u 2020. godini



Izvor: Hrvatska narodna banka (2021). *Financijska stabilnost*

Kreditu poduzećima u Hrvatskoj tijekom 2020. godine rasli su tek po stopi od 2,1%, a sredstva su plasirana u sektor građevinarstva (uslijed jačanja tržišta nekretnina i potrebe saniranja posljedica potresa). Poduzeća u ostalim sektorima su koristila kreditna sredstva za financiranje obrtnog kapitala, i to ponajprije poduzeća u prerađivačkoj industriji i uslužnim djelatnostima (Slika 13).

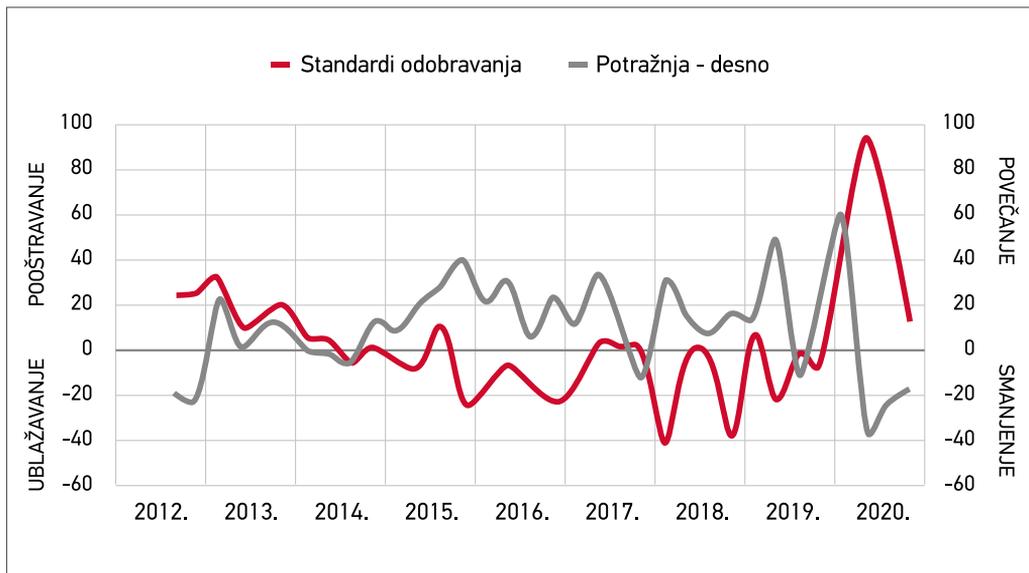
Slika 13: Svrha odobrenih kredita poduzećima u 2020. godini



Izvor: Hrvatska narodna banka (2021). *Financijska stabilnost*

Pad prihoda poduzeća, ali i rizika u poslovanju koje su sa sobom nosile mjere za sprječavanje širenja virusa, donijeli su pad potražnje za kreditima u prva dva kvartala 2020. godine, te poštovanje standarda za odobravanje kredita (Slika 14).

Slika 14: Standardi odobravanja i potražnja za kreditima u 2020. godini



Izvor: Hrvatska narodna banka (2021). *Financijska stabilnost*

7.3. Leasing

Leasing predstavlja poseban oblik vanjskog financiranja poduzeća kojim se omogućava pribavljanje dugotrajne imovine (objekta *leasinga*) bez trošenja vlastitih sredstava i zaduživanja kod kreditnih institucija. Objekt *leasinga*, prema Zakonu o *leasingu*¹⁴⁹ može biti pokretna ili nepokretna stvar u skladu s propisima kojima se uređuje vlasništvo. Posao *leasinga* je¹⁵⁰ "pravni posao u kojem davatelj *leasinga* pribavlja objekt *leasinga* na način da od dobavljača objekta *leasinga* kupnjom stekne pravo vlasništva na objektu *leasinga*, te primatelju *leasinga* odobrava korištenje tog objekta *leasinga* kroz određeno vrijeme, a primatelj *leasinga* se obvezuje za to plaćati naknadu".

Obzirom na sadržaj i obilježja samog *leasinga*, dva najčešća oblika *leasinga* su: operativni (poslovni) i financijski *leasing*.

Financijski *leasing*¹⁵¹ je posao najma objekta *leasinga*, u kojemu primatelj *leasinga* (poduzeće) objekt *leasinga* koristi, plaća za njega najam, ali ga upisuje u svoju dugotrajnu imovinu i amortizira. Cilj financijskog *leasinga* je, po isteku ugovora, kupiti objekt koji je bio predmet *leasinga*. Operativni ili poslovni *leasing* je najam dugotrajne imovine koja ostaje u vlasništvu *leasing*- društva (koje predmet amortizira), dok je osnovni cilj primatelja *leasinga* (poduzeća) njegovo korištenje, te po isteku ugovora o *leasingu* vraćanje predmeta ili zamjena za novi.

149 Zakon o *leasingu*, Narodne novine 141/13

150 Ibidem

151 Ibidem

Poslove *leasinga* u Hrvatskoj mogu obavljati samo *leasing*-društva. Djelovanje *leasing*-društava u Hrvatskoj regulirano je Zakonom o *leasingu*¹⁵², te Pravilnicima o organizacijskim zahtjevima *leasing*-društava i kriteriju i načinu upravljanja rizicima *leasing*-društava.¹⁵³

U 2020. godini u Hrvatskoj je djelovalo 15 *leasing*-društava (jedno više u odnosu na 2019. godinu).¹⁵⁴ Neto dobit svih *leasing*-društava u Hrvatskoj je iznosila 168,1 milijun HRK, a što je za 71,2% manje u odnosu na 2019. godinu. U 2020. godini sklopljeno je 40.415 novih ugovora o *leasingu*, 38,3% manje u usporedbi s 2018. godinom.¹⁵⁵ *Leasing*-društva u Hrvatskoj najviše ugovora sklapaju u poslovima iznajmljivanja vozila (rent-a-car poduzećima), *charter* plovila, te prijevozničkim poduzećima. Navedene djelatnosti su, uslijed mjera za sprječavanje širenja pandemije, bile najviše pogođene, što se odrazilo i na poslovanje *leasing*-društava. S ciljem zadržavanja klijenata i ublažavanja utjecaja krize na poslovanje, *leasing*-društva su se držala preporuka Hrvatske agencije za nadzor financijskih usluga (HANFA), odnosno prolongirala su naplatu dospjelih potraživanja od 6 do 9 mjeseci.

Prema podacima HANFA-e, krajem siječnja 2021. aktivna su bila 5.602 reprogramirana *leasing* ugovora ukupne vrijednosti 1,8 milijardi HRK.¹⁵⁶

7.4. Kreditne unije

Kreditne unije su financijske institucije čiji rad regulira Hrvatska narodna banka, a koje smiju obavljati sljedeće poslove:¹⁵⁷

1. primati novčane depozite članova kreditne unije u domaćoj valuti
2. odobravati kredite članovima kreditne unije u domaćoj valuti
3. primati novčane depozite od sindikata i obrtničkih komora, te primati bespovratna novčana sredstva od međunarodnih institucija
4. obavljati platni promet za svoje članove
5. obavljati mjenjačke poslove za članove kreditne unije
6. dodjeljivati novčanu pomoć članovima kreditne unije
7. davati jamstva za obveze članova kreditne unije u domaćoj valuti.

152 Ibidem

153 Detaljan popis zakona i pravilnika kojima se regulira poslovanje *leasing*-društava u Hrvatskoj, dostupan je na stranicama Hrvatske agencije za nadzor financijskih usluga (HANFA): <https://www.hanfa.hr/regulativa/leasing/#>, preuzeto 1.12.2021.

154 *Leasing* društva, HANFA, <https://www.hanfa.hr/leasing-i-factoring/registri/leasing-drustva/?page=1>, preuzeto 1.12.2021.

155 *Leasing* tržište u četvrtom tromjesečju 2020, Novac za sutra (portal), <https://www.novaczasutra.hr/Article/leasing-trziste-u-cetvrtom-tromjesecju-2020/2148>, preuzeto 1.12.2021.

156 Ibidem

157 Zakon o kreditnim unijama NN 141/2006, 25/2009 i 90/2011

Kreditnu uniju može osnovati 30 ili više osoba s prebivalištem u Hrvatskoj, odnosno trgovaca, obrtnika i pojedinaca, koji su udruženi jednim od sljedećih načina:

- da su zaposleni kod istog poslodavca ili u istoj djelatnosti
- pripadaju određenom zanimanju odnosno profesiji
- prebivaju na istom području (regiji)
- da su povezani na drugi način kojim osiguravaju ostvarivanje zajedničkog interesa na načelu uzajamnosti.¹⁵⁸

Kreditna unija ima za cilj ostvarenje zajedničkog financijskog interesa svih svojih članova, pružanjem financijske podrške fizičkim osobama (obrtnici, samozaposlene i nezaposlene osobe) koje imaju ograničen pristup izvorima financiranja. Cilj kreditne unije je prikupljanje depozita članova unije i kreditiranje njenih članova, u svrhu samozapošljavanja ili razvoja postojećih poslovnih pothvata.

Minimalni iznos temeljnog kapitala kreditne unije je 500.000 HRK. Zakonom o kreditnim unijama, donesenim 2011. godine, se poslovanje ovih institucija uredilo, ali je donijelo i brojne restrikcije - ograničenje teritorijalnog načela (uvjet za članstvo u uniji je prebivalište u istoj županiji, ukidanje platnog prometa, te kreditiranje samo fizičkih osoba i obrtnika).

Prema podacima Godišnjeg izvješća Hrvatske narodne banke za 2020. godinu krajem 2020. godine ukupna imovina kreditnih unija bila je 612,9 milijuna HRK, a što je za 64,1 milijun HRK manje u odnosu na 2019. godinu.¹⁵⁹

Od 1. srpnja 2011. godine u Republici Hrvatskoj djeluje i Hrvatska udruga kreditnih unija, čiji su ciljevi:

1. *“Promicanje i zastupanje interesa kreditnih unija,*
2. *Davanje mišljenja i prijedloga državnim tijelima pri donošenju propisa iz područja djelovanja kreditnih unija,*
3. *Pružanje stručne i druge pomoći pri poslovanju kreditnih unija,*
4. *Organiziranje stručnih savjetovanja,*
5. *Informiranje javnosti kroz glasila javnog priopćavanja o radu kreditnih unija,*
6. *Razvijanje programa međunarodne suradnje i*
7. *Jačanje suradnje sa srodnim organizacijama u Hrvatskoj.”¹⁶⁰*

158 Ibidem

159 Hrvatska narodna banka (2021). Godišnje izvješće Hrvatske narodne banke za 2020. godinu, <https://www.hnb.hr/-/godisnje-izvjesce-2020>, preuzeto 15.12.2021.

160 Hrvatska udruga kreditnih unija, <https://hukreditneunije.hr/o-nama/>, preuzeto 15.12.2021.

Tijekom 2020. godine u Hrvatskoj je djelovalo 16 kreditnih unija. Nad jednom je otvoren stečajni postupak, a tri su u postupku likvidacije.¹⁶¹ U tablici 21 prikazane su kreditne unije koje su djelovale s brojem odobrenih kredita, plasiranim sredstvima i iznosom prosječnog kredita. Navedeni postupci gašenja ove četiri unije dodatno su smanjili značenje bolesti COVID-19, ali i ovih institucija jer njihova ukupna imovina predstavlja tek 0,1% imovine banaka u Republici Hrvatskoj.¹⁶²

Tablica 21: Podaci Hrvatske udruge kreditnih unija o plasiranim sredstvima u 2019. i 2020. godini (HRK)

Red.br.	Naziv kreditne unije	2019. Broj kredita	2019. Plasirana sredstva	2019. Prosječan iznos kredita	2020. Broj kredita	2020. Plasirana sredstva	2020. Prosječan iznos kredita
1.	KU APOEN, Valpovo	601	11.435.000	19.027	495	9.448.000	19.087
2.	KU DUKAT, Viškovo	682	19.630.000	28.783	625	17.050.000	27.280
3.	KU GAMA, Zagreb	331	14.310.000	43.233	285	17.518.000	61.467
4.	KU JAMSTVO, Županja	1.251	858.412.946	68.618	1.035	74.925.000	72.391
5.	KU LIBERTINA, Čakovec	343	16.373.400	47.736	321	15.854.760	49.392
6.	KU MARJAN, Split	1.354	62.574.800	46.215	1.320	56.359.000	42.696
7.	KU NOA, Osijek	245	9.613.623	39.239	242	8.540.000	35.289
8.	KU ABC, Sisak	358	11.506.562	32.141	257	8.688.173	33.806
9.	KU ZAGORSKA, Zabok	332	17.330.833	52.201	396	18.064.123	45.616
10.	KU SINDIKALNA, Zagreb	1.366	22.751.000	16.655	1.033	18.364.000	17.777
11.	KU DEPONENT, Zagreb	31	1.808.000	58.323	-	-	-
12.	KU KRAJCAR, Županja	592	60.380.919	101.995	-	-	-
UKUPNO		7.486	333.555.383		6.009	244.811.056	

Izvor: Hrvatska udruga kreditnih unija

161 Hrvatska narodna banka, <https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/supervizija/popis-kreditnih-unija>, preuzeto 15.12.2021.

162 Hrvatska narodna banka (2021). Godišnje izvješće Hrvatske narodne banke za 2020. godinu, <https://www.hnb.hr/-/godisnje-izvjesce-2020>, preuzeto 15.12.2021.

U 2020. godini ukupno plasirana sredstva kroz kredite članica Udruge manja su za 26,6% u odnosu na 2019. godinu, odnosno 88.744.327 HRK. U razdoblju 2019.-2020. godine primjetan je pad u broju dodijeljenih kredita (za 19,7%) i u prosječnom iznosu kredita (za 8,6%). Razlozi su ponajprije u smanjenom obujmu poslovanja uslijed pandemije virusa COVID-19, ali i Vladinim mjerama za očuvanje poslovanja i radnih mjesta.

7.5. Fondovi rizičnog i vlasničkog kapitala (PE, VC)

Private equity – PE (fondovi rizičnog kapitala) ubrajaju se u kategoriju alternativnih investicijskih fondova. *Private equity* je vrsta ulaganja u kapital subjekta koja podrazumijeva stjecanje udjela u poslovnim subjektima koji ne kotiraju na burzi, putem privatno organiziranih transakcija institucionalnih ulagača. PE fondovi ulažu na razdoblje do 10 godina, uz mogućnost produljenja od dvije do tri godine u brzorastuće poslovne subjekte. Za PE fondove je karakteristično da su vrlo aktivni i angažirani u odnosu na svoja ulaganja i ciljne poslovne subjekte (tzv. *hands on*) te pomno prate poslovne subjekte. PE fondovi imaju etape ulaganja, odnosno slijede korake koji su povezani s investicijskom strategijom fonda. U prvoj etapi potencijalni ulagatelji preuzimaju obvezu ulaganja u fond te se prikupljaju novčana sredstava. Zainteresiranim ulagateljima se prezentiraju okviri investicijske strategije i ulaganja PE fonda. Slijedi etapa ulaganja prikupljenih sredstava, u kojoj se provodi detaljno dubinsko snimanje (*due diligence*) ciljnog poslovnog subjekta. Kada se PE fond odluči za konkretno ulaganje, stječe udio u vlasništvu u ciljnom poslovnom subjektu, nakon čega slijedi etapa upravljanja ulaganjima u kojoj se unaprjeđuje i razvija poslovanje subjekta, potencijalno mijenja veličina i repositionira na tržištu, uvode novi proizvodi i usluge i sl. Zadnja etapa je izlazna, kada se monetizira dio stvorene imovine, prodaje dio ili cijeli poslovni subjekt.¹⁶³

Venture capital – VC (vlasnički kapital) predstavlja vrstu rizičnog kapitala usmjerenog na financiranje poslovnih subjekata u ranim fazama rasta, koji imaju veliki inovativni potencijal i dobre procjene rasta.

Rad PE i VC fondova u Europi prati neprofitna organizacija Invest Europe sa sjedištem u Briselu. Cilj organizacije je pomoći u donošenju politika kojima se utječe na fondove rizičnog i vlasničkog kapitala, kao i njihove ulagače. U 2020. godini u Središnjoj i Istočnoj Europi fondovi rizičnog kapitala su uložili milijardu EUR, što je 33% manje u odnosu na 2019. godinu¹⁶⁴. Najviše ulaganja dolazi od domaćih (europskih) ulagača (64%). Zbog zakonodavnih promjena u Poljskoj i Mađarskoj kojima je olakšano poslovanje fondova rizičnog kapitala, u 2020. godini bilježi se porast prikupljanja i ulaganja rizičnog kapitala u Središnjoj i Istočnoj Europi.

Prema podacima izvještaja Invest Reporta za 2020. godinu za Središnju i Istočnu Europu¹⁶⁵, fondovi vlasničkog kapitala su uložili 358 milijuna EUR, što je samo 4% manje u odnosu na rekordnu 2019. godinu.

U Hrvatskoj je u 2020. godini djelovalo 5 fondova rizičnog kapitala (Tablica 22).

¹⁶³ Derenčinović Ruk, M. (2020). Private equity fondovi i hrvatsko iskustvo, Zbornik PFZ, 70, (6), str. 783-824.

¹⁶⁴ Invest Report za 2020. godinu za Središnju i Istočnu Europu, Invest Europe, 2021., <https://cvca.hr/wp-content/uploads/2022/02/invest-europe-cee-activity-report-2020.pdf>, preuzeto 10.1.2022.

¹⁶⁵ Ibidem

Tablica 22: Aktivni fondovi rizičnog kapitala u Republici Hrvatskoj u 2020. godini

Fond rizičnog kapitala – Fondovi za gospodarsku suradnju	Društvo za upravljanje	Neto imovina u HRK	Cijena udjela
Honestas FGS	Honestas Private Equity Partneri d.o.o.	11.225.371	0,6604
Inspirio FGS	Inspire Investments d.o.o.	59.134.504	26,0496
Prosperus FGS	Prosperus Invest d.o.o.	278.223.563	3,1428
Prosperus FGS II	Prosperus Invest d.o.o.	44.633.824	3,1842
Quaestus Private Equity Kapital II	Quaestus Private Equity d.o.o.	135.302.214	99,3302
Ukupno		528.519.476	

Izvor : HANFA Društva za upravljanje

Prema podacima¹⁶⁶ HANFA-e, u 2020. godini imovina fondova rizičnog kapitala je smanjena za 37,7%. HANFA je u 2020. godini odobrila poslovanje novog fonda rizičnog kapitala - Prosperus Growth. Cilj tog fonda je hrvatskim malim i srednjim te srednje kapitaliziranim poslovnim subjektima omogućiti novi izvor financiranja za rast i razvoj, inovacije i povećanje konkurentnosti. Novoosnovani fond nije ograničen na pojedini sektor. Fond će nastojati imovinu alocirati na sljedeći način: 36% će biti uloženo u poslovne subjekte u kategoriji malih, a 42% u kategoriju srednjih poduzeća i 22% u kategoriju velikih poduzeća¹⁶⁷, a ulagat će samo u one poslovne subjekte koji se nalaze u „srednjem“ stadiju rasta i razvoja, a ne u svojoj ranoj razvojnoj fazi (odnosno u tzv. *seed* ili *start-up* ulagačkoj fazi) i uz uvjet da poslovni subjekt nije „poduzetnik u teškoćama“. Najmanje 75% sredstava će se uložiti u poslovne subjekte u Hrvatskoj, a ostatak u poslovne subjekte osnovane u Sloveniji, Srbiji ili Bosni i Hercegovini.

7.6. Crowdfunding

Crowdfunding, odnosno grupno financiranje se najčešće definira kao „javni poziv, upućen putem interneta, radi pribavljanja financijskih resursa bilo u obliku donacija bilo u zamjenu za neki oblik nagrade i/ili prava glasa, ili udjela, kako bi se poduprle inicijative za specifične svrhe.“¹⁶⁸

166 HANFA (2021). Godišnje izvješće za 2020., <https://www.hanfa.hr/publikacije/godisnje-izvjesce/>, preuzeto 12.2.2022.

167 HANFA, <https://www.hanfa.hr/vijesti/hanfa-odobrila-osnivanje-novog-fonda-rizi%C4%8Dnog-kapitala/>, preuzeto 12.11.2021.

168 Lambert, T., & Schwenbacher, A. (2010). An empirical analysis of *crowdfunding*. *Social Science Research Network*, 1578175(1), str. 23.

Grupno financiranje se oslanja na male iznose novčanih sredstava koje uplaćuje velika grupa ljudi (pojedinaца), kako bi se ostvario određeni cilj (humanitarni projekti), realizirala ideja (umjetnički projekti) ili pokrenuo poduzetnički pothvat, putem interneta, odnosno specijalnih platformi na kojima se susreću oni koji imaju ideje ili projekte i oni koji žele pomoći u njihovoj realizaciji.

Financijska sredstava se prikupljaju na različitim platformama, ovisno o strategiji prikupljanja sredstava. Sredstva se mogu prikupljati kroz:

1. donacije
2. nagrade
3. posuđivanje
4. prodaju vlasničkih udjela.

Osim prikupljanja financijskih sredstava, grupno financiranje omogućava i druge, nefinancijske koristi, poput provjere same poslovne ideje i interesa kupaca za proizvod ili uslugu.

U Hrvatskoj djeluju sljedeće platforme: Funderbeam SEE, Croinvest.eu, ZEZinvest, Capital.hr, Brlog zadružna pivovara, Seeders i Croenergy.eu.¹⁶⁹ Premda obujam grupnog financiranja u svijetu raste, za Hrvatsku ne postoje podaci.¹⁷⁰ CrowdfundingHub u svojoj analizi *Current State of Alternative Finance 2020* navodi kako se obujam grupnog financiranja u Hrvatskoj lagano smanjuje, jer najveće svjetske *crowdfunding* platforme više ne posluju u Hrvatskoj (Indiegogo i Kickstarter), što otežava pristup grupnom financiranju i investitorima i poduzetnicima.¹⁷¹ Glavna prepreka hrvatskim poslovnim subjektima u korištenju *crowdfunding* platformi je što se sredstva naplaćuju i prenose uslugom Stripe, koju hrvatske banke nisu podržavale tijekom 2020. godine.

Tijekom 2020. godine u Hrvatskoj su bile najaktivnije platforme Ulule, Čini pravu stvar, Funderbeam i Croinvest.eu. Premda ne postoje skupni podaci o *crowdfunding*u za projekte iz Hrvatske, među uspješnim kampanjama u 2020. godini su bili i hrvatski projekti: Zvezdarnice Višnjan, Nutrivora, CircuitMessa, Tree elements eco-kind retreat, Orqe, Mireta i Mobility One (Tablica 23).

169 Oršulić, K. (2021). Zamire li crowdinvesting u Hrvatskoj? Trenutno imamo više platformi nego aktivnih kampanja, Lider, (16.06.2021.), <https://lider.media/poslovna-scena/hrvatska/zamire-li-crowdinvesting-u-hrvatskoj-trenutno-imamo-vise-platformi-nego-aktivnih-kampanja-137288>, preuzeto 20.06.2021.

170 Zadnji podaci o obujmu grupnog financiranja za Republiku Hrvatsku su iz 2017. godine, kada je Hrvatska bila na 32. mjestu (od promatranih 46. zemalja) s obujmom financiranja od 460.000 EUR i godišnjim rastom od 58,6 % (p2pmarketdata.com/blog/crowdfunding-europe/, preuzeto 21.12.2021.

171 Current State of Alternative Finance 2020, CrowdfundingHub, <http://crowdfundinghub.eu/croatia-current-state-of-alternative-finance-2020>, preuzeto 10.06.2021.

Tablica 23: Najuspješnije *crowdfunding* kampanje hrvatskih poslovnih subjekata u 2020. godini

PLATFORMA	KAMPANJA
CROINVEST	<p>Nebo je granica: pomozimo Zvezdarnici Višnjan educirati nove generacije znanstvenika Cilj kampanje je bio prikupiti 1.185.000 HRK za obrazovanje nove generacije znanstvenika, "lovaca na asteroide". Kroz uplate 2456 pratitelja prikupljeno je 1.299.789 HRK. (https://croinvest.eu/en/kampanja/zvezdarnica-visnjan/)</p>
	<p>Nutrivor – obrt za internetski portal "Autoimuni nutrivor - priručnik i kuharica bez alergena" – cilj kampanje je bio prikupiti 220.000 HRK. Prikupljeno je 237.085 HRK uplatama 927 pratitelja. (https://croinvest.eu/en/kampanja/nutrivor/)</p>
	<p>Zajedno ulažemo u razvoj kreativaca i inovatora budućnosti Sredstva su se prikupljala za Digitalni učenički inkubator koji bi omogućio nagrađivanje najkreativnijih škola u Hrvatskoj. Cilj je bio prikupiti 30.000 HRK. Prikupljen je gotovo cjeloviti iznos – 27 pratitelja je uplatilo 29.960 HRK) (https://croinvest.eu/en/kampanja/digitalni-ucenicki-inkubator/)</p>
KICKSTARTER	<p>CircuitMess Batmobile – a DIY AI-powered smart robot car Set za sastavljanje automobila, pomoću kojega se uči o elektronici i programiranju. Cilj kampanje je bio prikupiti 15.000 USD, a uplatama 2427 pratitelja prikupljen je iznos od 388.783 USD. (https://www.kickstarter.com/projects/albertgajsak/circuitmess-batmobile)</p>
	<p>Tree Elements eco-kind retreat Svrha kampanje je izgraditi <i>retreat</i> u mjestu Rastoke s kućicom na drvetu. Cilj kampanje je bio prikupljanje 35.000 USD. Pratitelji, njih 606, uplatilo je iznos od 77.253 USD. (https://www.kickstarter.com/projects/tree-elements/treehouses)</p>
	<p>Orqa FPV.Ctrl – Learn how to fly FPV Cilj kampanje je bio prikupiti 10.000 EUR za FVP daljinski upravljač za simulator letenja dronom. Prikupljeno je 25.999 EUR uplatama 125 pratitelja. (https://www.kickstarter.com/projects/orqafpv/orqa-fpvctrl-beginner-remote-controller-for-fpv-drones/posts/3367290)</p>
FUNDERBEAM	<p>Miret d.o.o. Hrvatski brend ekoloških tenisica je pokrenuo kampanju za dokapitalizaciju poslovnog subjekta. Cilj kampanje je bio prikupiti 560.000 EUR. (https://www.funderbeam.com/syndicate/miret)</p>
	<p>MobilityONE U svrhu daljnjeg razvoja softverskog rješenja za upravljanje voznim parkovima poslovnih subjekata, pokrenuta je kampanja za prikupljanje kapitala u iznosu od minimalno 200.000 EUR. (https://www.funderbeam.com/syndicate/mobility-one)</p>

Izvor: intervju s Petrom Jurlina, Brodoto d.o.o., veljača 2021.

CEDIOR (Centar za društvene inovacije i održivi razvoj), *think-tank* koji okuplja istaknute stručnjake oko kreiranja i akceleriranja inovativnih i društvenih rješenja za društvene probleme, osnovao je Međunarodni centar za *crowdfunding* (*International center for crowdfunding*) s ciljem razmjene znanja, educiranja i promicanja *crowdfundinga*. Centar je u 2020. godini održao niz predavanja na temu *crowdfundinga*, te pokrenuo kampanju za prikupljanje sredstava za Zvezdarnicu Višnjičan. ¹⁷²

Krajem 2020. godine u Hrvatskoj je s radom započela i platforma P2P Finance - platforma za uzajamno financiranje (<https://www.p2pfinance.hr/>). Platforma je mjesto susreta poslovnih subjekata s viškom likvidnim sredstava i poslovnih subjekata kojima su sredstva potrebna (*“peer to peer”*). Najpoznatija platforma za ovakav oblik financiranja u svijetu je Zopa. Ulagачi na P2P Finance platformi su poslovni subjekti, različiti investitori (institucionalni, profesionalni), te fondovi. Kroz ovu vrstu ulaganja moguće je ostvariti fiksne neto prinose od 5 do 12%, a što ovisi o investicijskoj politici ulagača. ¹⁷³ Platforma je u većinskom vlasništvu slovenskog poslovnog subjekta Borza Terjatev d.d., a svojim korisnicima nudi kratkoročne zajmove i kratkoročne otkupe tražbina. ¹⁷⁴

7.7. Poslovni anđeli

Poslovni anđeli su, u najširem smislu riječi, imućni pojedinci koji investiraju u tuđe poslovne pothvate svoje resurse: novac, znanje i vrijeme. ¹⁷⁵ Cilj im je ostvariti dobit, no istovremeno i prenijeti vlastita znanja i iskustva. Poslovni anđeli ulažu u tuđe poslovne subjekte u zamjenu za manji vlasnički udio, te zajedno s poduzetnikom preuzimaju rizik (tzv. *Equity deal*) ili odobravaju komercijalni zajam koji se u slučaju neispunjenja uvjeta može pretvoriti u vlasnički udio. ¹⁷⁶ Poslovni anđeli mogu djelovati kao samostalni ulagači, no moguća su i skupna ulaganja.

European Business Angels Network (EBAN) je mreža udruženja poslovnih anđela - investitora u rane faze razvoja poslovnih subjekata. EBAN je osnovan 1999. godine sa sjedištem u Briselu i okuplja više od 150 članica (različitih udruga poslovnih anđela) iz 50 zemalja.

Poslovni anđeli u Europi su u 2020. godini najviše ulagali u programe za upravljanje poslovanjem i financijsku tehnologiju (Slika 15).

172 CEDIOR (2021). Izvještaj o radio Cediora za 2020. godinu, <https://cedior.org/izvjestaj-o-radu-cediora-za-2020-godinu>, preuzeto 1.12.2021.

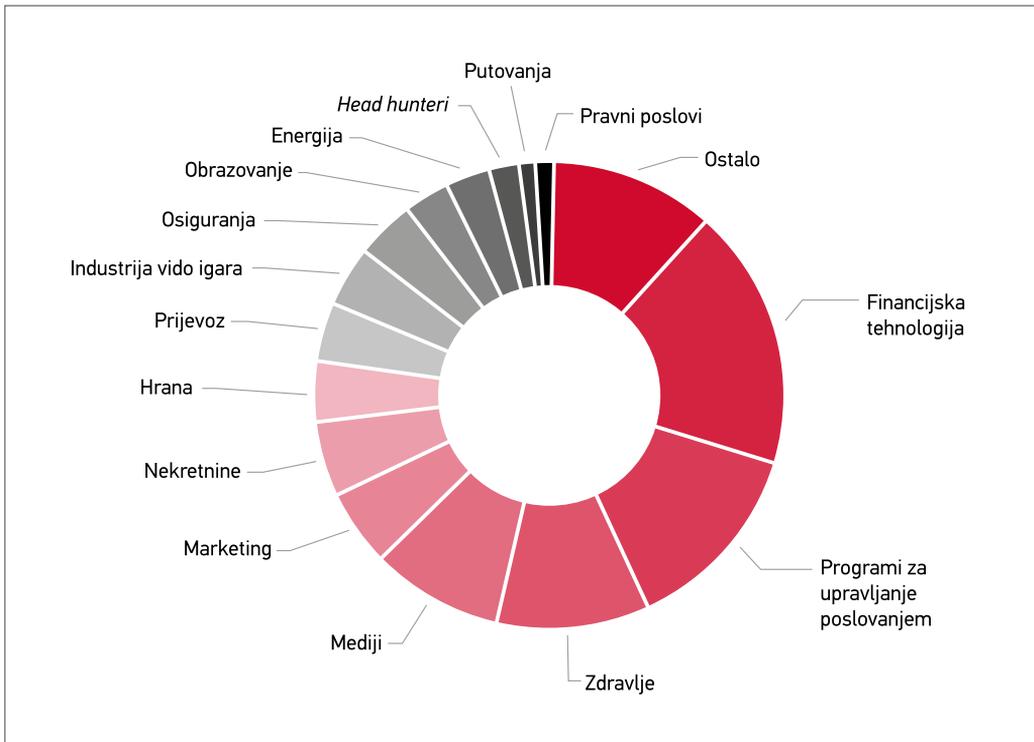
173 „Ulaganje i mogućnosti financiranja na P2P platformi“, *Lider*, 15.06.2021. <https://lider.media/lider-plus/ukratko/ulaganje-i-mogucnosti-financiranja-na-p2p-platformi-137261>, preuzeto 15.06.2021.

174 Hadžić, J., (2022). „Sašo Breitenberger: Hrvati sve zainteresiraniji za peer2peer financiranje“, *Poslovni puls* (portal), <https://poslovnipuls.com/2022/02/08/saso-breitenberger-p2p-finance/>, preuzeto 8.02.2022.

175 Dibrova, A. (2015). Business angel investments: risks and opportunities, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 207, str. 280 – 289

176 Mason, C., (2011). Business angels, *World Encyclopedia of Entrepreneurship*, Dana, L., P., (ur.), Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham

Slika 15: Struktura ulaganja poslovnih anđela u Europi u 2020. godini (istraživanje je provedeno u 37 europskih zemalja)



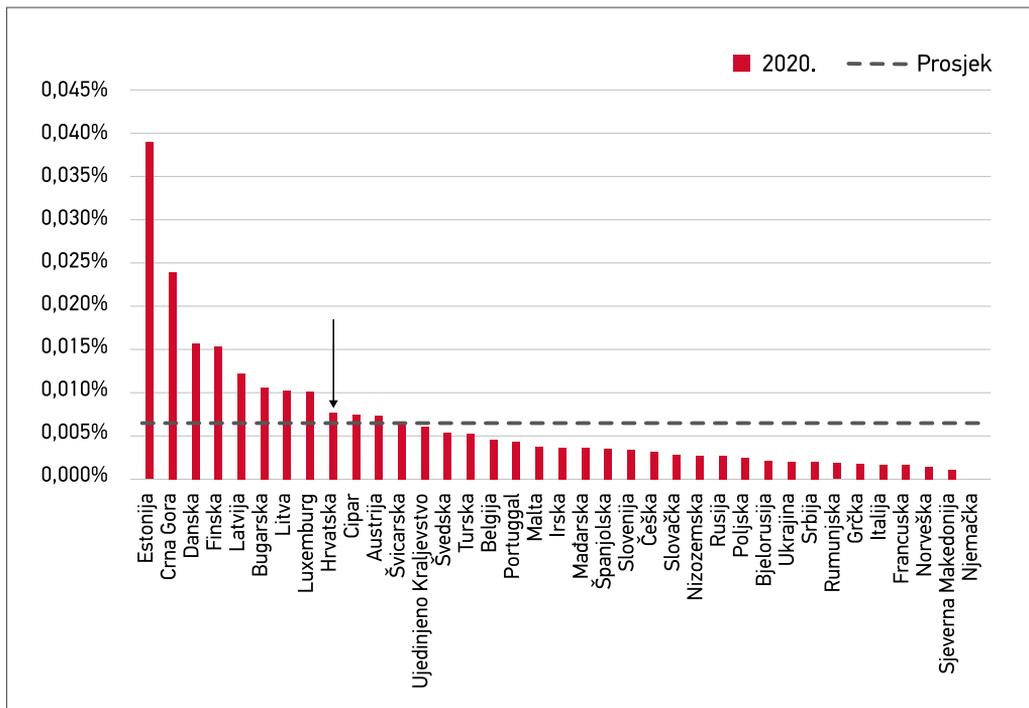
Izvor: EBAN Statistics Compendium 2021

U 2020. godini poslovni anđeli u uložili između 0,5 i 1 milijun EUR u *start-up* poslovne pothvate, odnosno prosječno po poslovnom pothvatu 214.150 EUR u Europi. U odnosu na prethodnu godinu, u 2020. godini je bilo 4.5% manje ulaganja poslovnih anđela, a i broj poslovnih anđela je manji.¹⁷⁷ Velika Britanija je i dalje tržište s najviše ulaganja poslovnih anđela, a slijede Njemačka i Danska.

Ulaganja poslovnih anđela u Hrvatskoj su u 2020. godini, u odnosu na 2019. godinu niža, kao i u ostatku promatranih europskih zemalja. Po iznosu ulaganja poslovnih anđela u odnosu na bruto domaći proizvod (BDP) zemlje Hrvatska je iznad prosjeka 37 europskih zemalja obuhvaćenih istraživanjem provedenim za 2020. godinu (Slika 16).

¹⁷⁷ U 2020. godini je bilo 32.200 poslovnih anđela, dok ih je u 2019. godini bilo 34.500, prema podacima EBAN Statistics Compendiuma iz 2021. godine

Slika 16: Ulaganja poslovnih anđela po zemljama u odnosu na BDP



Izvor: EBAN Statistics Compendium 2021

Osim EBAN-a u Europi djeluju i druga udruženja poslovnih anđela poput **Business Angels Europe (BAE)**¹⁷⁸. BAE je udruženje europskih poslovnih anđela, udruga poslovnih anđela i trgovinskih organizacija. Ciljevi BAE su stvaranje i povezivanje ekosustava za investicije i ulaganja poslovnih anđela, kreiranje podržavajućeg regulatornog i fiskalnog okvira za djelovanje poslovnih anđela, te jačanje svjesnosti i važnosti djelovanja poslovnih anđela.

CRANE - Hrvatska mreža poslovnih anđela je članica EBAN-a. Udruga je pokrenuta 2008. godine i okuplja 35 članova. Aktivnosti udruge uključuju identifikaciju i odabir potencijalnih projekata, organizaciju predstavljanja projekata poslovnim anđelima, edukaciju za mlade poduzetnike i poslovne anđele, pomoć investitorima prilikom sindiciranja *deal-ova* (strategije ulaganja), te suradnju s drugim udrugama poslovnih anđela u Europi i svijetu.

Kao izdvojenu investiciju za 2020. godinu, u CRANE-u navode ulaganje 11 poslovnih anđela u ukupnom iznosu od 100.000 EUR u poslovnom subjektu u industriji video igara - Hyperion Studio Limited.

¹⁷⁸ Business Angels Europe, <https://www.businessangelseurope.com/about-us>, preuzeto 12.12.2021.

7.8. Hrvatska banka za obnovu i razvitak (HBOR)

Hrvatska banka za obnovu i razvitak (HBOR) je razvojna i izvozna banka Republike Hrvatske koja potiče razvoj sektora malih i srednjih poduzeća kreditiranjem, osiguranjem izvoza od političkih i komercijalnih rizika, izdavanjem garancija te poslovnim savjetovanjem.

HBOR potiče poduzetnike na korištenje dostupnih sredstava EU fondova, razvija suradnju s financijskim posrednicima s ciljem olakšavanja pristupa financijskim sredstvima za mala i srednja poduzeća (okvirni krediti s poslovnim bankama i *leasing* društvima), te provodi mjere sniženja kamatnih stopa i naknada za obradu kreditnog zahtjeva.

U 2020. godini HBOR je, kroz svoje aktivnosti, podržao 1.809 projekata s ukupnim iznosom od blizu 8 milijardi HRK što predstavlja povećanje od 13% u odnosu na 2019. godinu. Najveći dio HBOR-ove podrške odnosi se na kredite (69%), te osiguranje izvoza (26%). U 2020. godini odobreno je za kreditiranje 1.328 projekata u vrijednosti od 5,51 milijardi HRK što je za 4,5% manje u odnosu na prethodnu godinu. U odnosu na 2019. godinu¹⁷⁹ kada je od ukupno odobrenih kredita 81% bilo namijenjeno investicijama, u 2020. godini 51% kredita bio je za investicije, a 49% za obrtna sredstva.

U 2020. godini ponovno su najbrojniji korisnici kredita HBOR-a bila mala i srednja poduzeća, kojima je odobreno 1.168 kredita (88% od svih kredita) u iznosu od 1,57 milijarde HRK (što čini samo 28,5% kreditnih sredstava HBOR-a). Iz navedenog proizlazi da je u 2020. godini od projekata koje je kreditirao HBOR 88% projekata bilo usmjereno na sektor malih i srednjih poduzeća, ali da je, u isto vrijeme, na te projekte alocirano samo 28,5% kreditnih sredstava HBOR-a (Tablica 24).

Tablica 24: Plasman kredita HBOR-a prema sektoru malih i srednjih poduzeća od 2017. do 2020. godine

	2018.	2019.	2020.
Ukupan broj kreditiranih projekata od strane HBOR-a	1.970	1.848	1.328
Ukupan iznos dodijeljenih kredita HBOR-a (HRK)	5,61 milijarde	5,77 milijardi	5,51 milijardi
Broj odobrenih kredita HBOR-a za mala i srednja poduzeća	1.853	1.640	1.168
Ukupan iznos odobrenih kredita HBOR-a za mala i srednja poduzeća (HRK)	1,96 milijarde	1,44 milijarde	1,57 milijarde

Izvor: Analiza autorica prema podacima iz godišnjih financijskih izvješća HBOR-a od 2018. do 2020. godine

¹⁷⁹ Hrvatska banka za obnovu i razvitak (2021). Godišnje financijsko izvješće za 2020. godinu, str. 12

HBOR putem programa kreditiranja, izdavanja garancija i osiguranja kredita, te osiguranja izvoznih potraživanja podržava izvoznike u svim fazama izvoza. U 2020. godini HBOR je podržao hrvatske izvoznike s ukupnim iznosom od 4,7 milijardi HRK što predstavlja povećanje od 58% u odnosu na 2019. godinu kada je za hrvatske izvoznike kroz programe HBOR-a bilo alocirano 2,75 milijardi HRK.



Od proglašenja pandemije bolesti COVID - 19, HBOR je donio Mjere COVID – 19 kako bi se ublažile negativne posljedice pandemije na poslovanje poduzetnika. Cilj mjere je očuvanje likvidnosti i radnih mjesta poduzetnika, te održavanje izvoznih aktivnosti poduzetnika.

Ovim mjerama poduzećima je omogućen moratorij, reprogram postojećih obaveza te odobrenje novih povoljnih kredita s kamatnom stopom već od 0%. HBOR, putem izdavanja jamstava i osiguranjem kredita, preuzima rizik povrata kredita do 90% čime potiče banke na odobravanje kredita za obrtna sredstva.

Osim Mjere COVID – 19, HBOR provodi i dalje postojeće programe kreditiranja investicija, obrtnih sredstava, finansijskih instrumenata, program izvozno – kreditnog osiguranja i poticanja razvoja tržišta rizičnog kapitala.

Moratorij

HBOR je svojim klijentima kojima je izravno odobren kredit ili izdana garancija, omogućio korištenje dodatnog ili novog moratorija za obveze koje dospijevaju od 1.7. 2020. godine. Poduzetnici su ponudenu mogućnost moratorija kredita iskoristili za više od 1.600 odobrenih kredita.

Reprogramiranje

Reprogramiranje postojećih kreditnih obaveza omogućeno je svim korisnicima HBOR-ovih kredita koji su zbog pandemije COVID-19 u nemogućnosti provoditi planirane aktivnosti, neovisno o tome je li kredit odobren izravno ili putem poslovnih banaka, odnosno *leasing* društava.

Novi programi kreditiranja – kamatne stope od 0% na izvore HBOR-a

- a. Ovaj kredit namijenjen je za podmirenje dospjelih kratkoročnih obaveza prema bankama i kreditnim institucijama i kratkoročnih obaveza prema državi, te financiranje tekućeg poslovanja. Kredit se provodi po modelu podjele rizika s poslovnim bankama ili izravno za veće iznose. Rok otplate do 5 godina, 0% kamatna stopa na HBOR-ov udio u kreditu, mogućnost počeka do 1 godine.
- b. Obrtna sredstva u djelatnosti drva i proizvodnji namještaja. Kredit se provodi po modelu podjele rizika s poslovnim bankama ili izravno za veće iznose. Rok otplate do 5 godina, 0% kamatna stopa na HBOR-ov udio u kreditu, mogućnost počeka do 1 godine. Jedan od mogućih instrumenata osiguranja je i polica osiguranja kredita

HBOR-a. Ministarstvo poljoprivrede sufinancira troškove premije osiguranja do visine raspoložive de minimis potpore.

- c. Obrtna sredstva putem okvirnih kredita bankama. Tijekom 2020. godine osam banaka je odobravalo kredit po sniženoj kamatnoj stopi za 0,75% postotnih bodova zahvaljujući sredstvima HBOR-a.
- d. Obrtna sredstva putem okvirnih kredita bankama uz HAMAG-BICRO jamstva, kredit se odobrava putem poslovnih banaka uz korištenje pojedinačnog ESIF jamstva za obrtna sredstva HAMAG BICRO, u visini najmanje 50% ukupnog iznosa kredita.
- e. Obrtna sredstva za ruralni razvoj. Sredstva se odobravaju bez uobičajenih bankarskih naknada prihvatljivim korisnicima, po kamatnoj stopi od 0,5 %. Instrument osiguranja su mjenice i zadužnice. Rok otplate 5 godina.
- f. Obrtna sredstva za male i srednje poduzetnike iz turističkih djelatnosti. Izravno kreditiranje, uz mogućnost počeka od 1 godine. Rok otplate do 5 godina. Kamatna stopa 0% za prve 3 godine, a iduće 2 godine do 1,5%.

Novi programi osiguranja kredita

- a. Program osiguranja portfelja kredita za likvidnost poduzetnika – Mjera COVID 19
- b. Program pojedinačnog osiguranja izvoznika
- c. Program subvencioniranja premije osiguranja – Mjera COVID 19
- d. Program dodjele državnih potpora sektoru mora, prometa, prometne infrastrukture i povezanim djelatnostima u aktualnoj pandemiji COVID 19
- e. Financijski instrumenti
- f. Implementiran je novi financijski instrument Obrtna sredstva za ruralni razvoj
- g. Nastavljeno je s provedbom financijskih instrumenata za privatni sektor ESIF krediti za rast i razvoj, Investicijski krediti za ruralni razvoj te za javni sektor ESIF krediti za energetske učinkovitost i ESIF krediti za javnu rasvjetu
- h. Putem svih financijskih instrumenata HBOR je podržao 119 projekata u iznosu većem od 205 milijuna HRK tijekom 2020. godine

Posebne pogodnosti za poduzetnike u pojedinim županijama, općinama, gradovima

Subvencija kamatne stope

Temeljem ugovora o poslovnoj suradnji sklopljenih sa županijama, općinama i gradovima poduzetnici mogu koristiti subvenciju kamatne stope na kredite HBOR-a iz sredstava županija, općina i gradova.

Niže kamatne stope za poduzetnike koje će poslovati ili posluju u potresom pogođenom području

Kamate za investicijske kredite kreću se od 0,8%, a kamate za obrtna sredstva od 0,3%.



Sudjelovanje HBOR-a u fondovima rizičnog kapitala u 2020. godini

S ciljem razvoja tržišta ulaganja u fondove rizičnog kapitala, Europska komisija je, u suradnji s Europskim investicijskim fondom (*European Investment Fund* - EIF) i razvojnim institucijama na nacionalnim razinama EU članica pokrenula EIF-NPI platformu (*European Investment Fund - National Promotional Institutions*). Hrvatska banka za obnovu i razvitak (HBOR), kao jedan od institucionalnih osnivača, sudjeluje u radu dva tijela platforme (Generalnog i Konzultativnog foruma) od 2016. godine.

Tijekom 2020. godine HBOR je sudjelovao u četiri fonda rizičnog kapitala¹⁸⁰:

- FRC2 Croatia Partners
- CROGIP
- Fondovi za gospodarsku suradnju (FGS)
- Investicijski fond Inicijative triju mora.

FRC2 Croatia Partners pokrenut je u 2020. godini, iz sredstava ESIF (*European Structural Investment Funds*) Financijskih instrumenata i Europskog investicijskog fonda. Fondom upravlja FRC2 GP S.a.r.l. Premda je HBOR jedan od ulagatelja, ne sudjeluje u odabiru poslovnih subjekata u koje se ulaže.

Fond se sastoji od dvije komponente:

- akcelerskog programa, koji je namijenjen inovativnim start-up poslovnim pothvatima, a koji mogu sudjelovati u Start-up školi (za osobe koje su u fazi razvoja ideje za pokretanje start-up poslovnih pothvata) ili Akceleratoru (koji razvijaju prototip)
- ulaganja vlasničkog (rizičnog) kapitala za poslovne subjekte koji su u fazi razvoja.

Iznos ulaganja u pojedini poslovni subjekt ovisi o stupnju razvoja subjekta, a može biti od 10.000 EUR do 1.000.000 EUR ulaganja u rizični kapital.

CROGIP (*Croatian Growth Investment Programme*) namijenjen je malim i srednjim poslovnim subjektima, srednje kapitaliziranim, do 300 zaposlenih, koja su osnovana i posluju uglavnom na hrvatskom tržištu, te planiraju nove projekte na kojima će zapošljavati pretežito hrvatske zaposlenike. Vrijednost fonda je 100 milijuna EUR. Cilj fonda je intenzivirati ulaganja privatnog sektora u fondove rizičnog kapitala te tako omogućiti značajno veći iznos sredstava za ulaganja u hrvatske poslovne subjekte. Fond ulaže i u projekte hrvatskih i slovenskih sveučilišta i istraživačkih instituta.

Fondovi za gospodarsku suradnju (FGS) djelovali su u razdoblju od 2011. do 2021. godine kao otvoreni investicijski fondovi rizičnog kapitala s privatnim ponudama, u skladu sa Zakonom o alternativnim investicijskim fondovima. Osnovano je pet FGS-ova, čija ulaganja su bila usmjerena na poticanje razvoja gospodarstva, očuvanje radnih mjesta i stvaranje novih, te

¹⁸⁰ HBOR, <https://www.hbor.hr/>, preuzeto 21.12.2021.

jačanje poslovnih subjekata kroz vlasničko restrukturiranje ulaganjem u dodatni kapital. HBOR, imenovan kao kvalificirani ulagatelj, je sudjelovao u provedbi FGS-ova¹⁸¹.

Investicijski fond Inicijative triju mora zajednički je fond razvojnih financijskih institucija iz Poljske, Rumunjske, Estonije, Latvije, Litve, Mađarske, Slovenije, Bugarske i Hrvatske. Cilj ulaganja su infrastrukturni projekti u sektoru energetike, prometa i digitalne infrastrukture. Premda je jedan od ulagatelja, HBOR ne sudjeluje u odabiru poslovnih subjekata. Minimalni iznos ulaganja je 30.000.000 EUR.

7.9. Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, inovacije i investicije – HAMAG-BICRO

Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, inovacije i investicije HAMAG-BICRO¹⁸² je institucija Vlade Republike Hrvatske odgovorna za pružanje financijske podrške malim i srednjim poduzećima u različitim fazama razvoja poduzetničkog pothvata kroz programe jamstava, zajmova i bespovratnih potpora.

Od 2015. godine HAMAG – BICRO obavlja i funkciju Posredničkog tijela razine 2 (PT2) u okviru Operativnog programa „Konkurentnost i kohezija“ u financijskom razdoblju 2014.-2020. U sklopu ovog programa, HAMAG-BICRO je podržao više od 11.500 projekata u koje je ukupno investirano 18,6 milijardi HRK.

Objavu preostalih poziva iz ovog programa prekinula je pandemija bolesti COVID-19 i potresi u ožujku i prosincu 2020. godine zbog čega su promijenjeni prioriteti u poslovanju, te su sredstva preusmjerena na programe namijenjene očuvanju likvidnosti malih poduzeća. U tu svrhu došlo je do povećanja alokacije sredstava i sniženja kamatnih stopa na postojeće programe za zajmove, povećanja stope jamstva na kredite za obrtna sredstva na 80%, te uvođenja moratorija za sve postojeće korisnike zajmova. Dodatno, HAMAG-BICRO uspostavio je i nove instrumente: COVID-19 zajam za obrtna sredstva i Mikro zajam za obrtna sredstva za poljoprivredu i ruralni razvoj u sklopu paketa potpore poduzetnicima u uvjetima pandemije.

7.9.1. Jamstva

Dodjela jamstava je važno područje djelovanja HAMAG-BICRO-a jer se omogućuje dodjela kredita poduzetnicima koji imaju kvalitetne poslovne ideje, ali ne ispunjavaju uvjete poslovnih banaka za osiguranje povrata kredita.

Važna ciljna skupina za dodjelu jamstava HAMAG-BICRO-a su poduzetnici početnici kojima se olakšava pristup financijskim sredstvima za pokretanje poduzetničkog pothvata kroz subvencioniranje kamatne stope u prvim godinama poslovanja i dodjelu jamstva, najčešće u 80%-tnom iznosu glavnice kredita.

181 Quaestus Private Equity Kapital II, Inspirio FGS i Prosperus FGS su u likvidaciji, a Honestas FGS je zatvoren. FGS Fima Invest d.o.o. je promijenio naziv u Farve Pro Invest.

182 Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, inovacije i investicije – HAMAG-BICRO osnovana je 2014. godine spajanjem Hrvatske agencije za malo gospodarstvo i investicije (HAMAG INVEST) i Poslovno-inovacijske agencije Republike Hrvatske (BICRO).

Tijekom 2020. godine u suradnji s financijskim institucijama paralelno su se provodila nacionalna jamstva, ESIF pojedinačna jamstva, te ESIF Ograničeno portfeljno jamstvo.¹⁸³

Od nacionalnih jamstava u 2020. godini aktivan je program Plus, uveden u svibnju 2019. godine, u sklopu kojeg je u 2020. godini izdano 20 jamstava. Banke najčešće ovo jamstvo koriste za refinanciranje postojećih obveza, jer to ESIF jamstveni programi ne omogućavaju. Preostali programi nacionalnih jamstava Rastimo zajedno, EU početnik i Poljoprivrednici nisu aktivni od kraja 2018. godine, stoga se poduzetnici i banke usmjeravaju na intenzivnije korištenje ESIF jamstava.

Tijekom 2020. godine značajno je povećan ukupan broj izdanih jamstava u odnosu na 2019. godinu, a što je rezultat udvostručenog broja izdanih jamstava u okviru ESIF programa, a naročito ESIF Ograničenog portfeljnog jamstva koje je u provedbi od kraja 2018. godine. Od ukupno 160 izdanih ESIF pojedinačnih jamstava u 2020. godini najviše je odobreno u Gradu Zagrebu i Splitsko-dalmatinskoj županiji.

Ukupna jamstva u 2020. godini iznose 658,7 milijuna HRK što predstavlja povećanje izdanih jamstava za 19% u odnosu na prethodnu godinu (Tablica 25).

Tablica 25: Izdana jamstva HAMAG-BICRO-a po programima od 2018. do 2020. godine

Program jamstava	Broj izdanih jamstava po programima			Iznos izdanih jamstava po programima (mil. HRK)		
	2018.	2019.	2020.	2018.	2019.	2020.
Nacionalna jamstva						
Rastimo zajedno	33	5	-	45	4,2	-
EU početnik	32	6	-	51	3,7	-
Poljoprivrednici	0	2	-	0	2	-
PLUS	-	1	6	-	1,7	20
Ukupno nacionalna jamstva	65	14	6	96	11,6	20
ESIF jamstva						
Ukupno ESIF pojedinačna jamstva	107	114	160	465	482,5	486,1
ESIF Ograničeno portfeljno jamstvo	-	134	444	-	60,8	152,6
UKUPNO JAMSTVA	172	262	610	561	554,9	658,7

Izvor: HAMAG-BICRO, Godišnje izvješće 2018, 2019. i 2020.

183 Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, inovacije i investicije, <https://hamagbicro.hr/financijski-instrumenti/kako-do-jamstva/msp/portfeljna/>, preuzeto 19.11.2021.



Kao dio paketa potpore poduzetnicima u vrijeme pandemije bolesti COVID-19, Vlada Republike Hrvatske je u trećem kvartalu 2020. godine donijela Odluku o usvajanju dva dodatna jamstvena programa (Tablica 26):

- Program jamstva za kredite za poduzetnike aktivne u području kulture i kreativnih industrija u aktualnoj pandemiji COVID-a 19
- Program dodjele državnih potpora sektoru mora, prometa, prometne infrastrukture i povezanim djelatnostima u aktualnoj pandemiji COVID-a 19.

Tablica 26: Izdana jamstva HAMAG-BICRO-a po programima podrške za poduzetnike u vrijeme pandemije bolesti COVID-19 u 2020. godini

Program jamstva	Provoditelj, uz HAMAG-BICRO	Broj izdanih jamstava	Ukupni iznos izdanih jamstava po programu (mil. HRK)	Udio jamstva u odnosu na glavnici kredita
Program jamstva za kredite za poduzetnike aktivne u području kulture i kreativnih industrija u aktualnoj pandemiji COVID-a 19	Ministarstvo kulture	24	16,1	100%
Program dodjele državnih potpora sektoru mora, prometa, prometne infrastrukture i povezanim djelatnostima u aktualnoj pandemiji COVID-a 19	Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture	9	25	90%

Izvor: HAMAG-BICRO, Godišnje izvješće 2020.

7.9.2. Zajmovi

U 2020. godini HAMAG-BICRO odobravao je zajmove kroz dva programa - program ESIF zajmova i program Financijskih instrumenata za ruralni razvoj. Pored financijskih instrumenata u okviru navedenih programa, u ožujku 2020. godine, u paketu potpore poduzetnicima uslijed pandemije bolesti COVID-19, uspostavljen je novi financijski instrument: COVID-19 zajam za obrtna sredstva.

7.9.2.1. ESIF zajmovi

Od 2016. godine HAMAG-BICRO¹⁸⁴ odobrava zajmove u sklopu programa za ESIF financijske instrumente s ukupnom alokacijom koja je na kraju 2020. godine iznosila 269 milijuna EUR-a. Zajmovi se dodjeljuju u okviru sljedećih financijskih instrumenata, čiji uvjeti dodjele su detaljnije opisani u Tablici 27:

- ESIF Mikro investicijski zajmovi
- ESIF Mikro zajmovi za obrtna sredstva
- ESIF Mali investicijski zajmovi.

Tablica 27: Osnovne značajke ESIF zajmova

Naziv programa	ESIF Mikro investicijski zajam	ESIF Mikro zajam za obrtna sredstva	ESIF Mali investicijski zajam
Ciljana skupina	Mikro poduzeće Malo poduzeće Fizičke osobe - u trenutku podnošenja zahtjeva za kredit nemaju registrirani vlastiti gospodarski subjekt, ali ukoliko se zajam odobri potrebno je registrirati gospodarski subjekt s kojim se ugovara zajam	Mikro poduzeće Malo poduzeće	Mikro poduzeće Malo poduzeće Srednje poduzeće Fizičke osobe - u trenutku podnošenja zahtjeva za kredit nemaju registrirani vlastiti gospodarski subjekt, ali ukoliko se zajam odobri potrebno je registrirati gospodarski subjekt s kojim se ugovara zajam
Iznos	Od 1.000,00 EUR do 25.000,00 EUR	Od 1.000,00 EUR do 25.000,00 EUR	Od 25.000,01 EUR do 50.000,00 EUR
Kamatna stopa	0,1% - 0,5%	0,5% - 1,0%	0,1% - 0,5%
Poček	Do 12 mjeseci ukoliko je rok otplate dulji od 2 godine		
Rok otplate	Do 5 godina uključujući poček	Do 3 godine uključujući poček	Do 10 godina uključujući poček
Instrumenti osiguranja	Zadužnica, te ostali instrumenti osiguranja ovisno o procjeni rizika		
Namjena	Osnovna sredstva (materijalna i nematerijalna imovina) Obrtna sredstva- do 30% iznosa zajma	Obrtna sredstva - 100% iznosa zajma	Osnovna sredstva (materijalna i nematerijalna imovina) Obrtna sredstva- do 30% iznosa zajma

Izvor: HAMAG-BICRO

184 HAMAG-BICRO i Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije, potpisali su 30. lipnja 2016. godine Sporazum o financiranju za provedbu financijskih instrumenata u okviru Operativnog programa „Konkurentnost i kohezija“ 2014. – 2020.

U 2020. godini zaprimljen je 2.461 zahtjev za dodjelu ESIF zajma (162% povećanja interesa u odnosu na 2019. godinu kada je zaprimljeno 937 zahtjeva). Najveći interes bio je za Mikro zajmove za obrtna sredstva (58% od zaprimljenih zahtjeva).

U 2020. godini HAMAG-BICRO je odobrio 942 ESIF zajma u ukupnom iznosu od 188,9 milijuna HRK što predstavlja povećanje ukupnog iznosa dodijeljenih zajmova za 18% (Tablica 28).

Tablica 28: Broj i iznos odobrenih ESIF zajmova¹⁸⁵ od 2018. do 2020. godine

	Broj odobrenih zahtjeva			Iznos odobrenih zahtjeva (u tisućama HRK)		
	2018.	2019.	2020.	2018.	2019.	2020.
ESIF Mali investicijski zajam	455	425	261	154.732	140.704	88.714
ESIF Mikro zajam za obrtna sredstva	45	105	600	7.605	13.710	89.687
ESIF Mikro investicijski zajam	113	34	81	14.805	5.193	10.546
UKUPNO	613	564	942	177.142	159.607	188.947

Izvor: HAMAG – BICRO, Godišnje izvješće za 2018., 2019. i 2020. godinu

Najveći broj ESIF zajmova u 2020. godini odobreno je za ulaganja u Gradu Zagrebu (246), toga slijede Splitsko-dalmatinska županija (108), zatim Zagrebačka (66) i Istarska županija (54).

Gledajući djelatnosti, najveći broj izdanih zajmova imaju poduzetnički projekti u prerađivačkoj industriji i djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, svaka s udjelom od 21%, nakon čega slijedi građevinarstvo s 12%.

S obzirom da su inicijalno planirana sredstva u okviru ovih ESIF financijskih instrumenata u velikoj mjeri iskorištena, te moratorija na postojeće plasmane kao posebne mjere koja je stupila na snagu zbog pandemije bolesti COVID-19, HAMAG-BICRO je u 2020. godini privremeno zatvorio programe ESIF Mikro zajam za obrtna sredstva i ESIF zajam¹⁸⁶.

7.9.2.2. Zajmovi za ruralni razvoj

Od 2018. godine, u suradnji s Ministarstvom poljoprivrede, pokrenuti su programi Financijskih instrumenata za ruralni razvoj (Tablica 29) s ukupnom alokacijom koja je na kraju 2020. godine iznosila 50,5 milijuna EUR-a i sljedećim instrumentima:

- Mikro zajam za ruralni razvoj
- Mali zajam za ruralni razvoj
- Mikro zajam za obrtna sredstva za ruralni razvoj.

¹⁸⁵ ESIF zajmovi su zajmovi namijenjeni sektoru malih i srednjih poduzeća iz sredstava Operativnog programa „Konkurentnost i kohezija 2014.-2020“, a koje, sukladno ugovoru između HAMAG-BICRO i Ministarstva regionalnog razvoja i europskih fondova operativno provodi HAMAG-BICRO (<https://hamagbicro.hr/financijski-instrumenti/kako-do-zajma/>), preuzeto 21.12.2021.)

¹⁸⁶ HAMAG – BICRO, Godišnje izvješće za 2020. godinu, str. 29.

Tablica 29: Osnovne značajke zajmova za ruralni razvoj

Financijski instrument	Mikro zajam za ruralni razvoj	Mali zajam za ruralni razvoj	Mikro zajam za obrtna sredstva za ruralni razvoj
Ciljana skupina	Mikro i mali subjekti malog gospodarstva	Mikro, mali i srednji subjekti malog gospodarstva	Mikro, mali i srednji subjekti malog gospodarstva
Iznos	Od 1.000 EUR do 25.000 EUR	Od 25.000,01 EUR do 50.000 EUR	Od 1.000 EUR do 25.000 EUR
Kamatna stopa	0,1% i 0,25%, ovisno o razvijenosti JLS ulaganja	0,1% i 0,25%, ovisno o razvijenosti JLS ulaganja	0,5%
Poček	Do 12 mjeseci ukoliko je rok otplate minimalno 2 godine	Do 12 mjeseci ukoliko je rok otplate dulji minimalno 2 godine	Do 12 mjeseci ukoliko je rok otplate minimalno 2 godine
Rok otplate	Do 5 godina, uključujući poček	Do 10 godina, uključujući poček	Do 3 godine, uključujući poček
Instrumenti osiguranja	Zadužnice, ostali instrumenti osiguranja prema procjeni rizika		
Namjena	osnovna sredstva, obrtna sredstva do max. 30% iznosa zajma	osnovna sredstva, obrtna sredstva do max. 30% iznosa zajma	obrotna sredstva

Izvor: HAMAG BICRO

U 2020. godini HAMAG-BICRO je zaprimio 692 zahtjeva za zajmove za ruralni razvoj, a najveći interes bilježi program Mali zajmovi za ruralni razvoj sa 64% zaprimljenih zahtjeva.

U 2020. godini odobren je 361 zahtjev za zajam za ruralni razvoj što predstavlja oko polovice zaprimljenih zahtjeva. Gotovo je 50 manje odobrenih zahtjeva u odnosu na prethodnu godinu i 23% manje alociranih sredstava na zajmove za ruralni razvoj HAMAG-BICRO-a u 2020. godini (Tablica 30).

Tablica 30: Broj i iznos odobrenih zajmova za ruralni razvoj u 2018., 2019. i 2020. godini (u 000 HRK)

Jamstveni program	2018.		2019.		2020.	
	Broj odobrenih zahtjeva	Iznos odobrenih zahtjeva (u 000 HRK)	Broj odobrenih zahtjeva	Iznos odobrenih zahtjeva (u 000 HRK)	Broj odobrenih zahtjeva	Iznos odobrenih zahtjeva (u 000 HRK)
Mikro investicijski zajam za ruralni razvoj	7	788	61	8.781	84	11.836
Mali investicijski zajam za ruralni razvoj	41	13.800	348	114.712	233	77.727
Mikro zajam za obrtna sredstva za ruralni razvoj	-	-	-	-	44	6.023
UKUPNO	48	14.588	409	123.493	361	95.586

Izvor: HAMAG – BICRO, Godišnje izvješće za 2018., 2019. i 2020. godinu

Najviše zajmova za ruralni razvoj odobreno je u Osječko-baranjskoj (70), Vukovarsko-srijemskoj (60) i Koprivničko-križevačkoj županiji (34).

7.9.2.3. COVID-19 zajmovi za obrtna sredstva

U ožujku 2020. godine kroz mjere Vlade Republike Hrvatske uspostavljen je novi financijski instrument *COVID-19 zajam za obrtna sredstva*, kao dio paketa pomoći mikro, malim i srednjim poduzetnicima uslijed pandemije bolesti COVID-19 s ukupnom alokacijom koja je na kraju 2020. godine iznosila 345 milijuna HRK.

U sklopu ovog instrumenta, u 2020. godini zaprimljeno je 6.318 zahtjeva među kojima je 4.376 poduzetnika (66%) ispunilo uvjete za dodjelu zajma. U 2020. godini dodijeljeno je 2.902 zajma u ukupnom iznosu od 1,351 milijun HRK. Najveći broj zajmova odobren je u Gradu Zagrebu (914), a slijede Splitsko-dalmatinska (384), te Primorsko-goranska županija s 207 dodijeljena zajma.



7.10. Vladini programi bespovratnih poticaja, subvencioniranih kreditnih linija

Tijekom 2020. godine Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja je provodilo programe dodjele bespovratnih poticaja, te subvencioniranih kreditnih linija.

7.10.1. Bespovratne potpore Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja

Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja u 2020. godini provodilo je nekoliko projekata bespovratnih potpora (Tablica 31), prvenstveno u području obrazovanja za obrtnička zanimanja.

Projekt „Stipendiranje učenika u obrtničkim zanimanjima“

Projekt je namijenjen za stipendije učenicima srednjih škola koji se obrazuju u deficitarnim zanimanjima u sustavu vezanih obrta po Jedinstvenom modelu obrazovanja (JMO) za zanimanja.

Za provedbu ovog Projekta u 2020. godini bilo je osigurano 82.116.000,00 HRK, od čega je 85% sredstava iz Europskog socijalnog fonda, a 15% iz nacionalnih sredstava. Ukupno su dodijeljene 4.562 stipendije.

Projekt „Naukovanje za obrtnička zanimanja“

Projekt se provodio u svrhu poticanja gospodarskih subjekata na sudjelovanje u obrazovanju učenika koji stječu zanimanja iz sustava vezanih obrta po Jedinstvenom modelu obrazovanja (JMO) čime se doprinosi stjecanju vještina za samostalan rad u zanimanju te razvoju socijalnih i poduzetničkih kompetencija učenika. Projektom se sufinancira 80% troškova potrebnih za isplatu naknade učenicima za naukovanje, trošak rada mentora koji poučavaju učenike i nabava opreme potrebne za izvođenje naukovanja.

Za provedbu ovog Projekta u 2020. godini bilo je osigurano 41.700.000,00 HRK, od čega je 85% sredstava iz Europskog socijalnog fonda, a 15% iz nacionalnih sredstava. Ukupno je dodijeljeno 576 potpora u iznosu od 41.521.628,20 HRK.

Program “Cjeloživotno obrazovanje za obrtništvo”

Program se provodio u cilju poticanja usvajanja vještina i kompetencija za obrtnička zanimanja te poticanja zapošljavanja i samozapošljavanja u obrtništvu. Sredstva su namijenjena za sufinanciranje troškova pripreme i polaganja ispita o stručnoj osposobljenosti, pripremu i polaganje majstorskog ispita, prekvalifikaciju za zanimanja u sustavu vezanih obrta, polaganje ispita o stručnoj osposobljenosti za zanimanje pogrebnik, polaganje pomoćničkog/naučničkog ispita te izdavanje dozvola (licenci) za izvođenje praktičnog dijela naukovanja. Korisnici bespovratnih potpora su obrti, trgovačka društva, zadruge te fizičke osobe.

Za provedbu ovog Programa u 2020. godini iz sredstava državnog proračuna bilo je osigurano 2.000.000,00 HRK. Ukupno je dodijeljeno 1.868.454,14 HRK za 749 potpora.

Program "Očuvanje i razvoj tradicijskih i umjetničkih obrta"

Program se provodio u cilju očuvanja i razvoja tradicijskih obrta koji se pretežito obavljaju ručnim radom i baštine posebne zanatske vještine i umijeća.

Namjena sredstava: ulaganje u unaprjeđenje poslovanja i proizvodnje, ulaganje u razvoj novih proizvoda/usluga, prilagodba, uređenje i poboljšanje poslovnog i proizvodnog prostora, uvođenje sustava upravljanja kvalitetom, normi i znakova kvalitete, upravljanje i zaštita intelektualnog vlasništva, marketinške aktivnosti i ulaganja za izlazak na nova tržišta te edukacija i stručno osposobljavanje vlasnika i zaposlenika.

Za provedbu ovog Programa u 2020. godini iz sredstava državnog proračuna bilo je osigurano 3.100.000,00 HRK (inicijalno 2.500.000,00 HRK i dodatnih 600.000,00 temeljem rebalansa državnog proračuna). Ukupno su dodijeljene 73 potpore u iznosu od 3.064.789,45 HRK.

Program „Razvoj zadružnog poduzetništva“

Program „Razvoj zadružnog poduzetništva“ provodi se u svrhu razvoja zadružnog poduzetništva, u cilju povećanja tržišne uspješnosti i zaposlenosti. Za provedbu ovog Programa u 2020. godini iz sredstava državnog proračuna bilo je osigurano 2.000.000,00 HRK (inicijalno 1.700.000,00 HRK i dodatnih 300.000,00 HRK temeljem rebalansa državnog proračuna). Ukupno je dodijeljeno 1.924.467,53 HRK kroz 23 potpore.

Tablica 31: Dodijeljene bespovratne potpore Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja u 2020. godini

Aktivnost/mjera	2020. godina		
	Broj dodijeljenih potpora	Dodijeljeni iznos u HRK	Prosječan iznos potpore u HRK
Obrazovanje u obrtništvu - Stipendiranje učenika u obrtničkim zanimanjima	4562	82.116.000,00	18.000,00
Obrazovanje u obrtništvu - Naukovanje za obrtnička zanimanja	576	41.521.628,20	72.086,16
Obrazovanje u obrtništvu - Cjeloživotno obrazovanje za obrtništvo	749	1.868.454,14	2.494,60
Obrazovanje u obrtništvu - Očuvanje i razvoj tradicijskih i umjetničkih obrta	73	3.064.789,45	41.983,42
Razvoj zadružnog poduzetništva	23	1.924.467,53	140.019,76
Aktivnosti promidžbe poduzetništva i obrta	69	2.862.000,00	83.672,50
UKUPNO	6052	133.357.339,32	22.035,25

Izvor: Registar potpora Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja

7.10.2. Kreditni programi sa subvencioniranim kamatama

Kreditni program „KREDITOM DO USPJEHA 2014.“

Kreditni program „KREDITOM DO USPJEHA 2014.“ provodi se u suradnji sa županijama i poslovnim bankama od posljednjeg kvartala 2014. godine temeljem kojeg se subvencioniraju kamate na poduzetničke kredite od strane resornog ministarstva te županija uključenih u Program. Cilj programa je olakšati dostupnost financijskih sredstava gospodarskim subjektima (trgovačka društva, obrti, profitne ustanove) s ciljem unaprjeđenja poslovnih aktivnosti, primjene tehnoloških inovacija, uspostavljanja financijske ravnoteže te nastavka uspješnog poslovanja.

Zbog interesa gospodarstva za Mjeru 1. ovog Programa, Vlada Republike Hrvatske je na 171. sjednici od 25. srpnja 2019. donijela odluku o produljenju Programa do kraja 2019. godine (31.12.2019.), odnosno dala suglasnost resornom ministarstvu za preuzimanje obveze plaćanja subvencioniranja kamata na poduzetničke kredite na razdoblje od 2020. do 2030. godine za iznos od 51.713.951,92 HRK.

Kreditni program provodi se kroz dva potprograma: Mjera 1 i Mjera 2.

Kreditni program Mjera 1 – Kreditom do konkurentnosti

Namijenjen je malim i srednjim poduzećima i može se iskoristiti za kupnju, izgradnju, uređenje ili proširenje gospodarskih objekata ili kupnju nove opreme ili dijela nove opreme. Visina kredita je od 100.000,00 - 5.000.000,00 HRK za sve namjene osim za financiranje isključivo obrtnih sredstava. Financiranje obrtnih sredstava može se odobriti u iznosu do 20% (za uslužnu djelatnost) i 30% (za proizvodnu djelatnost) ukupno odobrenog kredita. Rok otplate kredita je do 10 godina za kupnju, izgradnju, uređenje ili proširenje gospodarskih objekata, a do 7 godina za kupnju nove opreme ili dijela nove opreme. Rok iskorištenja kredita je do 12 mjeseci. Nominalna kamatna stopa iznosi do najviše 7% u trenutku potpisa Ugovora, a ako se kao instrument osiguranja koristi jamstvo HAMAG-BICRO kamatna stopa može biti maksimalno 6,5%.

Sredstva za subvenciju kamate osiguravaju Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja i županije.

Kreditni program Mjera 2 – Kreditom do sigurnosti poslovanja

Namijenjen je malim i srednjim poduzećima i može se iskoristiti za financiranje tekuće likvidnosti i trajnih obrtnih sredstava. Visina kredita je od 30.000,00 do 200.000,00 HRK (najviše jedan kredit po poduzetniku).

Sredstva za subvenciju kamate osigurava Ministarstvo do 5 postotnih bodova.

Sukladno Mjerama za pomoć gospodarstvu uslijed epidemije korona virusa Vlade Republike Hrvatske, resorno ministarstvo gospodarstva je u travnju 2020. godine dalo suglasnost na moratorij i reprogram odobrenih kredita poduzetnicima u okviru programa Lokalni projekti razvoja – Poduzetnik 2004., Lokalni projekti razvoja – Malo gospodarstvo 2009. i Kreditom do uspjeha 2014. – Mjera 1 i Mjera 2.

U 2020. godini odobreno je 77 kredita, u iznosu od 78.816.555,72 HRK, te je za njih isplaćena subvencija resornog ministarstva u iznosu od 895.453,84 HRK.

8. Edukacija za poduzetništvo

(Maja Has i Sunčica Oberman Peterka)

Statistički podaci o poduzetničkoj aktivnosti u Europi (promatrano kroz samozapošljavanje) već godinama navode na isti zaključak s obzirom na to da tek 37% Europljana odabire samozapošljavanje, dok je u SAD-u to izbor za više od 50% odraslih osoba. Djelomično se uzrok ovakve situacije u Europi može objasniti postojećim obrazovnim sustavima koji ne potiču na razvoj poduzetničke kulture i ne doprinose razvoju poduzetničkih vještina. Jedan od ključnih uzroka nepopunjavanja radnih mjesta u EU nesklad je između obrazovnih programa, te potreba tržišta rada. Stoga je Europski parlament 2015. godine usvojio Rezoluciju o promicanju poduzetništva mladih kroz obrazovanje i osposobljavanje¹⁸⁷ u kojoj se posebno naglašava potreba za širim pristupom poduzetništvu.

Uočeni problem da 'Europa treba više poduzetnika' potaknuo je niz istraživanja¹⁸⁸ i rasprava koje su rezultirale *policy* dokumentima¹⁸⁹ na razini Europskog parlamenta i Europske komisije fokusiranim na jačanje poduzetničkih kompetencija kroz obrazovne procese u zemljama članicama EU. U cilju razvoja poduzetničke kulture i poticanja inovativnosti i kreativnosti među mladima, poduzetničko obrazovanje postaje dio kurikuluma na svim razinama obrazovanja (primarna, sekundarna, tercijarna i obrazovanje odraslih) u sve više zemalja članica EU.

U Akcijskom planu za poduzetništvo do 2020. godine (*The Entrepreneurship Action Plan 2020*), Europska komisija ističe kako „Europa treba više poduzetnika“¹⁹⁰, a poduzetničko obrazovanje definira kao jedno od tri područja u kojima je potrebno hitno djelovanje. Akcijski plan je usmjeren na obrazovanje i osposobljavanje poduzetnika, stvaranje okruženja poticajnog za razvoj i napredovanje poduzetnika, isticanje pozitivnih poduzetničkih uzora te pružanje podrške ranjivim skupinama koje su nedovoljno zastupljene u poduzetničkim aktivnostima poput žena, starijih osoba, imigranata i mladih. Akcijskim planom se pozivaju države članice Europske unije da poduzetničko obrazovanje učine obveznim dijelom školskog obrazovanja čime se nastoje promijeniti kultura i stavovi europskih građana o poduzetništvu.

Promocija poduzetničkog načina razmišljanja i djelovanja, te razvoj poduzetničkih kompetencija ključni su ciljevi velikog broja *policy* dokumenata Europske unije, a potvrda važnosti navedenog cilja očituje se i u prepoznavanju poduzetničke kompetencije kao jedne od osam ključnih životnih kompetencija¹⁹¹. Poduzetnička kompetencija definira se kao kapacitet za iskorištavanje ideja

187 Europski parlament (2015). European Parliament resolution of 8 September 2015 on promoting youth entrepreneurship through education and training, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2015-0292+0+DOC+XML+V0//EN>, preuzeto 14.12.2021.

188 npr. Non-academic Literature Review – EEEPHEIC Project, dostupno na: https://heinnovate.eu/sites/default/files/EPIC_Non-academic%20literature%20review.pdf

189 The Lisbon 2000 strategy, 2006 Oslo Agenda, 2013 Entrepreneurship 2020 Action Plan, 2016 EntreComp, 2018 Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning,

190 Istraživanje je provedeno među ispitanicima starijim od 15 godina. Izvor: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52012DC0795&from=EN/>, preuzeto 13.12.2021.

191 Cjelovite kompetencije su: pismenost; višejezična kompetencija komunikacije; STEM kompetencije (matematička, znanstvena, inženjerska i tehnološka kompetencija); digitalna kompetencija: osobna i društvena kompetencija, te kompetencija učenja kako učiti; građanska kompetencija; poduzetnička kompetencija; kulturna osviještenost i izražavanje (izvor: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8299-2018-INIT/en/pdf>)

i prilika i njihovu transformaciju u vrijednosti za druge. Temelji se na kreativnosti, kritičkom razmišljanju i rješavanju problema, preuzimanju inicijative, upornosti i sposobnosti timskog rada u planiranju i upravljanju projektima od kulturne, društvene i komercijalne vrijednosti¹⁹².

8.1. Obrazovanje za poduzetništvo u strateškim dokumentima Hrvatske

U Hrvatskoj ne postoji sustavni strateški okvir za obrazovanje za poduzetništvo, ali se nekoliko strateških dokumenata referira na obrazovanje za poduzetništvo i razvoj poduzetničkih kompetencija, što se dalje operacionalizira u nekim kurikularnim dokumentima na nacionalnoj razini.

Nacionalna **Strategija učenja za poduzetništvo 2010. – 2014.** definirala je razloge učenja za poduzetništvo, prijedlog uključivanja programa učenja za poduzetništvo u obrazovni sustav kao i očekivane rezultate razvoja obrazovanja za poduzetništvo. Strategija je donesena 2010. godine, a nakon 2014. godine nije provedena evaluacija implementiranih mjera iz Akcijskog plana provođenja Strategije, niti je kreirana nova nacionalna strategija učenja za poduzetništvo za sljedeće razdoblje¹⁹³.

Prema **Strategiji razvoja poduzetništva Republike Hrvatske 2013. – 2020.**¹⁹⁴ kao jedan od pet strateških ciljeva, ističe se poboljšanje poduzetničkih vještina. Za ostvarivanje ovog cilja bilo je planirano financiranje zapošljavanja većeg broja obrazovanih i visokokvalificiranih djelatnika, pružanje potpore cjeloživotnom učenju zaposlenih u malim poduzećima (unapređenje strukovnih kompetencija poduzetnika i njihovih zaposlenika uključivanjem u različite oblike neformalnog obrazovanja: seminari, tečajevi i dr. i informalnog obrazovanja), te potpora razvoju opće svijesti o potrebi edukacije, usavršavanja i cjeloživotnog učenja u malim poduzećima.

Strateški plan Ministarstva gospodarstva, poduzetništva i obrta za razdoblje 2019.–2021.¹⁹⁵ naglašava potrebu razvoja malih i srednjih poduzeća jačanjem njihovih upravljačkih vještina čime se neizravno utječe na njihovu konkurentnost. Između ostalog, plan stavlja naglasak na provedbu aktivnosti kojima se potiče cjeloživotno učenje poduzetnika i njihovih zaposlenika te strukovno i poduzetničko obrazovanje povezano s tržištem rada.

Sustav obrazovanja u Republici Hrvatskoj temelji se na **Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije 2014. – 2020.**¹⁹⁶ Strategija je reformski dokument kojim su predviđene značajne promjene na području znanosti i obrazovanja u Hrvatskoj u ovom razdoblju. Strategija se temelji

192 European Schools, <https://www.eursc.eu/BasicTexts/2018-09-D-69-en-1.pdf>, preuzeto 10.12.2021.

193 Istaknuto i u publikaciji „Poduzetničko obrazovanje u školama Europe“ koju je 2016. godine objavila Izvršna agencija za obrazovanje, audiovizualnu djelatnost i kulturu Europske komisije (Eurydice), <https://publications.europa.eu/hr/publication-detail/-/publication/74a7d356-dc53-11e5-8fea-01aa75ed71a1/language-hr>, preuzeto 19.12.2021.

194 Hrvatski sabor (2013). Strategija razvoja poduzetništva Republike Hrvatske 2013. – 2020., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_11_136_2926.html, preuzeto 19.12.2021.

195 MINGO (2018). Strateški plan Ministarstva gospodarstva, poduzetništva i obrta za razdoblje 2019.–2021., [mingo.hr/public/STRATE%C5%A0KI%20PLAN%202019_2021%20MGPO.pdf](http://public/STRATE%C5%A0KI%20PLAN%202019_2021%20MGPO.pdf), preuzeto 13.12.2021.

196 Vlada Republike Hrvatske (2014). Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, http://www.europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/Strategija%20znanosti%2C%20obrazovanja%20i%20sporta_NN_124_2014.pdf, preuzeto 19.12.2021.

na Hrvatskom kvalifikacijskom okviru i ostvarivanju ishoda učenja koji odgovaraju potrebama tržišta rada. Iako je jedan od prioriteta ciljeva Strategije bio osigurati preduvjete za povećanje uključenosti odraslih u procese cjeloživotnog učenja i obrazovanja kroz osiguranje financijske podrške, osnivanje mreže mentora i savjetnika iz redova iskusnih poduzetnika, te izgradnju sustava karijernog savjetovanja, ovaj cilj nije ostvaren. U Hrvatskoj je i u 2020. godini u obrazovne programe za odrasle uključeno samo 3% odraslih¹⁹⁷. Kako bi se povećao broj odraslih uključenih u programe cjeloživotnog učenja, usvojen je i strateški dokument pod nazivom: **Strateški okvir promocije cjeloživotnog učenja u Republici Hrvatskoj 2017. – 2021**¹⁹⁸. U dokumentu se, između ostalog, naglašava i važnost poduzetničkog i inovativnog pristupa obrazovanju na svim razinama.

U **Strateškom planu Ministarstva znanosti i obrazovanja za razdoblje 2020. – 2022.** navodi se kako Ministarstvo podupire ukupni razvoj Republike Hrvatske osiguravanjem uvjeta za odgoj i obrazovanje, te formiranje kompetentnih, poduzetnih i odgovornih osoba uz pristupačan, ukljuživ, kvalitetan i dostupan sustav cjeloživotnog obrazovanja¹⁹⁹.

Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030. godine²⁰⁰ je sveobuhvatni akt kojim se dugoročno usmjerava razvoj hrvatskog društva i gospodarstva. Definirani razvojni smjerovi i strateški ciljevi usklađeni su s okvirom Europskog zelenog plana i Europskog teritorijalnog programa 2030. godine. Razvoj temeljnih kompetencija, uključujući kompetencije „učiti kako učiti” i poduzetničkih kompetencija te poticanje i nagrađivanje inovativnih, kreativnih i poduzetnih pothvata odgojno obrazovnih djelatnika i učenika, identificirano je kao prioritet provedbe na području obrazovne politike. Kao prioriteti provedbe politika na područjima tržišta rada i zapošljavanja te razvoja poduzetništva i obrta ističu se poticanje cjeloživotnog obrazovanja odraslih i razvoj kompetencija, posebno onih usmjerenih na jačanje digitalnih i poduzetničkih vještina, financijskog upravljanja i pismenosti te samozapošljavanja.

Kako bi se ublažile posljedice pandemije, Republika Hrvatska je donijela **Nacionalni plan otpornosti i oporavka 2021–2026.**²⁰¹, kao dio europskog instrumenta „EU sljedeće generacije“, kojim se omogućava korištenje značajnih financijskih sredstava EU i kojim se pokrivaju različiti aspekti razvojnih potreba u Hrvatskoj. Jedan od aspekata je i područje obrazovanja, znanosti i istraživanja koji kroz reforme i investicije teži osigurati kvalitetan sustav odgoja i obrazovanja, koji će omogućiti veću zapošljivost, inovativnost i konkurentnost pojedinaca na tržištu rada.

197 Aktualni prioriteti politika obrazovanja odraslih, Eurydice, Europska komisija, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/developments-and-current-policy-priorities-13_hr, preuzeto 20.12.2021.

198 Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih (2017). Strateški okvir promocije cjeloživotnog učenja u Republici Hrvatskoj, 2017.- 2021. https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/strateski-okvir_hr_priprema_za_tisak.pdf, preuzeto 19.12.2021.

199 Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske (2019). Strateški plan za razdoblje 2020.-2022., <https://mzo.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/PristupInformacijama/Strateski/Strateski%20plan%20Ministarstva%20znanosti%20i%20obrazovanja%20za%20razdoblje%202020.%20-%202022..pdf>, preuzeto 20.12.2021.

200 Vlada Republike Hrvatske (2021). Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030. godine <https://hrvatska2030.hr/>, preuzeto 19.12.2021.

201 Vlada Republike Hrvatske (2021). Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021. – 2026., <https://planoporavka.gov.hr>, preuzeto 19.12.2021..

8.2. Kurikularno pozicioniranje obrazovanja za poduzetništvo u obrazovnom sustavu Republike Hrvatske

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa je 2010. godine usvojilo Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje u kojem je poduzetničko obrazovanje definirano kroz specifične ciljeve osposobljavanja za postavljanje, vrednovanje i ostvarivanje osobnih ciljeva, planiranja rada i ostvarivanja poslovnih planova, lakšeg prilagođavanja novim situacijama, idejama i tehnologijama, stjecanja temeljnih znanja o gospodarstvu i temeljnim principima poslovanja, te o stvaranju svijesti o mogućnosti samozapošljavanja.

Do 2019. godine, u hrvatskom osnovnoškolskom obrazovanju, poduzetništvo se o tek sporadično spominje u nastavnom programu te se promovira ovisno o afinitetima i znanju nastavnika i/ili ravnatelja škole ili u sklopu provedbe pojedinih projekata. Od školske godine 2019./2020. poduzetništvo je postalo međupredmetna tema u osnovnim i srednjim školama, te je definiran i njegov kurikulum²⁰². Učenje o poduzetništvu predstavlja učenje o aktivnom i odgovornom sudjelovanju u društvu. Cilj poučavanja poduzetništva kao međupredmetne teme je razvoj poduzetničkih kompetencija, ne nužno usmjerenih na pokretanje vlastitog pothvata, nego uključuje razvoj odgovornosti u svim aspektima radnog i privatnog života, neovisno o odabiru karijere.

Osim definiranja poduzetništva kao međupredmetne teme, u srednjoškolskom strukovnom obrazovanju, poduzetništvo je prepoznato kao skup znanja i vještina kroz predmete Poduzetništvo i Vježbeničke tvrtke²⁰³ / Strukovne vježbe. Vježbeničke tvrtke služe za stjecanje i demonstriranje praktičnih poduzetničkih vještina kod učenika u okruženju simuliranog poslovanja tvrtke.

U 2019. godini Ministarstvo znanosti i obrazovanja započinje provedbu eksperimentalnog programa „Škola za život“ čiji je cilj povećati kompetencije učenika u rješavanju problema te povećati zadovoljstvo učenika i motivaciju nastavnika. U programu je sudjelovalo 48 osnovnih i 26 srednjih škola iz svih županija u Republici Hrvatskoj. U sklopu eksperimentalnog programa, Poduzetništvo predstavlja jednu od međupredmetnih tema koje nastavnici trebaju, po vlastitom odabiru, implementirati u nastavnom procesu, kao dodatni aspekt teme koju obrađuju²⁰⁴.

Agencija za odgoj i obrazovanje (AZOO) od školske godine 2014./2015. pokrenula je seminare i radionice trajnog stručnog usavršavanja za ravnatelje škola, nastavnike i druge djelatnike

202 Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu poduzetništvo za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_157.html, preuzeto 10.12.2021.

203 U okviru nacionalne strategije za izobrazbu poduzetnika/ca, Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva je 2000. g. podržalo osnivanje vježbeničkih tvrtki u školama. Od 2003. godine, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa počelo je poticati širenje ideje vježbeničke tvrtke pristupanjem projektu ECO NET. ECO NET je zajednički projekt Vlade Republike Hrvatske i Vlade Republike Austrije, čiji je cilj bio širenje nastavnog koncepta vježbeničke tvrtke u Hrvatskoj. Agencija za strukovno obrazovanje 2009. godine izdala je priručnik za nastavnike Vježbenička tvrtka – vrata u svijet poduzetništva čiji je cilj pomoći nastavnicima u prenošenju praktičnih znanja kroz program vježbeničke tvrtke. Priručnik je dostupan na: <https://www.asoo.hr/UserDocslimages/Dokumenti/Vjezbenicka%20tvrtka-web.kon.pdf>

204 Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019). Škola za život. Dostupno na: <https://skolazazivot.hr/o-projektu/eksperimentalne-skole/>, preuzeto 13.12.2021.

škola, od kojih su neki usmjereni na poduzetničko obrazovanje. Tijekom 2021. godine održana su tri *online* skupa dodatnog usavršavanja za nastavnike na državnoj razini vezana uz temu poduzetništva. Teme koje su se obrađivale jesu: Upravljanje osobnim financijama I i II. i Poduzetništvo za rast i razvoj pojedinca i zajednice²⁰⁵.

Kao dio izvannastavnih aktivnosti neke škole (osnovne i srednje) osnivaju učeničke zadruge, čiji je jedan od ciljeva i razvoj poduzetničkih vještina učenika. Učeničke zadruge okuplja Hrvatska zajednica učeničkih zadruga²⁰⁶, koja organizira i različite edukacije za voditelje i suradnike učeničkih zadruga.

U 2021. godini Institut za inovacije, Školska knjiga te Znanstveni centar izvrsnosti za školsku efektivnost i menadžment²⁰⁷ pokrenuli su projekt Digitalni učenički inkubator - *online* inkubator za razvoj kreativnog potencijala učenika i stvaranje nove vrijednosti. Kao najvažniji ciljevi projekta, mogu se istaknuti stimulacija kreativnosti, poduzetničkog duha i stvaranja vrijednosti te edukacija učenika o ključnim konceptima, znanjima i vještinama budućnosti. U prvoj godini djelovanja, u Digitalni učenički inkubator se prijavilo oko 2000 učenika i učitelja, iz više od 160 različitih škola iz cijele Hrvatske, a razvijeno je preko 170 inovativnih projekata. Projekt nastavlja sa svojim aktivnostima i u 2022. godini, a u njemu mogu sudjelovati učenici svih osnovnih (od petog do osmog razreda) i srednjih škola u Hrvatskoj²⁰⁸.

Značajnija prisutnost obrazovanja za stjecanje poduzetničkih kompetencija, vidljiva je na tercijarnoj razini obrazovanja gdje se studentima nudi mogućnost odabira studijskog programa poduzetništva na preddiplomskoj, diplomskoj i poslijediplomskoj razini sveučilišnih i stručnih studija sveučilišta, veleučilišta i visokih škola (Tablice 32, 33 i 34).

205 Katalog održanih stručnih skupova za učitelje i nastavnike u organizaciji Agencije za odgoj i obrazovanje, <https://www.azoo.hr/profesionalni-razvoj/katalog-strucnih-skupova/>, preuzeto, 10.12.2021.

206 Hrvatska udruga učeničkog zadrugarstva, <https://huuz.hr/o-nama/>, preuzeto 10.12.2021.

207 Više informacija o Znanstvenom centru izvrsnosti za školsku efektivnost i menadžment dostupno je na: <https://zci-sem.eu/naslovna-stranica/>, preuzeto 10.12.2021.

208 Više informacija o Digitalnom učeničkom inkubatoru dostupno je na: <https://digitalniinkubator.eu/ucenicki/>, preuzeto 10.12.2021.

Tablica 32: Popis sveučilišta u Hrvatskoj s programima poduzetništva na preddiplomskoj, diplomskoj i/ili poslijediplomskoj razini studija u ak.god. 2021./2022.

Sveučilište/ Fakultet		Javno / privatno	Preddiplomski studij	Diplomski studij Specijalistički	Poslijediplomski Studij	
					Doktorski	
Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku – Ekonomski fakultet u Osijeku		Javno	Poduzetništvo	Poduzetnički menadžment i poduzetništvo	Poduzetništvo	Poduzetništvo i inovativnost
Sveučilište u Zagrebu	Ekonomski fakultet	Javno	-	Specijalistički diplomski stručni studij Ekonomika poduzetništva	Strateško poduzetništvo *** Poduzetništvo i poduzetnički menadžment	-
	Fakultet organizacije i informatike Varaždin	Javno	Ekonomika poduzetništva	Ekonomika poduzetništva	-	-
Sveučilište u Splitu – Ekonomski fakultet		Javno	Stručni studij Menadžment malog poduzeća	-	-	-
Sveučilište u Rijeci – Ekonomski fakultet		Javno	Poduzetništvo	Poduzetništvo	-	-
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković”		Javno	Management i poduzetništvo	Management i poduzetništvo	-	-
Sveučilište u Zadru – Odjel za turizam i komunikacijske znanosti		Javno	-	Poduzetništvo u kulturi i turizmu	-	-
Sveučilište Sjever		Javno	-	-	Poduzetništvo i EU fondovi	-
Sveučilište VERN		Privatno	Stručni studij Ekonomija poduzetništva	Specijalistički diplomski stručni studij Poduzetnički menadžment		

Izvor: Agencija za znanost i visoko obrazovanje, 2021., internet stranice sveučilišta u Hrvatskoj, 2021.

Tablica 33: Popis veleučilišta u Hrvatskoj s programima poduzetništva na preddiplomskoj i/ili diplomskoj razini studija u ak. god. 2021./2022.

Veleučilište	Javno / privatno	Studij
Veleučilište Rijeka - Poslovni odjel	Javno	Preddiplomski stručni studij Poduzetništvo *** Specijalistički diplomski stručni studij Poduzetništvo
Veleučilište Nikola Tesla u Gospiću	Javno	Preddiplomski stručni studij Ekonomika poduzetništva
Veleučilište Marko Marulić Knin	Javno	Preddiplomski stručni studij Trgovinsko poslovanje s poduzetništvom *** Specijalistički diplomski stručni studij Ekonomski i normativni okvir poduzetništva
Veleučilište u Virovitici	Javno	Preddiplomski stručni studij Poduzetništvo *** Specijalistički diplomski stručni studij Menadžment – smjer Menadžment malih i srednjih poduzeća

Izvor: Agencija za znanost i visoko obrazovanje, 2021., internet stranice sveučilišta u Hrvatskoj, 2021.

Tablica 34: Popis visokih škola u Hrvatskoj s programima poduzetništva na preddiplomskoj i/ili diplomskoj razini studija u ak. god. 2021./2022.

Visoka škola	Javno / privatno	Studij
Europska poslovna škola Zagreb	Privatno	Preddiplomski stručni studij Ekonomija poduzetništva (Zagreb) *** Specijalistički diplomski stručni studij Management malih i srednjih poduzeća (Zagreb)
Visoka poslovna škola "PAR"	Privatno	Specijalistički diplomski stručni studij Upravljanje malim i srednjim poduzećima (Rijeka)

Izvor: Agencija za znanost i visoko obrazovanje, 2021., internet stranice sveučilišta u Hrvatskoj, 2021.

Važnost stvaranja inovativnih i poduzetničkih visokoobrazovnih institucija naglašavaju i Europska komisija i OECD te su, kroz zajedničku inicijativu, razvile alat za mjerenje inovativnog i poduzetničkog potencijala visokoobrazovnih institucija – HEInnovate. HEInnovate je besplatni alat za samoprocjenu poduzetničkog i inovativnog potencijala svih vrsta visokoškolskih institucija, koji kroz osam ključnih područja²⁰⁹ omogućava visokoškolskim institucijama

209 Osam ključnih područja odnosi se na: vodstvo i upravljanje, organizacijski kapacitet: financiranje, zaposlenici i poticaji, poučavanje i učenje u području poduzetništva, pripremanje i podupiranje poduzetnika, digitalna transformacija i sposobnost, razmjena znanja i suradnja, internacionalizirana institucija, te mjerenje učinka.

samoprocjenu stanja, te im daje smjernice u određivanju prioriteta i aktivnosti prema stvaranju inovativne i poduzetničke institucije. Na web portalu www.heinnovate.eu nalaze se opsežni materijali za obuku i podršku uvođenju promjena unutar visokoškolskih institucija, uključujući i praktične studije slučaja i slično.

Na temelju HEInnovate alata, Europska komisija i OECD su od 2017. godine započele s izradom nacionalnih izvješća koja daju pregled koliko su visokoobrazovne institucije u određenoj zemlji poduzetne i inovativne, te pružaju konkretne i konstruktivne preporuke za promjenu i poboljšanja. Do sada su izvješća napravljena za dvanaest zemalja, članica EU, između kojih je i Hrvatska²¹⁰ (Bugarska, Mađarska, Irska, Poljska, Nizozemska, Rumunjska, Austrija, Italija, Grčka, Slovenija, Litva i Švedska).

U Izvješću za Hrvatsku iz 2019. godine (*Supporting Entrepreneurship and Innovation in Higher Education Croatia*) ističe se jačanje kapaciteta visokoobrazovnih institucija u Hrvatskoj za razmjenu znanja i suradnju s vanjskim dionicima, ali i potreba za daljnjim napretkom u tom području. Kao ključne prepreke navode se zastarjela nacionalna regulativa o zaštiti intelektualnog vlasništva, pravne prepreke za zapošljavanje osoba koje ne dolaze iz akademske zajednice, postojanje i djelovanje centara za poduzetništvo isključivo povezanih uz ekonomsko obrazovanje, implementacija inovativnih i poduzetničkih inicijativa na *ad-hoc* osnovi s minimalnom institucionalnom podrškom čime njihova realizacija ovisi o entuzijazmu i posvećenosti pojedinaca, slaba razvijenost upravljanja ljudskim resursima u visokoobrazovnim institucijama, te nekonzistentnost u raspoloživosti izvora financiranja namijenjenih inovacijama i poduzetništvu. Na temelju Izvješća kreirane su preporuke usmjerene Vladi Republike Hrvatske od koje se očekuje jačanje povezanosti strateških ciljeva i financiranja visokoobrazovnih institucija, te povećanje javnog financiranja visokog obrazovanja²¹¹ kao i jačanje kapaciteta predstavnika visokoobrazovnih institucija za razmjenu znanja i suradnju s privatnim i neprofitnim sektorom te drugim institucijama. Izvješće ujedno daje i preporuke visokoobrazovnim institucijama naglašavajući potrebu za boljim pristupom poduzetničkom obrazovanju na svim sveučilišnim odjelima i sastavnicama te uvođenje aktivnosti koje stimuliraju razmjenu znanja kao strateško opredjeljenje institucije.

Jedno od važnih područja u razvoju poduzetničkog obrazovanja i njegovom vrednovanju je i rasprava oko mjerenja učinka tih obrazovnih programa. Različiti programi poduzetničkog obrazovanja imaju i različite ciljeve, te je i mjerenje ostvarenja ciljeva tih programa različito²¹². Neki programi imaju za cilj osposobljavanje za pokretanje poduzetničkih pothvata, neki jačanje poduzetničkih kompetencija svih pojedinaca, a neki razumijevanje uloge poduzetništva za razvoj društva. S ciljem mjerenja postizanja željenih efekata svojih poduzetničkih kolegija i programa, u okviru europskog projekta EEPHEIC²¹³ (*Evaluation of Entrepreneurship Education*

210 Izvješćaj za Hrvatsku dostupan na: https://heinnovate.eu/sites/default/files/heinnovate_country_review_of_croatia.pdf, preuzeto 17.12.2021.

211 Financiranje visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj u 2019. godini iznosilo je 0,7% BDP, dok je u 2020. godini u Hrvatskoj financiranje visokog obrazovanja iznosilo 1,1% BDP-a, što je i blago iznad EU prosjeka od 0,8% BDP - https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/b/bf/Total_general_government_expenditure_on_education%2C_2020%2C_%25_of_GDP.png, preuzeto 20.4.2022.

212 Oberman Peterka, S., Koprivnjak, T. i Mezulić, P. (2015). Challenges of evaluation of the influence of entrepreneurship education, *Economic Review: Journal of Economics and Business* 13 (2), 74-86

213 Ekonomski fakultet u Osijeku sudjelovao je kao partner u ovom projektu, uz partnere iz Nizozemske, Danske Njemačke i Velike Britanije, <https://epic.ecorys.com/>, preuzeto 17.12.2021.

Programmes at Higher Education Institutions and Centers) razvijen je alat za mjerenje učinka poduzetničkih programa - EPIC. Alat je smješten na platformu HEInnovate²¹⁴, a dostupan je i besplatan za sve zainteresirane.

U Hrvatskoj postoji i značajan broj institucija i organizacija izvan sustava formalnog obrazovanja koje nude obrazovanje za poduzetnike početnike i/ili već pokrenuta poduzeća, kao što su centri za poduzetništvo, poduzetnički inkubatori, Hrvatska gospodarska komora, Hrvatska udruga poslodavaca te privatna poduzeća koja su aktivna u sektoru obrazovanja odraslih osoba.

Za praćenje promjena u obrazovanju za poduzetništvo, institucijama i edukatorima su na raspolaganju dva alata (HEInnovate i EPIC). Iako su ti alati razvijeni prvenstveno za tercijarnu razinu obrazovanja, mogu koristiti i na razini sekundarnog obrazovanja: HEInnovate za samoprocjenu institucionalnog kapaciteta za inovativno i poduzetničko ponašanje, a EPIC za procjenu u kojoj mjeri obrazovni programi doprinose ovladavanju poduzetničkom kompetencijom.

Uključenost Hrvatske u najveće svjetsko istraživanje poduzetništva Global Entrepreneurship Monitor (GEM) omogućava sistematsko praćenje kvalitete obrazovanja za poduzetničko djelovanje u godišnjoj dinamici. GEM istraživanje prati percepciju o kvaliteti obrazovanja za poduzetničko djelovanje na primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj razini obrazovanja, ocjenama u skali 1 – 9, gdje ocjena 9 označava najvišu kvalitetu obrazovanja za poduzetničko djelovanje (Tablica 35). U 2020. godini je kvaliteta obrazovanja za poduzetničko djelovanje na primarnoj i sekundarnoj razini u Hrvatskoj ocijenjena ocjenom 2,6 dok je kvaliteta obrazovanja na tercijarnoj razini ocijenjena ocjenom 3,6. Iako su navedene ocjene veće nego one u 2019. godini, percepcija kvalitete obrazovanja za poduzetničko djelovanje na sve tri razine je ispod EU prosjeka. Štoviše, Hrvatska je u 2020. godini imala najniže ocjene za kvalitetu tercijarnog obrazovanja među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Tablica 35: Percepcija kvalitete obrazovanja za poduzetničko djelovanje u 2019. i 2020. godini (ocjene u rasponu od 1 do 9)

	2019.		2020.	
	EU prosjek	Hrvatska	EU prosjek	Hrvatska
Obrazovanje i trening – (primarna i sekundarna razina obrazovanja)	3,2	2,2	3,3	2,6
Obrazovanje i trening (tercijarna razina obrazovanja)	4,6	3,3	4,6	3,6

Singer et al. (2021). *Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019-2020*, Zagreb: CEPOR

Poduzetničko obrazovanje je jedna od najslabije ocjenjenih komponenti poduzetničkog okruženja, bez vidljivog poboljšanja u dužem razdoblju, što aktualizira nužnost provođenja preporuka Europske komisije i implementaciju ciljeva definiranih nacionalnim strateškim dokumentima.

²¹⁴ HEInnovate, <https://heinnovate.eu/en/user/login?destination=epic/dashboard>, preuzeto 17.12.2021.

Više informacija o samom projektu je dostupno na <https://epic.ecorys.com/>.

GEM istraživanje omogućuje i praćenje percepcije o poduzetništvu kao izboru poslovne karijere. Pozitivan stav o poduzetničkoj karijeri u Hrvatskoj u 2020. godini nije se značajno promijenio (oko 60% odrasle populacije), ali je u 2020. godini značajno ispod EU prosjeka. Mjerenjem percepcije o statusu poduzetnika u društvu, moguće je uočiti kako se postotak ispitanika koji smatraju kako uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu, povećao s 46,5% u 2019., na 53,5% u 2020. godini, ali za 23 postotna boda Hrvatska zaostaje za EU prosjekom. Percepcija o medijskoj pažnji koja se pridaje poduzetništvu u Hrvatskoj u 2020. godini je ostala na razini 2019. godine (Tablica 36). Prema svim prikazanim rezultatima vezanim uz percepciju društvenih vrijednosti o poduzetništvu, Hrvatska zaostaje za EU prosjekom, a to je posebno izraženo u stavovima o društvenom statusu uspješnih poduzetnika.

Tablica 36: Percepcija o društvenim stavovima prema poduzetništvu u 2019. i 2020. godini (% odrasle populacije)

	2019.		2020.	
	Hrvatska	EU prosjek	Hrvatska	EU prosjek
Biti poduzetnik je dobar izbor karijere	61,5	58,2	59,3	68,5
Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu	46,5	63	53,5	76,7
Medijska pažnja poduzetništvu	58,5	57,7	58,4	69,1

Singer et al. (2021). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019-2020, Zagreb: CEPOR

Projekt: Promoting Entrepreneurial Life Cycle Principles among Law Practitioners – Lessons Learned from the U.S. Practice²¹⁵

Veleposlanstvo SAD-a u Zagrebu bilo je pokrovitelj projekta „Promoting Entrepreneurial Life Cycle Principles among Law Practitioners – Lessons Learned from the U.S. Practice“ kojeg su u razdoblju od rujna 2020. do kolovoza 2021. godine proveli CEPOR – Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništvo i dr. sc. Ružica Šimić Banović, izvanredna profesorica s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Alumna State Department Programa i članica CEPOR-ovog istraživačkog tima kao voditeljica projekta. Cilj Projekta bila je promocija poduzetničkog ponašanja među mladim pravnicima/cama te ukazivanje na specifične izazove s kojima se oni susreću u zrelim fazama razvoja svoje karijere.

U prvoj fazi projekta provedeni su intervjui i fokus grupe s više od 60 sudionika – budućih i aktivnih pravnika i pravica u cilju identifikacije potreba za razvojem vještina koje se nedostavno (ili uopće ne) razvijaju kroz formalno obrazovanje i na radnom mjestu.

Kao odgovor na identificirane potrebe, u sklopu projekta održana su dva webinaru koji su okupili više od 230 sudionika na teme: 1) Strateško upravljanje karijerom: Ključ do Vašeg uspjeha; i 2) Mentorstvo je važno: Utjecaj, mehanizmi i koristi od uloge mentora. Predavačica na webinarima bila je Ida Abbott, američka konzultantica specijalizirana za pružanje podrške odvjetnicima u posebno izazovnim fazama u karijeri.

Nakon održanih webinaru na temu strateškog upravljanja karijerom i mentorstva, provedena je evaluacija kojom je ocijenjeno zadovoljstvo sudionika edukacije (pravniku i pravica, te onih koji će to tek postati) sadržajem i savjetima američke konzultantice Ide Abbott. Istraživanje je ukazalo na sljedeće zaključke:

- Teme strateškog upravljanja razvojem karijere i mentorstva nove su za više od dvije trećine pravica / pravniku
- Najvažnije teme za mlade pravniku i pravice su:
 - Što žele od karijere, kako do toga doći, što trebaju napraviti kako bi realizirali svoje karijerne ciljeve
 - Kako oblikovati ili izgraditi proaktivan pristup u identifikaciji prilika u okruženju i kreiranju vlastite karijere
 - Važni faktori utjecaja na karijeru, kao što su ugled, integritet, izgradnja povjerenja, pronalazak mentora

215 Šimić Banović, R. i Alpeza, M. (2021). Razvoj karijere i mentorstvo u pravnoj struci – Prijenos američkih iskustava. Zagreb: CEPOR

- 95% sudionika smatra da navedene teme trebaju biti dio formalnog obrazovanja za studente prava
- Druge teme koje zanimaju mlade pravnike i o kojima bi htjeli više čuti su: prevencija i suzbijanje korupcije, poslovno pregovaranje, upravljanje klijentima, upravljanje vremenom i stresnim situacijama, razvoj karijere u inozemstvu nakon završenog studija prava u Hrvatskoj, prodaja pravnih usluga i promocija, korištenje tehnologije i umjetne inteligencije u pravnoj struci, te kako pokrenuti vlastiti biznis.

Sudionici webinara na temu mentorstva, također su dali vrlo zanimljive i korisne povratne informacije, a kao najkorisnije ocijenili su sljedeće:

- Funkcije mentorstva, tradicionalni i suvremeni koncepti u mentorstvu, razlika između mentorstva, sponzorstva i coaching-a
 - Elementi uspješnog mentorskog odnosa, plan mentoriranja, komunikacijske tehnike u mentorstvu
 - Dobre navike kod mentoriranja, povratna informacija, prevladavanje prepreka, mentorstvo u pandemiji bolesti COVID – 19
 - Mentorstvo kao oblik učenja koristan za obje strane u tom odnosu.
- 94% pravnik i pravica smatra da ovakvu vrstu edukacije treba organizirati odvjetnička komora ili studij prava, a predavači bi trebali biti iskusni pravnici ili profesori studija prava
 - Dodatno, pravnici su iskazali interes za edukacijama na sljedeće teme: WTO, trgovina između EU, SAD-a i Kine, zaštita intelektualnog vlasništva, ljudska prava, iduće generacije pravnik i njihova očekivanja, kako razviti program mentorstva, kako upravljati odvjetničkim uredom, emocionalna inteligencija, organizacijska kultura, kako pronaći i zadržati nove klijente, primjena tehnologije u pravnoj struci, kako biti dobar lider, odlazak u mirovinu.

Na temelju evaluacije i razmišljanja sudionika webinara – pravnik i pravica koji se nalaze u različitim fazama razvoja karijere može se zaključiti da promjene koje se događaju u okruženju predstavljaju pritisak i na pravnu profesiju te kreiraju visoku razinu neizvjesnosti i kompleksnosti. U takvim uvjetima, pojedinci i organizacije demonstriraju veću razinu poduzetničkog ponašanja nego u situaciji kada je okolina stabilna i predvidljiva.

Upravo zbog takvih uvjeta koji više nisu karakteristika samo nekih djelatnosti ili nekih područja, poduzetnički način ponašanja i djelovanja predstavlja preduvjet uspješnog poslovanja i u pravnoj profesiji, te ga je potrebno razvijati i poticati kroz formalno obrazovanje i programe cjeloživotnog učenja za pravnik i pravice.



8.3. Obrazovanje u vrijeme pandemije bolesti COVID – 19

Pandemija bolesti COVID – 19 utjecala je i na obrazovni sustav u Hrvatskoj, a nastojanja usmjerena suzbijanju bolesti i širenju zaraze odrazila su se i na mjere prelaska u *online* okruženje. Izvanredni uvjeti uzrokovani bolešću COVID – 19 obrazovni sustav suočili su sa činjenicom kako su za uspješan nastavak obrazovnih procesa nužni implementacija digitalnih tehnologija pri izvođenju nastave, ali i brza prilagodba te spremnost na učenje nastavnika, učenika, roditelja i studenata.

Postojeća nacionalna istraživanja o iskustvu učenja i studiranja tijekom pandemije, pružaju uvid u stavove učenika, studenata, nastavnika i ostalih djelatnika sustava odgoja i obrazovanja i visokog obrazovanja, te identificiraju određene izazove i potrebe koje su obilježile obrazovanje u 2020. i 2021. godini. Prema rezultatima istraživanja *Izazovi u visokom obrazovanju za vrijeme pandemije bolesti COVID-19 i socijalne izolacije: iskustva i potrebe djelatnika visokih učilišta i studenata*²¹⁶, 50% studenata smatra kako je kvaliteta izvedbe *online* poučavanja kroz predavanja puno lošija i lošija nego prije karantene, dok 56% studenata smatra da je njihovo opterećenje u *online* okruženju tijekom izvanrednih okolnosti bilo veće i puno veće nego prije karantene. Kvalitetu izvedbe predavanja 27% djelatnika visokih učilišta procjenjuje u određenoj mjeri lošijom nego prije karantene, a 39% djelatnika u nekoj mjeri boljom nego prije karantene. Što se tiče opterećenja nastavnika, 46% djelatnika smatra da je opterećenje nastavom bilo veće ili puno veće nego prije karantene. Najveći dio studenata (82%) te djelatnika (86%) izrazio je zadovoljstvo (zadovoljan i vrlo zadovoljan) razinom vlastitih digitalnih kompetencija. Iako cjeloviti rezultati istraživanja ukazuju na učinkovitost *online* nastave i njezinu primjenjivost u prenošenju teorijskog znanja, ipak velik naglasak stavlja na nezamjenjivost osobnog, izravnog kontakta među nastavnicima i studentima.

Prema rezultatima istraživanja *Nacionalno praćenje učinaka pandemije bolesti Covid-19 na sustav odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj*²¹⁷, pandemija je imala negativan utjecaj na živote značajnog dijela učenika različite dobi, a posebno se ističe negativan utjecaj na psihičko zdravlje kod populacije učenika srednjoškolske dobi. Promjene u nastavi uzrokovale su pad radnih navika i motivacije kod učenika, a gotovo 60% nastavnika srednjih škola ocijenilo je kako učenici neuspješnije i znatno neuspješnije svladavaju ishode učenja u odnosu na razdoblje prije pandemije. Učenici svih generacija procjenjuju učioničku nastavu kvalitetnijom od nastave na daljinu, a to se

216 Istraživanje je provela Agencija za znanost i visoko obrazovanje (AZVO) tijekom lipnja i srpnja 2020. godine. Izvješće istraživanja je dostupno na: <https://www.azvo.hr/hr/azvo-vijesti/2443-predstavljени-резултати-истраживања-о-искуству-студирања-тијеком-пандемије-коронавируса-и-социјалне-изолације>, preuzeto 19.12.2021.

217 Istraživanje je proveo Institut za društvena istraživanja u Zagrebu u suradnji s Ministarstvom znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske tijekom svibnja i lipnja 2021. godine. Prvi rezultati su dostupni na: <https://www.idi.hr/nacionalno-pracenje-ucinaka-pandemije-bolesti-covid-19-i-potrosa-iz-2020-godine-na-organizaciju-odgojno-obrazovnih-procesa-i-dobrobit-ucenika-i-odgojno-obrazovnih-djelatnika-u-republici-hrvatskoj/>, preuzeto 19.12.2021.

posebno odnosi na ključne elemente procesa poučavanja i učenja poput razumljivosti, jasnoće i zanimljivosti. Voditelji istraživanja ističu kako ovakvi rezultati ne znače da treba odustati od nastave na daljinu, već da je treba poboljšati prije svega kroz davanje podrške školama u vezi korištenja digitalnih sadržaja, dizajna nastave, vrednovanja i ocjenjivanja.

Kriza uzrokovana pandemijom bolesti COVID – 19 ukazala je na sljedeće čimbenike ključne za učinkovito digitalno obrazovanje i osposobljavanje: povezivost i odgovarajuća digitalna oprema za učenike i nastavno osoblje; nastavno osoblje koje se suvereno i vješto služi digitalnom tehnologijom u nastavi i prilagođenom pedagogijom; vodstvo, suradnja i razmjena dobrih primjera iz prakse i inovativnih metoda poučavanja. Prikupljena iskustva potvrđuju da su sustavi i ustanove obrazovanja i osposobljavanja koji su prethodno ulagali u svoje digitalne kapacitete bili bolje pripremljeni za prilagodbu pristupa poučavanju, zadržavanje pozornosti učenika i nastavak procesa obrazovanja i osposobljavanja²¹⁸.

O važnosti prilagodbe obrazovanja i osposobljavanja novim uvjetima i digitalnom dobu svjedoči i europski **Akcijski plan za digitalno obrazovanje 2021.–2027.**²¹⁹ u okviru kojeg su definirana dva strateška cilja koja se odnose na digitalnu transformaciju u području obrazovanja i osposobljavanja. Prvi cilj uključuje poticanje razvoja uspješnog ekosustava digitalnog obrazovanja koje, između ostalog, obuhvaća implementaciju bolje infrastrukture i opreme te dostupnost digitalnih obrazovnih sadržaja i osposobljavanja u području digitalnih vještina i digitalnih metoda poučavanja. Drugi cilj se odnosi na poboljšanje digitalnih vještina i kompetencija za digitalnu transformaciju, a njime se neizravno pridonosi izgradnji pravednijeg, povezanijeg, održivijeg i uključivijeg društva. Digitalna transformacija preobrazila je društvo i utjecala (i utječe) na svakodnevni život pojedinaca. Pandemija je samo naglasila važnost prilagodbe obrazovnih sustava digitalnom dobu.



Važnost modernizacije sustava odgoja, obrazovanja i znanosti te prilagodbe novim i digitalnim tehnologijama naglašena je i u **Nacionalnom planu oporavka i otpornosti 2021. – 2026.**²²⁰ U okviru reforme obrazovnog sustava ističe se važnost ulaganja u digitalnu preobrazbu visokog obrazovanja koje obuhvaća ulaganje u digitalnu nastavnu infrastrukturu visokih učilišta, razvoj digitalnih nastavnih alata te osnaživanje kompetencija nastavnika za poučavanje u digitalnom okruženju. Ovim infrastrukturnim ulaganjima planira se riješiti problem nedovoljne digitalne zrelosti visokih učilišta te pridonijeti razvoju kvalitetnijeg i konkurentnijeg sustava obrazovanja i znanosti.

218 Europska komisija (2020). Akcijski plan za digitalno obrazovanje 2021.–2027., <https://education.ec.europa.eu/hr/akcijski-plan-za-digitalno-obrazovanje-2021-2027>, preuzeto 19.12.2021.

219 Europska komisija (2020). Akcijski plan za digitalno obrazovanje 2021.–2027., <https://education.ec.europa.eu/hr/akcijski-plan-za-digitalno-obrazovanje-2021-2027>, preuzeto 19.12.2021.

220 Vlada Republike Hrvatske (2021). Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021. – 2026., <https://planoporavka.gov.hr>, preuzeto 19.12.2021.

Zaključno, može se istaknuti kako je kriza uzrokovana pandemijom utjecala na sustav obrazovanja i osposobljavanja, ali je i ubrzala brojne promjene. U izvanrednim uvjetima, porasla je svijest o potrebi i važnosti korištenja tehnologije u obrazovanju i osposobljavanju, razvoju digitalnih vještina, ali i prilagođavanju pedagoških metoda *online* okruženju. Također, pandemija je istaknula potrebu za poduzetničkim ponašanjem koje se očituje u proaktivnosti, brznoj reakciji na nove prilike u okruženju i traženju novih rješenja, te je još jače naglasila važnost razvoja poduzetničkog obrazovanja koje je usmjereno razvoju upravo ovih vještina i kompetencija.



9. Pristup informacijama i savjetodavnim uslugama

(Anamarija Delić i Sara Kuček)

9.1. Struktura mreže poduzetničkih potpornih institucija

Poduzetničke potporne institucije su poslovni subjekti koji provode programe usmjerene za razvoj poduzetništva te stimulativnog poduzetničkog okruženja. Mrežu poduzetničkih potpornih institucija u Hrvatskoj čine poduzetničke zone, razvojne agencije, tehnološki parkovi, poduzetnički inkubatori, poduzetnički centri i centri kompetencije²²¹. Podaci Jedinstvenog registra poduzetničke infrastrukture u 2020. godini sadrže podatke o 496 institucija koje su upisane kao pružatelji usluga sektoru malih i srednjih poduzeća (Tablica 37).

Tablica 37: Poduzetničke potporne institucije upisane u Jedinstveni registar poduzetničke infrastrukture

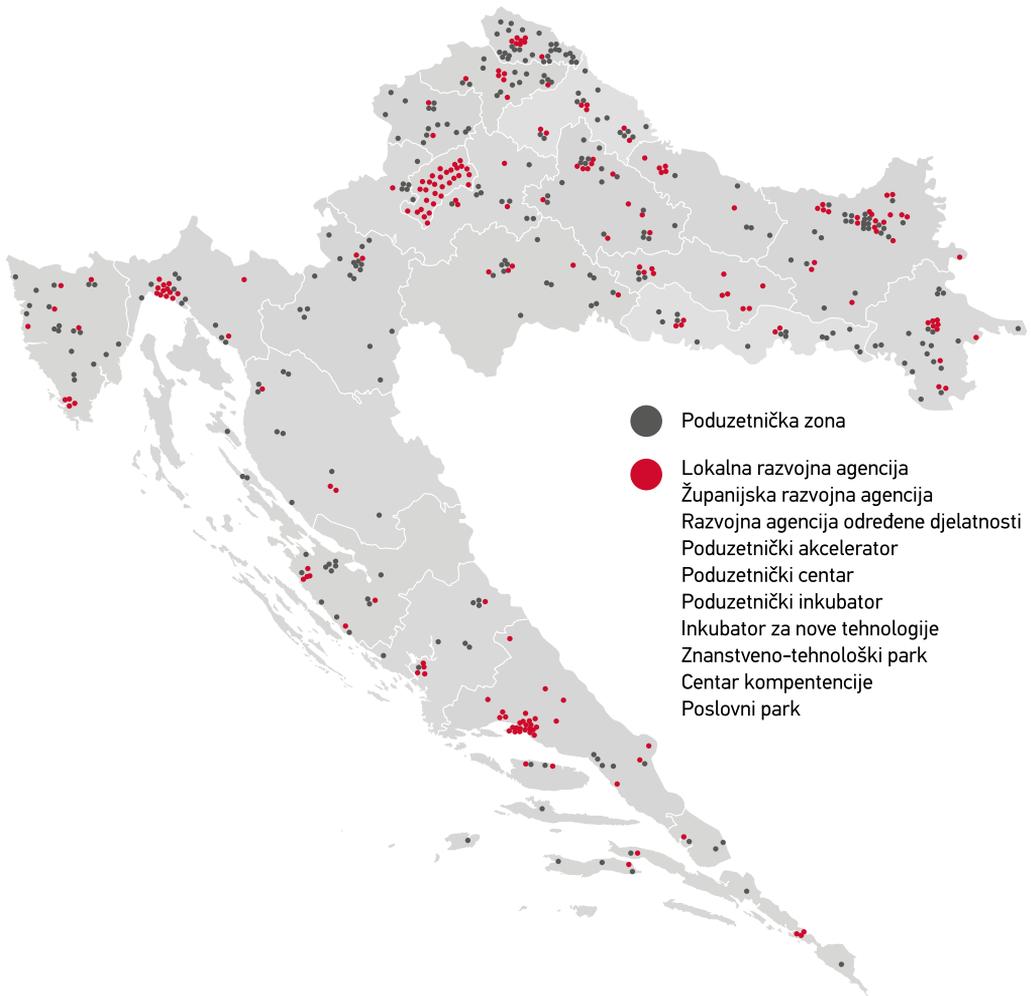
Vrsta poduzetničke potporne institucije	Broj institucija upisanih u Jedinstveni registar poduzetničke infrastrukture u 2019. godini	Broj institucija upisanih u Jedinstveni registar poduzetničke infrastrukture u 2020. godini
Poduzetnička zona	273	295
Županijska razvojna agencija	20	19
Lokalna razvojna agencija	51	51
Razvojna agencija određene djelatnosti	6	6
Poduzetnički inkubator	42	41
Inkubator za nove tehnologije	12	14
Poduzetnički akcelerator	9	12
Poslovni park	1	1
Znanstveno-tehnološki park	1	1
Poduzetnički centar	50	48
Centar kompetencija	8	8

Izvor: Jedinstveni registar poduzetničke infrastrukture, 2021.

Jedinstveni registar poduzetničke infrastrukture u 2020. godini ima 23 poduzetničke potporne institucije više u odnosu na prethodnu godinu. U 2020. godini povećan je broj poduzetničkih zona, poduzetničkih akceleratora i inkubatora za nove tehnologije.

221 Prema Zakonu o unapređenju poduzetničke infrastrukture - NN 93/2013, NN 114/2013, NN 41/2014 i NN 57/2018.

Slika 17: Prostorna raspodjela poduzetničkih potpornih institucija



Izvor: Kuček, S. (2021). *Uloga poduzetničkih potpornih institucija u procesima konzultiranja malih i srednjih poduzetnika*, diplomski rad, Ekonomski fakultet u Osijeku.

Ciljevi i zadaci poduzetničkih potpornih institucija definirani su Zakonom o unapređenju poduzetničke infrastrukture, a provođenjem definiranih aktivnosti institucije ostvaruju i pravo na sufinanciranje svojih usluga putem javnih natječaja resornog ministarstva. Svojim djelovanjem, poduzetničke potporne institucije trebaju doprinijeti privlačenju investitora, jačanju konkurentnosti malih i srednjih poduzeća, razvoju tehnološki i na znanju utemeljenog poduzetništva, poticanju inovativnosti, te povećanju zaposlenosti.

Poduzetničke zone

Poduzetničke zone su posebna područja namijenjena za obavljanje različitih gospodarskih djelatnosti. Definirane su prostornim planovima, a osnovna im je namjena zajedničko korištenje infrastrukturno opremljenog i organiziranog prostora, što poduzetnicima unutar zone omogućava racionalizaciju poslovanja. Poduzetničke zone nude različite pogodnosti, od smanjenja komunalnih doprinosa i naknada do niže cijene zemljišta i prodaje zemljišta uz odgodu plaćanja. Poduzetničke se zone osnivaju s ciljem unapređenja konkurentnosti postojećih poslovnih subjekata, privlačenja poduzetnika iz drugih zemljopisnih područja, te stvaranja preduvjeta za nove poduzetničke pothvate, čime se pokušavaju kreirati nova radna mjesta, smanjiti gospodarsko zaostajanje i omogućiti ravnomjerniji gospodarski razvoj.

Razvojne agencije

Razvojne agencije bave se poticanjem i provedbom projekata kojima se direktno utječe na razvoj gospodarstva na lokalnoj (lokalne razvojne agencije) i županijskoj (županijske razvojne agencije) razini, prvenstveno kroz povezivanje rada svih dionika gospodarskog razvoja. Razvojne agencije su pravne osobe koje osnivaju jedinice lokalne samouprave ili područne (županijske) samouprave, a njihov je rad reguliran Zakonom o regionalnom razvoju Republike Hrvatske. Identificirane su kao nositelji planiranja razvoja, u suradnji s jedinicama područne, odnosno regionalne samouprave, te se stoga smatraju i regionalnim koordinatorima (sa statusom javne ustanove). Razvojne agencije mogu biti i one čiji je cilj razvoj određene djelatnosti koja je posebna značajna na lokalnoj, regionalnoj ili nacionalnoj razini, poput primjerice energetskih razvojnih agencija.

Poslovni i poduzetnički inkubatori

Poslovni i poduzetnički inkubatori su pravne osobe čiji je zadatak pružanje stručne tehničke (besplatne savjetodavne usluge, umrežavanje, promocija putem portala...) i edukativne pomoći poduzetnicima početnicima, kao i resursa (ponajprije poslovnog prostora). Inkubatori su usmjereni ka poslovnim subjektima u ranim fazama razvoja, najčešće od prve do treće godine poslovanja.

Inkubatori za nove tehnologije

Inkubatori za nove tehnologije su specijalizirani za pokretanje i rast inovativnih poslovnih subjekata kroz svoje inkubacijske programe. Inovativni poslovni subjekti u ovim institucijama mogu dobiti potrebne resurse (pristup laboratoriju i istraživačkoj opremi), kao i profesionalne savjetodavne usluge.

Poduzetnički akceleratori

Poduzetnici u fazi rasta i razvoja ili širenja na domaćem ili stranom tržištu mogu dobiti podršku u pronalaženju investitora u poduzetničkim akceleratorima. Akceleracijski programi obično traju između 3 i 6 mjeseci, tijekom kojih poduzetnici dobivaju i savjetodavnu pomoć stručnjaka.

INVENTO Capital Partners, poduzetnički akcelerator za *start-up* poslovne pothvate u svim fazama razvoja, Bird inkubator Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, Lean StartUp Croatia, Hrvatski ured za kreativnost i inovacije, Hrvatska udruga kriznog menadžmenta i Svemirski žurnal, organizirali su drugi CASSINI Hackaton, (18.-20.06.2021.) međunarodno natjecanje timova u razvoju idejnih rješenja. Natjecanje je organizirano u hibridnom obliku (u inkubatoru i *online*). Natjecatelji iz Hrvatske bili su u konkurenciji s timovima iz još devet europskih zemalja u razvoju ideja na teme sigurnog prolaza na moru, života na kopnu (kako se nositi s klimatskim promjenama), te brige o životinjama (zaštita biološke raznolikosti i prirodnih staništa divljih životinja). Timovi su na raspolaganju imali vrsne mentore, te pristup bazama EU Space Data (Copernicus, Galileo i EGNOS). Nagrade za najbolji tim su bile 1.000 EUR i 100 sati mentorstva.

Poslovni parkovi

Osnovni cilj poslovnih parkova je privlačenje domaćih i stranih investicija. Poslovni parkovi pružaju uslugu najma poslovnih prostora, ali po tržišnim cijenama. U Jedinственном registru poduzetničke strukture evidentiran je samo jedan poslovni park i u 2019. i u 2020. godini, sa sjedištem u Dardi, a čija je primarna zadaća intenziviranje suradnje među braniteljskim udrugama.

Znanstveno-tehnološki parkovi

Znanstveno-tehnološki parkovi imaju za cilj komercijalizaciju rezultata znanstvenih istraživanja i eksperimenata. Njihov je zadatak potaknuti suradnju između visokoobrazovnih institucija i sektora malih i srednjih poduzeća, kako je navedeno i u Zakonu o znanstvenoj djelatnosti u visokom obrazovanju.²²²

Poduzetnički centri²²³

Zadatak poduzetničkih centara je operativno provođenje mjera za poticanje razvoja poduzetništva na lokalnoj i/ili regionalnoj razini. Prema Zakonu o unapređenju poduzetničke infrastrukture poduzetnički centri trebaju biti centri stručne i edukativne pomoći svim poduzetnicima. Poduzetnički centri su u svojim područjima djelovanja koordiniraju razvoj poduzetništva, te pružanje stručne i savjetodavne pomoći za pokretanje, rast i razvoj poslovnih subjekata, internacionalizaciju poslovanja, te povezivanje poduzetnika. Oni su također i informacijske točke kako postojećim poduzetnicima, tako i svima onima koji tek namjeravaju pokrenuti svoj poslovni pothvat.

Centri kompetencija

Centri kompetencija su fokusirani na razvojna i primijenjena istraživanja, te na komercijalizaciju rezultata istraživanja. Njihov je zadatak provođenje istraživačkih projekata kao i razvoj

²²² Zakon o znanstvenoj djelatnosti u visokom obrazovanju, NN 139/2013

²²³ Osim opisanih poduzetničkih centara, u Hrvatskoj djeluje i Centar za poduzetništvo iz Osijeka, koji je osnovan kao udruga 1997. godine. Misija Centra za poduzetništvo je "poslovnim savjetovanjem, informiranjem, edukacijama i umrežavanjem različitih dionika kontinuirano poticati na razvoj, te nastojati približiti poduzetništvo kao način života u koji se isplati ulagati.", <https://czposijek.hr/>, preuzeto 20.12.2021.

kompetencija kroz obrazovanje. Centri kompetencija se financiraju bespovratnim sredstvima, a s ciljem jačanja inovacijskog okruženja i povećanja aktivnosti istraživanja, razvoja i inoviranja u poslovnom sektoru. Kako bi osigurali bespovratne potpore za svoje djelovanje, centri kompetencija moraju svoje djelovanje uskladiti sa Strategijom pametne specijalizacije Republike Hrvatske.

Osim opisanih institucija, koje su upisane u Jedinствeni registar poduzetničke infrastrukture, poduzetnicima u Hrvatskoj su informacije i savjetodavna podrška dostupni i u drugim institucijama.

Hrvatska gospodarska komora (HGK) je stručno-poslovna organizacija koja promiče, zastupa i usklađuje interese svojih članica. Kroz regionalne komore, HGK pruža pravne savjete, poslovne informacije i baze podataka. Poduzetnici mogu dobiti i savjete za apliciranje na natječaje za EU projekte. Unutar HGK djeluje Jedinствena kontaktna točka, koja pruža informacije o administrativnim uvjetima za obavljanje pojedinih djelatnosti. U HGK poduzetnici mogu potražiti savjete vezane uz stručna pitanja, internacionalizaciju poslovanja, ali mogu i sudjelovati u različitim edukativnim programima.

Informacije o poslovanju tijekom pandemije bolesti COVID-19 poduzetnici mogu pronaći na stranicama Hrvatske gospodarske komore. Informacije se mogu pronaći na internet stranicama HGK koja je pokrenuta u veljači 2020. s ciljem informiranja poduzetnika o novonastalim uvjetima poslovanja²²⁴.

Hrvatska obrtnička komora (HOK) je stručno-poslovna organizacija obrtnika, osnovana s ciljem promicanja i zastupanja interesa obrtnika. Usluge HOK-a kreću se od pružanja stručne i savjetodavne pomoći obrtnicima, obrazovanja za polaganje majstorskih ispita, povezivanje obrtnika, te usluga rješavanja sporova putem Suda časti.

Hrvatska obrtnička komora je također pokrenula novu internet stranicu²²⁵ na kojoj se prate obavijesti i mjere Stožera za civilnu zaštitu Republike Hrvatske, kao i obavijesti o mjerama za očuvanje radnih mjesta i poslovanje tijekom epidemije.

Hrvatska udruga poslodavaca (HUP) je dobrovoljna, neovisna i neprofitna udruga poslodavaca koja štiti interese svojih članova. HUP svojim članovima nudi širok spektar usluga koje uključuju pravnu pomoć u području radnog prava, informiranje vezano uz financiranje kroz EU projekte, organizaciju edukacija, povezivanje članova, te uslugu izvan sudskog rješavanja sporova.

224 Hrvatska gospodarska komora, <https://www.hgk.hr/korona>, preuzeto 1.12.2021.

225 Hrvatska obrtnička komora, <https://www.hok.hr/novosti/koronavirus-novosti?page=0>, preuzeto 1.12.2021.

Na internet stranicama²²⁶ Hrvatske udruge poslodavaca moguće je pronaći informacije vezane uz poslovanje tijekom pandemije bolesti COVID-19 - odluke Stožera za civilu zaštitu Republike Hrvatske, epidemiološke mjere u zemljama članicama EU, kao i informacije o prioritetnim mjerama za pomoć gospodarstvu.

U **Hrvatskom zavodu za zapošljavanje** stručne savjete za zapošljavanje ili povezivanje budućih poduzetnika s poduzetničkim potpornim institucijama, pružaju stručni savjetnici. Nezaposlene osobe, koje su prijavljene u evidenciju Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, a koje se odluče na samozapošljavanje, imaju pravo na državnu potporu i stručnu pomoć oko popunjavanja potrebnih obrazaca i sastavljanja poslovnog plana.

Poduzetnici početnici i obrtnici mogu besplatnu pravnu i ekonomsku pomoć dobiti u **pravnim, ekonomskim i pravno-ekonomskim klinikama**, koje djeluju na pravnim i ekonomskim fakultetima u Hrvatskoj. Ovlašteni pružatelji besplatne pravne pomoći su upisani u Registar pružatelja primarne pravne pomoći pri Ministarstvu pravosuđa, a djelokrug njihova djelovanja je definiran Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći²²⁷. U Registru pružatelja primarne pravne pomoći upisana su 53 pružatelja pravne pomoći, a Registru se može pristupiti na stranicama Ministarstva pravosuđa.²²⁸

Savjetodavnu usluge poduzetnici mogu potražiti i u **Upravnim odjelima za gospodarstvo**, koje djeluju kao županijska tijela. Upravni odjeli za gospodarstvo upravljaju obrtnim registrima, provjeravaju uvjete prilikom otvaranja obrta, odobravaju pokretanje domaće radinosti i sporednih zanimanja, te izdaju dozvole za turističke vodiče. Ovi odjeli su zaduženi i za provjeru minimalnih tehničkih uvjeta, koji su preduvjet prilikom pokretanja ugostiteljske djelatnosti na domaćinstvima i na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima.

U Hrvatskoj je registrirano i **56 lokalnih akcijskih grupa (LAG)**²²⁹, koje su okupljene u Mrežu za ruralni razvoj pri Ministarstvu poljoprivrede. LAG-ovi su zaduženi za upravljanje ruralnim razvojem, izradu strateških dokumenata, povezivanje svih dionika ruralnog razvoja, ali i savjetovanje poduzetnika koji svoje poslovne aktivnosti obavljaju u ruralnim područjima Hrvatske.

Informacije i savjete poduzetnici koji se bave poljoprivrednom djelatnošću mogu pronaći i u **Hrvatskoj poljoprivrednoj savjetodavnoj službi**. Savjeti su organizirani u tzv. "savjetničke pakete", kreirane sukladno vrsti poljoprivredne proizvodnje. Cilj ove službe je korisnicima pružiti cjeloviti savjet, ali i ujednačiti savjetodavni rad. Poduzetnici mogu dobiti pomoć u obliku edukacije, uputa ili individualnih konzultacija.

226 Hrvatska udruga poslodavaca, <https://www.hup.hr/koronavirusna-bolest-informacije-za-poslodavce.aspx>, preuzeto 1.12.2021.

227 Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, NN 143/2013 i 98/2019

228 Ovlaštene udruge i pravne klinike za pružanje primarne pravne pomoći, Ministarstvo pravosuđa, <https://mpu.gov.hr/gradjani-21417/besplatna-pravna-pomoc/ovlastene-udruge-i-pravne-klinike-za-pruzanje-primarne-pravne-pomoci/6190>, preuzeto 2.11.2021.

229 Stanje na dan 2.11.2021.

Hrvatska udruga za franšizno poslovanje nudi usluge edukacije i savjetovanja poduzetnika koji žele pokrenuti poslovni pothvat kupovinom franšize ili proširiti svoje poslovanje franšiznim modelom poslovanja. Udruga djeluje od 2002. godine, a cilj joj je umrežiti sve dionike franšiznog modela poslovanja, promovirati ovaj oblik poslovanja i povezati se sa sličnim udrugama u Europi i svijetu.

Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva je 2020. godine pokrenuo Klub poduzetnika seniora - SENTOR. Klub okuplja umirovljene, iskusne poduzetnike koji su spremni pružiti savjetodavnu pomoć poduzetnicima na *pro bono* osnovi. Ideja za pokretanje Kluba potekla je dobre europske prakse, ponajprije od nizozemske udruge Soundboard koji djeluje od 1980. godine. Poduzetnici u Klubu mogu dobiti savjete vezano uz probleme i krize kroz koje prolaze, te pomoć pri donošenju ključnih odluka. Informacije o Klubu i njihovu djelovanju mogu se pronaći na internet stranicama Kluba: <https://sentor.com.hr/>

Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, inovacije i investicije (HAMAG-BICRO) nastala je spajanjem Hrvatske agencije za malo gospodarstvo i investicije (HAMAG INVEST) i Poslovno-inovacijske agencije Republike Hrvatske (BICRO), s ciljem kreiranja jedinstvene točke koja pruža pomoć poduzetnicima u svim fazama njihova razvoja. Cilj ove agencije je stvoriti stimulativno poslovno okruženje za pokretanje inovativnih projekata, zapošljavanje i jačanje izvoznih aktivnosti.

HAMAG-BICRO nositelj je projekta BOND (Business Organizations Network Development) čiji su ciljevi povezivanje poduzetničkih potpornih institucija, poboljšanje kvalitete postojećih usluga te ujednačavanje dostupnosti i kvalitete usluga. Aktivnosti projekta BOND uključuju standardizaciju usluga savjetovanja poduzetnika, razvijanje mreže mentora za poduzetnike, te razvoj dijagnostičkog alata za procjenu inovativnosti poduzetnika. U sklopu mreže poduzetničkih potpornih institucija projekta BOND provode se edukativne radionice u svrhu standardizacije profesionalnih usluga koje se nude poduzetnicima. Kroz mrežu mentora cilj je poduzetnicima pružiti kvalitetnu pomoć i znanja za uspješno poslovanje. Popis poduzetničkih potpornih institucija koje su se priključile projektu BOND nalazi se na stranicama projekta - <https://bond-hrvatska.hr/mreza-ppi/>.

Hrvatska ima bogatu mrežu poduzetničkih potpornih institucija koje bi svojim djelovanjem mogle i trebale pružiti potreban savjet ili savjetodavnu pomoć u različitim aspektima poslovanja. *Global Entrepreneurship Monitor* (GEM) istraživanjem prati se percepcija kvalitete komercijalne i profesionalne infrastrukture za podršku razvoja sektora malih i srednjih poduzeća. Komercijalna i profesionalna infrastruktura u Hrvatskoj je u 2020. godini ocijenjena ocjenom 4.62 (raspon ocjena je od 1 - najlošija ocjena do 9 - najbolja ocjena), što je najlošija ocjena za tu komponentu u usporedbi s ostalim zemljama članicama EU (Tablica 38).

Tablica 38: Percepcija o kvaliteti komercijalne i profesionalne infrastrukture za podršku razvoja sektora malih i srednjih poduzeća u 2019. i 2020. godini

	Ocjena 9 pokazuje:	2019.		2020.	
		EU prosjek	Hrvatska	EU prosjek	Hrvatska
Komercijalna i profesionalna infrastruktura	Postoje konzultantske, profesionalne, pravne i računovodstvene usluge; poduzeća si ih mogu priuštiti i visoke su kvalitete	5,25	4	5,35	4,62

Izvor: Singer et al. (2021). *Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019-2020*, Zagreb: CEPOR

9.2. Savjetodavne usluge i informacije tijekom pandemije bolesti COVID-19



Pandemija bolesti COVID-19 snažno je obilježila poslovanje sektora malih i srednjih poduzeća tijekom 2020. godine. S ciljem očuvanja radnih mjesta i ublažavanja negativnih posljedica novonastalih uvjeta poslovanja, Vlada Republike Hrvatske je donijela niz mjera. Mjere su namijenjene svim poduzetnicima koji su imali pad prometa i prihoda, ali i poduzetnicima čije je poslovanje ugroženo potresima i prirodnim nepogodama, a dodjeljuju se preko Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (mjere za očuvanje radnih mjesta), Hrvatske agencije za malo gospodarstvo, inovacije i investicije HAMAG-BICRO (tzv. COVID zajmovi), te resornih ministarstava (zajmovi za obrtna sredstva).

Savjetodavne usluge i informacije o poslovanju tijekom krize nisu među navedenim mjerama.

Informacije i savjete vezane uz popunjavanje prijava i korištenje tzv. COVID mjera, poduzetnici su mogli dobiti u većini poduzetničkih potpornih institucija, no poduzetnici su savjete tražili i kod svojih računovođa koji su pomagali u pripremi potrebne dokumentacije i podnošenju prijava.

Poduzetničke potporne institucije uglavnom nisu nudile savjetovanje vezano uz donošenje odluka, za smanjivanje efekata krize i planiranje budućeg poslovanja dok u isto vrijeme velike konzultantske kuće nude savjetovanja, analize i edukacije vezano uz poslovanje tijekom krize²³⁰.

230 Delić, A., Alpeza, M. (2021). Advisory services to small and medium-sized enterprises during the Covid-19 virus pandemic // RED 2021 X : 10th International Scientific Symposium Region, Entrepreneurship, Development / Leko Šimić, Mirna ; Crnković, Boris (ur.). Osijek: Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics in Osijek, 2021. str. 418-432.

Primjeri dobre prakse savjetovanja poduzetnika tijekom pandemije bolesti COVID-19

ACT Grupa iz Čakovca je u rujnu 2020. godine organizirala godišnji skup razmjene znanja Programa ODVAŽNA pod nazivom „Odvažni razgovori u doba krize: ženski poduzetnički uspjesi i izazovi“. Na skupu se razgovaralo o načinima opstanka, izvorima podrške i poslovnim uspjesima u uvjetima višestruke i dugotrajne krize uzrokovane pandemijom bolesti COVID-19 i potresima. Svrha ovog Programa je ciljana savjetodavna pomoć ženama u poduzetništvu.

Centar za poduzetništvo Dubrovačko-neretvanske županije i **Centar za poduzetništvo Osijek** su organizirali edukaciju za poduzetnike o korištenju digitalnih alata u poslovanju, a kojima se olakšavaju svakodnevne poslovne aktivnosti povezivanja i umrežavanja, izgradnje branda i potrage za investitorima.

ZICER - Plavi ured nudi pregled svih potpora i mjera za poduzetnike tijekom pandemije bolesti COVID-19 na jednom mjestu. Internet stranica koja se redovito ažurira, a na kojoj poduzetnik vrlo jednostavno može pretražiti sve aktualne i otvorene natječaje za COVID mjere dobar je primjer informiranja poduzetnika tijekom pandemije.

Mreža poduzetničkih inkubatora (Virovitica, Orahovica, Pitomača/Kladare i Slatina), - Poduzetnički inkubator Virovitičko-podravske županije d.o.o. je besplatno izradio prijavu svim poljoprivrednicima i malim i srednjim poduzećima s područja Virovitičko-podravske županije koji zadovoljavaju uvjete natječaja za provedbu Mjere 2.1 „Izvanredna privremena potpora poljoprivrednicima i MSP-ovima koji su posebno pogođeni krizom uzrokovanom bolešću COVID-19“, kako bi pomogao lokalnoj zajednici i razvoju gospodarstva.²³¹

Centar za poduzetništvo Dubrovačko-neretvanske županije je u seriji radionica pod nazivom “Krizna kao prilika” predstavio primjere dobre prakse, gdje su uspješne poduzetnice iz Dubrovačko-neretvanske županije pokazale svoje viđenje i načine iskorištavanja COVID-19 krize za napredak u poslovnom smislu kako bi na taj način osnažili postojeće, ali i buduće poduzetnike.²³²

²³¹ Mreža poduzetničkih inkubatora, <https://inkubatorivpz.hr/poduzetnicki-inkubator-vpz-besplatno-ce-izraditi-prijavu-na-natjecaje-za-provedbu-mjere-21-ako-ste-poljoprivrednik-ili-msp-koji-su-posebno-pogodeni-krizom-uzrokovanom-bolescu-covid-19/>, preuzeto 2.11.2021.

²³² Dubrovačko – neretvanska županija, <https://www.edubrovnik.org/budi-kotacic-promjene-uz-centar-za-poduzetnistvo/>, preuzeto 2.11.2021.

Zaključak

Izvešće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2021. jedanaesto je i posebno izdanje CEPOR-ovog izvješća o stanju i performanci sektora malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj. Osim što ovim izdanjem CEPOR obilježava desetogodišnje razdoblje kontinuiranog praćenja promjena u sektoru malih i srednjih poduzeća, Izvešće za 2021. godine specifično je i po tome što se analizira utjecaj pandemije bolesti COVID-19 na poslovanje malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj i na okruženje u kojem posluju.

U izradi Izvešća u 2021. godini, kao i u prethodnim godinama, korišteni su brojni javni domaći i inozemni izvori. Važne domaće izvore predstavljaju FINA i Državni zavod za statistiku, te godišnja izvješća institucija čije aktivnosti utječu na sektor malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj: Hrvatska banka za obnovu i razvoj, HAMAG-BICRO, Hrvatska gospodarska komora, Hrvatska obrtnička komora i drugi. Najvažnije međunarodne izvore predstavljaju rezultati međunarodnih istraživanja o kvaliteti poslovnog okruženja u Hrvatskoj i performanci sektora malih i srednjih poduzeća (*Global Entrepreneurship Monitor - GEM*, Izvešće o globalnoj konkurentnosti, Indeks percepcije korupcije, *SBA Fact Sheet* i drugi).

Iz provedene analize proizlaze zaključci za 2021. godinu, kojima s obogaćuje portfolio činjenica potrebnih za oblikovanje djelatovnih politika.

Zaključci

Stanje sektora malih i srednjih poduzeća i obrtništva u Hrvatskoj u uvjetima pandemije bolesti COVID-19

Kao i u većini zemalja svijeta, mala i srednja poduzeća u Hrvatskoj imaju najveći udio u ukupnom broju poduzeća koji i u 2020. godini u Hrvatskoj iznosi 99,7%.

Uloga malih i srednjih poduzeća u hrvatskom gospodarstvu ogleda se i u udjelu u zaposlenosti koji u 2020. godini iznosi 72,1% (pad od 1,9 postotnih bodova u odnosu na 2019. godinu), udjelu u ukupnim prihodima koji iznosi 58% (pad od 2 postotna boda u odnosu na 2019. godinu) i udjelu u izvoznim aktivnostima od 53% u 2020. godini (na razini ostvarenog udjela u 2019. godini).

U razdoblju od 2016. do 2020. godine broj malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj narastao je za 21%, te je u 2020. godinu u Hrvatskoj poslovalo gotovo 140.000 poduzeća. Usprkos značajnim promjenama uvjeta poslovanja uzrokovanim pandemijom bolesti COVID-19, trend rasta ukupnog broja malih i srednjih poduzeća nastavljen je i u 2020. godini kada je registrirano novih 2.749 poduzeća.

U 2020. godini najveće smanjenje ukupnih prihoda imaju mikro poduzeća (23%) u kojima je „izgubljeno“ blizu 28.000 radnih mjesta. Najmanje smanjenje prihoda imala su velika poduzeća (1,2%) koja bilježe i povećanje broja zaposlenih za gotovo 22.000 radnih mjesta čime je djelomično amortiziran pad zaposlenosti. Ipak, velika poduzeća u 2020. godini bilježe i pad dobiti od 14,5% u odnosu na 2019. godinu i četiri puta veće gubitke u 2020. u odnosu na prethodnu godinu.

S obzirom na geografski kriterij, najveće gubitke kao posljedicu pandemije ostvarila su mala i srednja poduzeća u jadranskim županijama čije se gospodarske aktivnosti dominantno oslanjaju na turizam i komplementarne djelatnosti (Dubrovačko-neretvanska županija, Zadarska županija i Šibensko-kninska županija).

U 2020. godini, kao posljedici pandemije, broj samozaposlenih osoba – korisnika Potpore za samozapošljavanje Hrvatskog zavoda za zapošljavanje je prepolovljen, a za 22% je smanjen i broj novoosnovanih pravnih osoba.

Posljedice pandemije bolesti COVID – 19 odrazile su se i na poslovanje obrta što je rezultiralo smanjenjem broja aktivnih obrta u određenim djelatnostima. Najznačajnije su bile pogođene djelatnosti *ugostiteljstva i turizma* (pad za 4,2% u 2020. u odnosu na 2019.) te djelatnosti *prijevoza* gdje se broj aktivnih obrta smanjio za 2,8%.

Poduzetništvo žena u Hrvatskoj

Iako žene imaju 51,5% udjela u stanovništvu Hrvatske, ovakav odnos (s malom prevagom žena) nije prisutan u sferi poslovnih aktivnosti. Udio trgovačkih društava u kojima su isključivo žene osnivači kretao se od 18% u 2011. godini do 22% u 2020. godini. Najviše je poduzetnica u području stručnih, znanstvenih i tehničkih djelatnosti (30,9%) i području trgovine (21%).

Razlike u poduzetničkoj aktivnosti između žena i muškaraca proizlaze iz kulturološkog konteksta i iz uloge žene u obiteljskom životu. Pandemija COVID-19 imala je veliki utjecaj na poduzetništvo žena zbog sektora u kojima žene dominiraju, te dodatnog opterećenja u brizi za obitelj uz zahtjeve na poslu.

Dugotrajan i značajan jaz u poduzetničkoj aktivnosti muškaraca i žena (prema GEM istraživanju u 2020. godini, aktivnost muškaraca u pokretanju poslovnog pothvata 1,7 puta bila je veća u odnosu na žene) ukazuje na postojanje prepreka koje koče razvoj poduzetništva žena, te na potrebu za daljnjim razvijanjem programa i *policy* instrumenta za osnaživanje žena u poduzetništvu.

Društveno poduzetništvo

Strategija za razvoj društvenog poduzetništva 2015-2020. promovira razvijanje DRUŠTVENE (ne samo socijalne) odgovornosti pojedinaca, grupa i organizacija. primjenom poduzetničkih načela u svrhu unapređenja kvalitete života svih. I pored Strategije, društveno poduzetništvo ostalo je na margini institucionalnog i javnog interesa, a aktivnosti u tom području oslanjaju se uglavnom na aktivistički entuzijazam.

Pandemija bolesti COVID-19 ostavila je posljedice i na poslovanje društvenih poduzeća. Prema nalazima Europskog monitora društvenih poduzeća, više od polovice hrvatskih društvenih poduzeća uspjelo je pokazati otpornost i reagirati na izazove s novim rješenjima (novi proizvodi za postojeće korisnike i kupce, novi proizvodi za nova tržišta, digitalizacija ponude postojećih i novih proizvoda i usluga). U kontekstu novonastalih društvenih problema povećana je potreba za društvenim inovacijama, te je pandemija otvorila neke nove mogućnosti razvoja društvenog poduzetništva u budućnosti.

Imigrantsko poduzetništvo

Hrvatska je u grupi zemalja s najmanjem imigracijom u EU, uz istovremeno prisutan kontinuirani negativni migracijski saldo, posebno nakon ulaska Hrvatske u EU.

Polozicija imigrantskih poduzetnika u Hrvatskoj pogoršana je u 2020. godini i u prvoj polovici 2021. godine zbog niza postojanih prepreka koje su pojačane višestrukim vanjskim šokovima: 1) otežanim poslovanjem zbog ograničenja koje je nametnula pandemija, 2) potresima s epicentrima u Zagrebu i Petrinji koji su značajno utjecali i na poslovanje dijela imigrantskih poduzetnika u tom području, te 3) novim Zakonom o strancima (od 1.1.2021. godine) koji državljane trećih zemalja stavlja u nepovoljniju poziciju pri pokretanju i razvijanju poslovanja od prethodnog Zakona.

U Hrvatskoj je u 2020. u odnosu na 2019. došlo do smanjenja udjela samozaposlenih imigranata (za 3%) u odnosu na udio samozaposlenosti lokalnog stanovništva koji je u istom razdoblju porastao za 6,5%. Uz izrazito izražen proces depopulacije u Hrvatskoj, važno je u budućnosti staviti veći naglasak na imigracijsku politiku, te prepoznavanje značaja imigrantskog poduzetništva za gospodarstvo Hrvatske.

Okruženje sektora mikro, malih i srednjih poduzeća

Poslovne aktivnosti uvelike ovise o kvaliteti poduzetničkog okruženja, posebice o učinkovitosti zakonodavnog i institucionalnog okvira. Razvoj poduzetništva u Hrvatskoj određuju brojne strategije, a praćenje njihove implementacije je znatno otežano, zbog izostanka godišnjih akcijskih planova i redovitih izvještaja o izvršenju planiranih aktivnosti.

Najvažniji aktualni strateški dokument je *Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.-2026.* čije mjere imaju za cilj oporavak nacionalnog gospodarstva nakon krize izazvane pandemijom bolesti COVID-19, te stvaranje otpornijeg i održivijeg društva za slučaj novih ekonomskih šokova.

Kao odgovor na poremećaje u ekonomskoj aktivnosti zbog posljedica pandemije bolesti COVID-19, Vlada Republike Hrvatske je provodila *Državne mjere pomoći za poduzetnike pogođene pandemijom COVID-19* čiji je cilj bio očuvanje poslovne aktivnosti i radnih mjesta. Istraživanja *Instituta za javne financije* su pokazala da su mjere Vlade u vrijeme pandemije imale iznimno pozitivan učinak jer su spriječile brojne stečajeve, velik broj otkaza te otklonile scenarij gospodarskog kraha i društvene nestabilnosti.

Pristup financijskim sredstvima

U (su)financiranju poslovnih pothvata u Hrvatskoj dominantnu ulogu imaju bankarski krediti, te državni programi koje provode Hrvatska banka za obnovu i razvoj (HBOR) i HAMAG-BICRO preko kojih se, u suradnji s poslovnim bankama, plasiraju i sredstva iz EU fondova. Iako se intenziviraju aktivnosti *private equity* fondova, u Hrvatskoj su i dalje nedovoljno razvijeni alternativni oblici financiranja poslovnih pothvata u najrizičnijim fazama, kao što su pokretanje i rast.

U uvjetima pandemije, posebnu ulogu u provedbi *Državnih mjera pomoći za poduzetnike pogođene pandemijom COVID-19* imali su HBOR i HAMAG-BICRO koji su, zbog promijenjenih uvjeta i prioriteta u poslovanju svoje aktivnosti preusmjerili na programe očuvanja likvidnosti

poduzeća (kroz povećanje alokacije sredstava, sniženje kamatnih stopa na postojeće programe za zajmove, povećanje stope jamstva na kredite za obrtna sredstva, uvođenje moratorija za postojeće korisnike zajmova, uvođenje novih instrumenata).

Prema podacima Hrvatske narodne banke, za održavanje likvidnosti i očuvanje radnih mjesta u vrijeme pandemije, hrvatska su poduzeća najviše koristila financijske mjere odgode plaćanja kredita i *leasinga* (moratorij), potpore za očuvanje radnih mjesta, te oslobođenje od plaćanja poreza.

Edukacija za poduzetništvo

Obrazovanje za poduzetničke kompetencije važna je komponenta poduzetničke okoline koja utječe na raspoloživost ljudskih potencijala za poduzetničko djelovanje. U Hrvatskoj, doprinos obrazovnog sustava na sve tri razine (primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj) u obrazovanju za poduzetničke kompetencije u GEM istraživanju ocijenjeno je lošije od EU prosjeka. To ukazuje na kontinuirano zaostajanje Hrvatske u implementaciji preporuka Europske komisije i ciljeva definiranih nacionalnim strateškim dokumentima u hrvatskom obrazovnom sustavu.

Kriza uzrokovana pandemijom ubrzala je brojne promjene u sustavu obrazovanja i osposobljavanja. U izvanrednim uvjetima, porasla je svijest o potrebi i važnosti korištenja tehnologije u obrazovanju i osposobljavanju, razvoju digitalnih vještina, ali i prilagođavanju pedagoških metoda *online* okruženju. Važnost modernizacije sustava odgoja, obrazovanja i znanosti te prilagodbe novim i digitalnim tehnologijama naglašena je i u *Nacionalnom planu oporavka i otpornosti 2021. – 2026.*

U Hrvatskoj je prisutan značajan broj institucija i organizacija izvan sustava formalnog obrazovanja koje nude obrazovanje za poduzetnike početnike i/ili već pokrenuta poduzeća, kao što su centri za poduzetništvo, poduzetnički inkubatori, Hrvatska gospodarska komora, Hrvatska obrtnička komora, Hrvatska udruga poslodavaca te privatna poduzeća aktivna u sektoru obrazovanja odraslih osoba.

Pristup informacijama i savjetodavnim uslugama

Hrvatska ima izrazito razvijenu poduzetničku infrastrukturu od gotovo 500 poduzetničkih potpornih institucija (razvojne agencije, poduzetnički centri, poslovni inkubatori, znanstveno – tehnologijski parkovi, centri kompetencija i slobodne zone) koje poduzetnicima pružaju podršku kroz informiranje, savjetovanje, edukacije i povezivanja s investitorima. Unatoč postojanju brojnih institucija, njihova kvaliteta u 2020. godini u GEM istraživanja ocijenjena je najslabijom ocjenom u usporedbi s ostalim zemljama članicama EU.

U vrijeme pandemije, poduzetničke potporne institucije pružale su informacije i savjete poduzetnicima o mogućnostima korištenja tzv. COVID mjera (uglavnom operativna pomoć u prijavama za njihovo korištenje). Poduzetničke potporne institucije, međutim, uglavnom nisu nudile savjetovanje vezano uz donošenje odluka važnih za smanjivanje negativnih efekata krize i planiranje budućeg poslovanja koje su, u isto vrijeme, srednjim i velikim poduzećima pružale konzultantske kuće. Na taj način mikro i mala poduzeća nisu imala odgovarajuću podršku u vrijeme pandemije, što potvrđuju slabe ocjene o kvaliteti profesionalne podrške u GEM istraživanju.



Na temelju provedene analize i identificiranih zaključaka pojedinih tematskih poglavlja u sklopu Izvješća o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2021., te istraživanja o utjecaju pandemije bolesti COVID-19 na sektor malih i srednjih poduzeća u Kini, Hrvatskoj, Sjevernoj Makedoniji i Sloveniji; i odgovoru na pandemiju u vidu mjera za očuvanje gospodarske aktivnosti koji su uvele vlade u četiri navedene zemlje, s posebnim naglaskom na sektor malih i srednjih poduzeća u kojem je sudjelovao i CEPOR, identificirane su **preporuke za donositelje politika za postupanje u vrijeme ove i mogućih budućih kriznih situacija uzrokovanih značajnim promjenama u okruženju.**

Preporuke

- Glavne mjere podrške za mala i srednja poduzeća u vrijeme krize trebaju uključivati smanjenje poreznog opterećenja, subvencije i druge vrste poticaja koji omogućavaju smanjenje financijskog opterećenja za poduzetnike;
- Primjena mjera za podršku poduzetnicima u vrijeme krize mora imati u vidu administrativni kapacitet malih i srednjih poduzeća i treba minimizirati birokraciju u procesima prijave za olakšice i poticaje. Mora biti osiguran i mehanizam praćenja, distribucije i kontrole informacija kako bi se mjere provodile pravodobno, pravedno i efikasno;
- Osim mjera podrške za poduzetnike – u vrijeme krize važno je stimulirati domaću potrošnju radi kreiranja tržišnih prilika za poduzetnike i mogućnosti zapošljavanja stanovništva što predstavlja dinamičniju i održiviju mjeru od poreznih rasterećenja i subvencija;
- Mjere moraju uključivati fiskalna rasterećenja i poticaje za prekvalifikaciju i ponovno zapošljavanje osoba koje su izgubile posao zbog pandemije;
- Podršku malim i srednjim poduzećima važno je osigurati i nakon završetka pandemije kroz postpandemijske zajmove za rekonstrukciju poslovanja. Važno je da mjere fiskalnog rasterećenja ne budu naglo prekinute jer bi to prolongiralo recesiju i povećalo siromaštvo i nejednakost;
- Politika prema sektoru malih i srednjih poduzeća treba uključivati programe jačanja fleksibilnosti i prilagodljivosti promjenama iz okruženja kroz kontinuirane poticaje na investiranje u istraživanje i razvoj, digitalizaciju i edukaciju zaposlenika.

Mikro, mala i srednja poduzeća i obrtništvo dominantno sudjeluju u zaposlenosti Hrvatske (s oko 75%), što govori o njihovom značaju za hrvatsko gospodarstvo i kvalitetu života ljudi. Bez dobro dizajniranog okruženja u kojem su komponente međusobno usklađene i koje se međusobno podupiru, ali i ljudi s poduzetničkim kompetencijama značaj mikro, malih i srednjih poduzeća i obrtništva se degradira.

Hrvatska je „preplavljena“ fragmentiranim strateškim dokumentima, u pravilu bez indikatora za praćenje, a ako i postoje, nema vrednovanja ostvarenog. CEPOR će i dalje pratiti najbolju praksu u svijetu i korištenjem *think tank* pristupa promovirati nužnost suradnje na poboljšanju okruženja u kojem djeluju mikro, mala i srednja poduzeća i obrtništvo.

LITERATURA

- Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih (2017). *Strateški okvir promocije cjeloživotnog učenja u Republici Hrvatskoj, 2017. - 2021.* Dostupno na: https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/strateski_okvir_hr_priprema_za_tisak.pdf
- Agencija za znanost i visoko obrazovanje (2021). *Izazovi u visokom obrazovanju za vrijeme pandemije bolesti COVID-19 i socijalne izolacije: iskustva i potrebe djelatnika visokih učilišta i studenata.* Dostupno na: <https://www.azvo.hr/hr/azvo-vijesti/2443-predstavljani-rezultati-istrazivanja-o-iskustvu-studiranja-tijekom-pandemije-koronavirusa-i-socijalne-izolacije>
- Agencije za odgoj i obrazovanje (2021). *Katalog stručnih skupova.* Dostupno na: <https://www.azoo.hr/profesionalni-razvoj/katalog-strucnih-skupova>
- Alpeza, M., Škokić, V. i Šimić Banović, R. (2022). Izazovi istraživanja migrantskog poduzetništva u Hrvatskoj: Što i kako dalje? *Migracije i identitet: kultura, ekonomija, država.* Zagreb: IMIN i HAZU
- Azoulay, P., Jones, B., Kim, J. D. i Miranda, J. (2020). *Immigration and Entrepreneurship in the United States* (No. w27778). National Bureau of Economic Research.
- Brzozowski, J., Šimić Banović, R. i Alpeza, M. (2021). Overcoming constraints to immigrant entrepreneurship in Croatia: the role of formal and informal institutions, *Post-Communist Economies* <https://doi.org/10.1080/14631377.2021.1928825>
- Cvijanović, V. (2016). *Strategija Europa 2020 u Hrvatskoj i u Europskoj uniji: provodi li se?.* Zagreb: Centar za mirovne studije. Dostupno na: https://cms.hr/system/article_document/doc/256/Strategija_EU_2020_Policy_analiza_Vladimir_Cvijanovic_final.pdf
- Cvitanović, V. (2018). Društveno poduzetništvo kao izravan doprinos ekonomskom razvoju. *Obrazovanje za poduzetništvo, Znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo, Vol 8., NR Special issue*
- Dabić, M., Vlačić, B., Pauld, J., Dana, L.-P., Sahasranamam, S. i Glinka, B. (2020). Immigrant entrepreneurship: A review and research agenda. *Journal of Business Research*, 113(2020), 25–38. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.03.013>
- David, A., Schäfer, S. i Terstriep, J. (2021). *Characteristics of migrant entrepreneurs: Asset in times of crisis?* (No. 01/2021). Forschung Aktuell.
- Deloitte (2021). *Deloitte Technology Fast 50 Central Europe 2020.* Dostupno na: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ce/Documents/fast50/ce-technology-fast-50-results-report-2020.pdf>.
- Digital Nomads Observatory (2020). 1bn digital nomads by the year 2035. Dostupno na: <https://digitalnomadsobs.org/2020/12/10/1bn-digital-nomads-by-the-year-2035/#>
- Državni zavod za statistiku (2021). *Broj i struktura poslovnih subjekata u prosincu 2020.*, Priopćenje br. 11.1.1/4. Dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/11-01-01_04_2020.htm.
- Državni zavod za statistiku (2021). *Učinci pandemije bolesti COVID-19 na društveno-ekonomske pokazatelje.* Dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv/Covid-19/poslovni_subjekti.html.

- Dupain, W., Pilia, O., Wunsch, M., Hoffmann, P., Scharpe, K., Mair, J., Raith, M. i Bosma, N. (2021). *The State of Social Enterprise in Europe – European Social Enterprise Monitor 2020-2021*. Euclid Network. Dostupno na: <https://knowledgecentre.euclidnetwork.eu/2021/05/25/european-social-enterprise-monitor-report-2020-2021/>
- Egorova, T. (2021). Entrepreneurial Edge in the Age of Migration: Systematic Review of Migrant Entrepreneurship Literature, u Vershinina, N., Rodgers, P., Xheneti, M., Brzozowski, J. and Lassalle, P. (ur.) *Global Migration, Entrepreneurship and Society* (Contemporary Issues in Entrepreneurship Research, Vol. 13), Emerald Publishing Limited, Bingley, str. 11-33. <https://doi.org/10.1108/S2040-724620210000013002>
- Euclid Network (2021). *Europski monitor društvenih poduzeća – godišnji izvještaj 2020-2021*. Dostupno na: <https://knowledgecentre.euclidnetwork.eu/2021/05/25/european-social-enterprise-monitor-report-2020-2021/>
- European Commission (2019). *Social enterprises and their ecosystem in Europe, Country report CROATIA*. Luksemburg
- European Commission (2020). *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupno na <https://europa.eu/!Qq64ny>
- European Commission (2021). *Annual report on European SMEs 2020/2021*. Dostupno na: https://ec.europa.eu/growth/smes/sme-strategy/sme-performance-review_en#sba-fact-sheets
- European Commission (2021). *European Innovation Scoreboard 202*. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/46013/attachments/1/translations/en/renditions/native>
- Europska komisija – Eurydice (2022). *Aktualni prioriteti politika obrazovanja odraslih*. Dostupno na: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/developments-and-current-policy-priorities-13_hr,
- Europska komisija (2020). *Akcijski plan za digitalno obrazovanje 2021.–2027*. Dostupno na: <https://education.ec.europa.eu/hr/akcijski-plan-za-digitalno-obrazovanje-2021-2027>
- Europska komisija (2020). *Akcijski plan za digitalno obrazovanje 2021.–2027*. Dostupno na: <https://education.ec.europa.eu/hr/akcijski-plan-za-digitalno-obrazovanje-2021-2027>
- Europska komisija (2021). *Annual Report on European SMEs 2020/2021*. Brussels: European Commission. Dostupno na: https://ec.europa.eu/growth/smes/sme-strategy/sme-performance-review_hr
- Europski i socijalni gospodarski odbor (2017). *Najnovija kretanja u okviru socijalne ekonomije u Europskoj uniji*. Dostupno na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c1f1e8e6-bd27-11e7-a7f8-01aa75ed71a1/language-hr/format-PDF>
- Europski parlament (2015). European Parliament resolution of 8 September 2015 on promoting youth entrepreneurship through education and training. Dostupno na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2015-0292+0+DOC+XML+V0//EN>
- Eurostat (2021). Migration and migrant population statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics

- Eurostat (2021). *Population by sex, age, country of birth and labour status* https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_PGACWS__custom_1114411/default/table
- Eurostat (2021). *Self-employment by sex, age and country of birth (1 000)* https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_ESGACOB__custom_1569177/default/table?lang=en
- Fensore, I. (2016). *The Impact of Migration on Foreign Direct Investments*. University of St. Gallen. www.econ.uzh.ch/dam/jcr:f6f050e4-b99a-425e-b75c-ddfddcd01060/Fensore.pdf
- Financijska agencija – FINA (2020). *Rezultati poduzetnika Hrvatske u 2019. godini razvrstanih po veličini*. Zagreb: FINA
- Financijska agencija – FINA (2021). *Analiza financijskih rezultata poduzetnika RH 2016. – 2020. godine*. Zagreb: FINA
- Financijska agencija – FINA (2021). *Financijski rezultati poduzetnika u 2020. godini - razvrstani po veličini*. Zagreb: FINA
- Financijska agencija – FINA (2021). *Rezultati poslovanja poduzetnika u 2020. godini, po županijama*. Zagreb: FINA
- Financijska agencija – FINA (2021). *Rezultati poslovanja poduzetnika u 2020. godini, po područjima djelatnosti*. Zagreb: FINA
- Goldin, I., Pitt, A., Nabarro, B. i Boyle, K. (2018). *Migration and the Economy: Economic Realities, Social Impacts and Political Choices*. Citi GPS. Dostupno na: www.citivelocity.com/citigps/migration-and-the-economy/.
- Grad Osijek - Ekonomska integracija izbjeglica kroz socijalno poduzetništvo <https://www.osijek.hr/ekonomska-integracija-izbjeglica-kroz-socijalno-poduzetnistvo-2/>
- Guadagno, L. (2020). *Migrants and the COVID-19 pandemic: An initial analysis*. Migration Research Series N° 60. International Organization for Migration (IOM). Geneva. Dostupno na: <https://publications.iom.int/books/mrs-no-60-migrants-and-covid-19-pandemic-initial-analysis>
- Heimer, T., Warta, K., Muths, A. G., Allison, R., Naumanen, M., Rilla, N. i Lima-Toivanen, M. (2019). *Social Business Initiative (SBI) follow up: Cooperation between social economy enterprises and traditional, enterprises*. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/36684>
- Hrvatska obrtnička komora (2021). *Obrtništvo u brojkama XII/2020*. Dostupno na: https://www.hok.hr/sites/default/files/page-docs/2021-03/1_Obrtni%C5%A1tvo_u%20brojkama_%20OUB_XII_2020.pdf
- Hrvatska obrtnička komora (2022). *Obrtništvo u brojkama XII/2021*. Dostupno na: https://www.hok.hr/sites/default/files/page-docs/2022-02/Obrtni%C5%A1tvo_u%20brojkama_%20OUB_XII_2021.pdf
- Hrvatski sabor (2013). *Strategija razvoja poduzetništva Republike Hrvatske 2013. - 2020*. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_11_136_2926.html
- Hrvatski zavod za zapošljavanje (2021). *Korisnici potpora za samozapošljavanje Hrvatskog zavoda za zapošljavanje u 2020. godini*. Zagreb: HZZ

- IMD (2021). *World Digital Competitiveness Ranking 2021*. Dostupno na: <https://imd.cld.bz/Digital-Ranking-Report-2021>
- Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske (2021). *Nacionalno praćenje učinaka pandemije bolesti Covid-19- na sustav odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj*. Dostupno na: <https://www.idi.hr/nacionalno-pracenje-ucinaka-pandemije-bolesti-covid-19-i-potresa-iz-2020-godine-na-organizaciju-odgojno-obrazovnih-procesa-i-dobrobit-ucenika-i-odgojno-obrazovnih-djelatnika-u-republici-hrvatskoj>
- International Organization for Migration (2019) World Migration Report 2020 https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf
- Liem, A., Wang, C., Wariyanti, Y., Latkin, C. A. i Hall, B. J. (2020). The neglected health of international migrant workers in the COVID-19 epidemic. *The Lancet Psychiatry*, 7(4), e20.
- MINGO (2018). *Strateški plan Ministarstva gospodarstva, poduzetništva i obrta za razdoblje 2019.-2021*. Dostupno na: mingo.hr/public/STRATE%C5%A0KI%20PLAN%202019_2021%20MGPO.pdf
- Ministarstvo financija – Porezna uprava (2021). *Porezne informacije vezane uz izvanredno stanje izazvano širenjem virusa COVID-19*. Dostupno na: https://www.porezna-uprava.hr/Stranice/COVID_19_informacije.aspx
- Ministarstvo financija - Porezna uprava (2021). *Porezni sustav Republike Hrvatske*. Dostupno na: www.porezna-uprava.hr
- Ministarstvo financija (2020). *Državne potpore za podršku gospodarstvu tijekom pandemije COVID-a 19*. Dostupno na: <https://mfjn.gov.hr/istaknute-teme/koncesije-i-drzavne-potpore/drzavne-potpore-za-podrsku-gospodarstvu-tijekom-pandemije-covid-a-19/3044>
- Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja (2021). *Mjere za pomoć gospodarstvu uslijed epidemije COVID-19*. Dostupno na: <https://mingor.gov.hr/mjere-za-pomoc-gospodarstvu-uslijed-epidemije-covid-19-7731/7731>
- Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja (2021). *Objava dodijeljenih sredstava*. Dostupno na: <https://sisimg-web.gov.hr/#/>
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019). *Škola za život*. Dostupno na: <https://skolazazivot.hr/o-projektu/eksperimentalne-skole/>
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske (2019). *Strateški plan za razdoblje 2020.-2022*. Dostupno: <https://mzo.gov.hr/UserDocslmages/dokumenti/PristupInformacijama/Strateski/Strateski%20plan%20Ministarstva%20znanosti%20i%20obrazovanja%20za%20razdoblje%202020.%20-%202022.pdf>
- MUP (2022). Statistika: Digitalni nomadi. Dostupno na: <https://mup.gov.hr/pristup-informacijama-16/statistika-228/statistika-digitalni-nomadi/287347>
- Nacionalni portal energetske učinkovitosti (2021). *Strateški ciljevi Europske Unije do 2030. godine*. Dostupno na: <https://www.enu.hr/ee-u-hrvatskoj/20-20-20-i-dalje/ciljevi-eu-2030/>
- Oberman Peterka, S., Koprivnjak, T. i Mezulić, P. (2015). Challenges of evaluation of the influence of entrepreneurship education, *Economic Review: Journal of Economics and Business* 13 (2), 74-86

- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S. i Oberman Peterka, S. (2012). *Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2002 – 2011*. Zagreb: CEPOR. Dostupno na: <http://www.cepor.hr/GEM-brosura-2002-2011.pdf>
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S. i Oberman Peterka, S. (2021). *Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019-2020*. Zagreb: CEPOR. Dostupno na: <http://www.cepor.hr/wp-content/uploads/2015/03/WEB-GEM-2019I20.pdf>.
- Solano, G. i Xhani, A. (2020). Reaching out to the most vulnerable group among migrant entrepreneurs – Handbook. MEGA http://migrant-entrepreneurship.eu/.../MEGA_Handbook-3.pdf
- Šimić Banović, R. i Alpeza, M. (2021). Razvoj karijere i mentorstvo u pravnoj struci - Prijenos američkih iskustava. Zagreb: CEPOR
- Šimić Banović, R., Škokić, V., Vučković, V. i Basarac Sertić, M. (u pripremi). Immigrant Entrepreneurship and Resilience During COVID-19 Pandemic: The Case of Croatia. In Bartlett, W. & Uvalic, M. (Eds). *Towards Economic Inclusion in the Western Balkans: Challenges and Opportunities*. Palgrave Macmillan
- Šimleša, D., Pudak, J., Majetić, F. i Bušljeta Tonković, A. (2015). *Mapiranje novih obzora, Izvještaj o stanju društvenog poduzetništva u Hrvatskoj 2015. godine*, Projekt iPRESENT 2015. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
- The Heritage Foundation (2021). *2022 Index of Economic Freedom*. Dostupno na: <https://www.heritage.org/index/>
- The Missing Entrepreneurs (2021). *Policies for Inclusive Entrepreneurship and Self-Employment*. Paris: OECD Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1787/71b7a9bb-en>.
- Transparency International (2020). *Corruption Perception Index 2015 – 2020*. Dostupno na: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020>
- UN DESA - United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2020). *International Migrant Stock 2020*. <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>
- Urban, I. (2020). Potpora za očuvanje radnih mjesta. *Aktualni osvrti*, 13(113), 1-3. Dostupno na: <http://www.ijf.hr/hr/publikacije/casopisi/12/osvrti-instituta-za-javne-financije/109/potpورا-za-ocuvanje-radnih-mjesta/1595/>
- Vizek, M. (2021). *Utjecaj pandemije bolesti COVID-19 na poslovanje mikropoduzeća te malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj*. Dostupno na: <https://admin.uplift.hr/wp-content/uploads/2021/11/Studija-Utjecaj-pandemije-na-MMS-poduzeca-EIZ.pdf>.
- Vlada Republike Hrvatske (2014). *Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije*. Dostupno na: http://www.europski-fondovi.eu/sites/default/files/dokumenti/Strategija%20znanosti%2C%20obrazovanja%20i%20sporta_NN_124_2014.pdf
- Vlada Republike Hrvatske (2015). *Strategija razvoja društvenog poduzetništva za razdoblje 2015. – 2020*. Zagreb

- Vlada Republike Hrvatske (2021). *Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030. godine*. Zagreb. Dostupno na: <https://hrvatska2030.hr/>
- Vlada Republike Hrvatske (2021). *Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.-2026*. Dostupno na: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Vijesti/2021/srpanj/29%20srpnja/Plan%20oporavka%20i%20otpornosti%2C%20srpanj%202021.pdf>
- Vlada Republike Hrvatske (2021). *Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021. – 2026*. Dostupno na : <https://planoporavka.gov.hr>
- Vlada Republike Hrvatske (2021). *Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021. – 2026*. Dostupno na. <https://planoporavka.gov.hr>
- Vlada Republike Hrvatske (2021). *Plan oporavka: O planu*. Dostupno na: <https://planoporavka.gov.hr/o-planu/9>
- Vojvodić, I. i Šimić Banović, R. (2019). Analiza socijalnog poduzetništva u Hrvatskoj s komparativnim osvrtom na regulatorni okvir. *Pravni vjesnik : časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku*, Vol. 35 No. 2
- WIPO (2021). *Global Innovation Index 2021: Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis*. Geneva: World Intellectual Property Organization. Dostupno na: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf.
- World Economic Forum (2019). *Global Competitiveness Index 2019*. Dostupno na: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
- World Economic Forum (2020). *Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery*. Dostupno na: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020>
- World Economic Forum (2020). *How Countries are Performing on the Road to Recovery?* Dostupno na: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020>
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o reguliranim profesijama i priznavanju inozemnih stručnih kvalifikacija NN 70/2019 (2019). (1452) https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_07_70_1452.html
- Zakon o strancima (2020). https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_12_133_2520.html
- Zuber, M. (2020). *Pregled mjera novčanih pomoći poslodavcima za očuvanje radnih mjesta do kraja 2020. godine*. Računovodstvo i financije. Dostupno na: <https://www.rif.hr/pregled-mjera-novcanih-pomoci-poslodavcima-za-ocuvanje-radnih-mjesta-do-kraja-2020-godine/>

Web stranice

- www.azvo.hr
- www.bestofgs.eu/project-best
- www.brlogpivovara.hr
- www.cepor.hr
- www.cesi.hr
- www.digitalniinkubator.eu
- www.dkolektiv.hr
- www.dnacroatia.com
- www.ebrdwomeninbusiness.com
- www.edubrovnik.org
- www.epic.ecorys.com
- www.eur-lex.europa.eu
- www.eursc.eu
- www.grad-export.hr
- www.hamagbicro.hr
- www.hanfa.hr
- www.hbor.hr
- www.heinnovate.eu
- www.hgk.hr
- www.hnb.hr
- www.hok.hr
- www.hukreditneunije.hr
- www.humananova.org
- www.hup.hr
- www.hup.hr
- www.huuz.hr
- www.inkubatorivpz.hr
- www.interreg-central.eu
- www.krug.com.hr
- www.mingo.hr
- www.poduzetnica.hr
- www.radnica.org
- www.sferavisia.hr
- www.startbusiness.today
- www.womeninadria.com
- www.worldometers.info
- www.zci-sem.eu

Izvadak iz recenzija

„Znanstvena studija Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2021. predstavlja sveobuhvatni prikaz sektora malih i srednjih poduzeća u godini koju je obilježila globalna kriza uzrokovana pandemijom bolesti COVID-19. Studija se temelji na sveobuhvatnoj analizi sekundarnih podataka objavljenih od strane relevantnih institucija. Znanstvena studija CEPOR-a primjenjuje adekvatnu metodologiju i analizira na sustavan način sektor malih i srednjih poduzeća s jedne strane, te daje detaljan prikaz promjena u institucionalnom te socio-ekonomskom okruženju s druge strane. Nadalje, studija kritički analizira promjene koje su se desile u sektoru malih i srednjih poduzeća kao posljedica analiziranih poremećaja u vrijeme pandemije. CEPOR je istinski promotor poduzetničke kulture te sa svojim aktivnostima značajno utječe na stvaranje stimulativnog okruženja te pozitivne percepcije poduzetništva u društvu.“

izv.prof.dr.sc. Vlatka Škokić

Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu

„Znanstvena studija Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2021.: Mala i srednja poduzeća u Hrvatskoj u uvjetima pandemije bolesti Covid-19“ u izdanju CEPOR-a detaljno analizira i prikazuje stanje malih i srednjih poduzeća u Republici Hrvatskoj s posebnim naglaskom na poslovanje u uvjetima pandemije bolesti Covid-19 kroz prikaz promjena u 2020. i u nekim aspektima i u 2021. godini. ... Korist izrade ovakvih studija je prvenstveno u pružanju jasnih i preciznih podataka koji trebaju biti podloga ključnim dionicima na svim razinama odlučivanja u Republici Hrvatskoj za donošenje brojnih aktivnih mjera i politika razvoja sektora malih i srednjih poduzeća. ...Važno je naglasiti kako autori ukazuju i na probleme, ograničenja, ali i mogućnosti i trendove u sektoru malih i srednjih poduzeća čime ova znanstvena studija dobija još višje na važnosti za razvoj gospodarstva u Republici Hrvatskoj.“

prof.dr.sc. Ivona Vrdoljak-Raguž

Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju

Sveučilište u Dubrovniku

CEPOR – Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva je neovisni *policy* centar koji se bavi problematikom malih i srednjih poduzeća u Hrvatskoj. CEPOR je osnovan 2001. godine na temelju sporazuma između Vlade Republike Hrvatske i Instituta Otvoreno društvo Hrvatska.

Institucionalni osnivači CEPORa su: Ekonomski institut Zagreb, Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku - Ekonomski fakultet u Osijeku, Institut za međunarodne odnose Zagreb, Hrvatska gospodarska komora, Hrvatska obrtnička komora, REDEA Razvojna agencija Međimurje – Čakovec, IDA Istarska razvojna agencija – Pula, Centar za poduzetništvo Osijek, Institut Otvoreno društvo Hrvatska i UHIPP Udruga hrvatskih institucija za poticanje poduzetništva.

Misija CEPORa je utjecati na javno-političko okruženje naglašavajući ulogu poduzetništva, te malih i srednjih poduzeća na razvoj gospodarstva Hrvatske. CEPOR želi doprinijeti oblikovanju poduzetničke kulture, te stvaranju stimulativnog institucionalnog i regulatornog okvira za poduzetničko djelovanje.

CEPOR

Trg J.F. Kennedy-a 7, Zagreb

www.cep.hr



20 **CEPOR** | Centar za politiku
razvoja malih
i srednjih poduzeća
i poduzetništva

2001. – 2021.

